

GUMUSHANE UNIVERSITY - FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

ISSN : 2147 - 415X

GLOBAL

JOURNAL
OF
ECONOMICS & BUSINESS
STUDIES

2018

YIL (Vol) 7

SAYI (Issue)13

GJEBS

Global Journal of Economics and Business Studies
Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi
<http://dergipark.gov.tr/gumusgjebs> - ISSN: 2147-415X

**GLOBAL JOURNAL OF ECONOMICS
AND
BUSINESS STUDIES**

(Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi)

**Cilt: 7 Sayı: 13
Bahar 2018**

DERGİ SAHİBİ

(Owner of the Journal)

Prof. Dr. Halil İbrahim ZEYBEK

Gümüşhane Üniversitesi Rektörü *(Rector of Gumushane University)*

İDARİ İŞLER MÜDÜRÜ

(Director of Administrative Services)

Doç. Dr. Alper Veli ÇAM

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

(Editor in Chief)

Doç. Dr. İskender PEKER

EDİTÖR

(Editor)

Doç. Dr. Ahmet Mutlu AKYÜZ

Posta Adresi (Postal Address)

Global Journal of Economics and Business Studies (Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi)

Gümüşhane Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Bağlarbaşı / 29100 – Gümüşhane, Türkiye

İletişim ve Teknik Destek (Communication and Technical Support)

Eposta (email): info@gjebs.com

GJEBS Dergisi Gümüşhane Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinin çıkardığı hakemli akademik bir dergidir. Yılda iki kez yayınlanmaktadır. GJEBS Dergisi, INDEX COPERNICUS, ASOSINDEX, SOBİAD ve EBSCO HOST Business Source Ultimate List veri tabanlarında taranmaktadır.

ISSN: 2147-415X

YAYIN DANISMA KURULU
(Advisory Board)

Prof. Dr. Coşkun Topal
Gümüşhane Üniversitesi İİBF Dekanı
coskuntopal@gmail.com

Prof. Dr. Ekrem Cengiz
Gümüşhane Üniversitesi SBE Müdürü
ekremkayseri@yahoo.com

Robert W. McGee, Ph.D.
Fayetteville State University, USA
bob414@hotmail.com

Nor Raihana Mohd Ali, Ph.D.
UTM Razak School, UTM Kuala Lumpur, Malaysia
raihana.kl@utm.my

Ilya Garber, Ph.D.
Professor of Psychology
National Research Saratov State University, Russia
ilya.garber@gmail.com

Nurkhodzha Akbulaev, Ph.D.
Azerbaijan State University of Economics-UNEC, Baku, Azerbaijan.
nurhoca@gmail.com

Davran Yuldashev, Ph.D.
Faculty of Management, University of Economy and Enterprise, Celalabad, Kyrgyzstan
davronline@hotmail.com

Gasimov Ragif Khanbala, Ph.D.
Azerbaijan State University of Economics-UNEC, Baku, Azerbaijan.
raqif.qasimov@gmail.com

Südabe Salihova, Ph.D.
Azerbaijan State University of Economics-UNEC, Baku, Azerbaijan.

Oqtay Quliyev, Ph.D.
Azerbaijan State University of Economics-UNEC, Baku, Azerbaijan.
oqtay1982@gmail.com

Doç. Dr. Hasan Ayaydın
Gümüşhane Üniversitesi İİBF İşletme Bölüm Başkanı
hayaydin61@gumushane.edu.tr

Doç. Dr. Mehmet Ferhat Özbek
Gümüşhane Üniversitesi İİBF İKY Bölüm Başkanı
ferhatozbek@gmail.com

Doç. Dr. Nihat Yılmaz
Gümüşhane Üniversitesi İİBF SBKY Bölüm Başkanı
nihatts@hotmail.de

Doç. Dr. Nuri Baltacı
Gümüşhane Üniversitesi İİBF İktisat Bölüm Başkanı
nuribaltaci@windowslive.com

Dr. Öğr. Üyesi Kadir Sancak
Gümüşhane Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı
kadorsancak@gmail.com

Dr. Öğr. Üyesi Barış Yıldız
Gümüşhane Üniversitesi İİBF Maliye Bölüm Başkanı
barisyildiz61@hotmail.com

Dr. Öğr. Üyesi Handan Çam
Gümüşhane Üniversitesi İİBF YBS Bölüm Başkanı
handan_cam@mynet.com

2018 BAHAR - YIL: 7 SAYI: 13 HAKEM KURULU (Ünvan ve İsim Sıralaması)

(2018 Spring – Volume: 7 Issue: 13 Review Board) (By Title and Name)

Prof. Dr. Adem KALÇA.....	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Birol KARAKURT	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Haydar AKYAZI	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet Mutlu AKYÜZ	Gümüşhane Üniversitesi
Doç. Dr. İsmail KÖSE.....	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Ferhat ÖZBEK	Gümüşhane Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa ÜNVER.....	Kırıkkale Üniversitesi
Doç. Dr. Pınar HAYALOĞLU	Gümüşhane Üniversitesi
Doç. Dr. Salih AKKANAT.....	Gümüşhane Üniversitesi
Doç. Dr. Tarhan OKAN	Bandırma 17 Eylül Üniversitesi
Dr. Ali ÇİFTÇİ.....	Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Egemen İPEK.....	Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Emrah KOPARAN	Amasya Üniversitesi
Dr. Gizem YILDIZ.....	Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Hasan Mahmut KALKIŞIM	Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Hüseyin Serdar YALÇINKAYA	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Dr. Mehmet Hanefi TOPAL	Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Murat BERBEROĞLU.....	Artvin Çoruh Üniversitesi
Dr. Nuran ÖZTÜRK OFLUOĞLU	Trabzon Üniversitesi
Dr. Ömer YAZAN.....	Aksaray Üniversitesi
Dr. Uğur UZUN	Artvin Çoruh Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

(Table of Contents)

Makaleler ve Yazarları <i>(Article and Author/s)</i>	Sayfa No <i>(Page No)</i>
Bireylerin Finansal Katılım ve Finansal Bilgi Düzeylerinin Tespiti: Erzurum İli Örneği <i>(Evaluation of Financial Participation and Financial Knowledge Level of Individuals: An Application in the Erzurum Province)</i> <i>Alper Veli ÇAM, Hasan AYAYDIN, Yusuf KALKAN</i>	01-07
Genç İşsizlik, Eğitim ve Ekonomik Büyüme <i>(Youth Unemployment, Education and Economic Growth: The Case of Turkey)</i> <i>Zehra ABDİOĞLU, Nilcan ALBAYRAK</i>	08-20

-
- Tüketici Kredilerini Etkileyen Makroekonomik Değişkenlerin Saptanması: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı**
(Determination of Macroeconomic Variables Affecting Consumer Credits: ARDL Bound Test Approach) 21-33
Menşure KOLÇAK, Hikmet AKYOL, Melahat Batu AĞIRKAYA
-
- Finansal Serbestleşme Döneminde Fonksiyonel Gelir Dağılımı: Gerçekleşmeler ve Etkileşim Mekanizmaları Üzerine Bir Literatür Çalışması**
(Functional Income Distribution in Financial Liberalization Era: A Literature Survey on Realizations and Interaction Mechanisms) 34-50
Umut ÜZAR, Suat OKTAR
-
- Türk Bankacılık Sektöründe Performans Değerlendirmesi: AHS ve TOPSİS Yöntemleri**
(Performance Evaluation in Turkish Banking Sector: AHP and TOPSIS Methods Application) 51-64
Fahrettin PALA, Hasan AYAYDIN, Alper Veli ÇAM, Şule SARI
-
- Turizm Sektöründe Personel Güçlendirme ve Güç Mesafesinin İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisi: Bir Uygulama**
(The Effect of Empowerment and Power Distance on Intention to Leave in Tourism Sector: A Case Study) 65-81
Özer YILMAZ, Kemal EROĞLUER
-
- Türkiye'de İslamofobinin Yansımaları**
(Reflections of Islamophobia in Turkey) 82-89
Cansu KAYA, Abdulvahap AKINCI
-
- Avrupa Birliği Ekonomi Politikasının Uyumlaştırılması**
(The Harmonization of the European Union's Economic Policy) 90-97
Suat Hayri ŞENTÜRK, Metin AKSOY
-

**BİREYLERİN FİNANSAL KATILIM VE FİNANSAL BİLGİ DÜZEYLERİNİN TESPİTİ:
ERZURUM İLİ ÖRNEĞİ****Alper Veli ÇAM¹****Hasan AYAYDIN²****Yusuf KALKAN³****ÖZET**

Bireylerin finansal sistemle ilişkisinde finansal katılım, finansal eğitim ve finansal tüketicinin korunması ön plana çıkmaktadır. Özellikle finansal katılım ve finansal eğitim, finansal tabana yayılmanın önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Finansal tabana yayılmanın etkinliği içinde bireylerin finansal bilgi düzeylerinin ve finansal katılım düzeylerinin tespit edilerek aralarındaki ilişkinin ortaya çıkarılması önem arz etmektedir. Bu çalışmanın temel amacı, bireylerin finansal bilgi ve finansal katılım düzeylerinin ve aralarındaki ilişkinin tespit edilmesidir. Bu amaç doğrultusunda, Erzurum ilinde çeşitli iş kollarında çalışan 374 kişi üzerinde Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) tarafından geliştirilen ve bu konuyla alakalı yaygın bir biçimde kullanılan anket formu kullanılmıştır. Elde edilen verilere fark ve ilişki analizleri uygulanmıştır. Çalışma sonunda bireylerin finansal bilgi ve finansal katılım düzeylerinin düşük olduğu belirlenmiştir. Ayrıca bireylerin finansal bilgi düzeyi ile finansal katılım düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Araştırma modeline göre finansal bilgi düzeyi değişiklikleri ile finansal katılım arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Sonuç olarak çalışmada elde edilen bulgulara ilave olarak, finansal tabana yayılmada etkinliğinin artırılabilmesi için önermelerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Finansal Tabana Yayılma, Finansal Eğitim, Finansal Katılım, Finansal Bilgi.

JEL Kodları: D1, D8, G4.

**EVALUATION OF FINANCIAL PARTICIPATION AND FINANCIAL KNOWLEDGE LEVEL OF
INDIVIDUALS: AN APPLICATION IN THE ERZURUM PROVINCE****ABSTRACT**

Financial participation, financial training, and protection of financial consumer are on the top agenda in the individuals' relationship with financial system. Especially the financial participation and financial training constitute an important aspect of financial inclusion. Within the activity of financial inclusion, it is important to reveal the relationship between financial knowledge of individuals and financial participation levels by determining them. The main aim of this study is to determine both the level of financial knowledge and financial participation as well as the relationship between them. With this respect, a survey questionnaire that was developed by Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) and that has been used in all over the world was used on 374 individual working in different jobs in Erzurum province. Difference and relationship analyses were applied on the data obtained. As a result of the study, it was concluded that the financial knowledge and financial participation level of individuals are low. Moreover, a statistically significant relationship was determined between the financial knowledge level and financial participation level of individuals. According to the research model, there was no significant relationship between financial information level changes and financial participation. In addition to the findings obtained in the study, recommendations were made so that financial inclusion activities can be increased.

Key words: Financial Inclusion, Financial Training, Financial Participation, Financial Knowledge.

JEL Codes: D1, D8, G4.

1. GİRİŞ

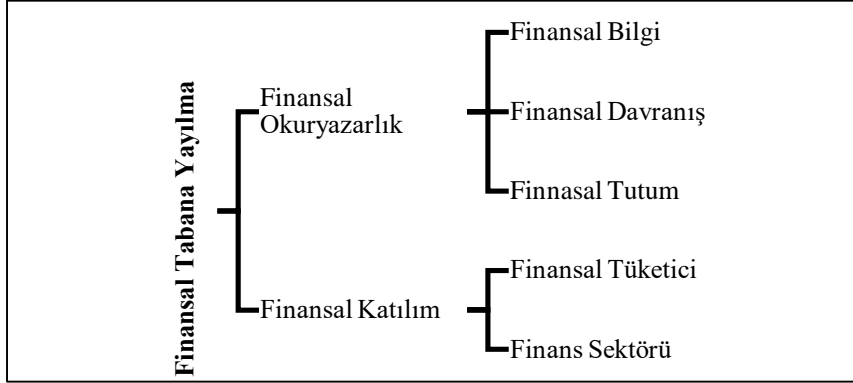
Bireylerin finansal bilgi, tutum ve davranışları finansal katılım düzeyini olumlu yada olumsuz etkileyebilmektedir. Bu değişkenler aynı zamanda finansal farkındalık oluşturulması açısından finansal tabana

¹ Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü Öğretim Üyesi, alperc@gumushane.edu.tr

² Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü Öğretim Üyesi, hayaydin61@gumushane.edu.tr

³ Öğr. Gör., Kelkit Sağlık Hizmetleri MYO Çocuk Bak. ve Gençlik Hiz. Bölümü, yusufkalkan@gumushane.edu.tr

yayılanın altyapısını oluşturmaktadır. Finansal tabana yayılma finansal okuryazarlık ve finansal katılımdan oluşmaktadır. Bu durum Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1. Finansal Tabana Yayılma

Kaynak: TEB, 2014, s.2

Şekil 1’de görüldüğü gibi finansal tabana yayılmanın talep kısmını finansal okuryazarlık arz kısmını ise finansal katılım oluşturmaktadır. Finansal okuryazarlık düzeyi bireylerin finansal bilgi, finansal davranış ve finansal tutumları sonucu ortaya çıkmaktadır. Finansal katılım ise finansal tüketicilerin tercihleri ile finans sektörünün sunmuş olduğu finansal araçlara göre şekillenmektedir (Çam vd. 2018: 2).

Finansal okuryazarlık bireylerin gelirlerini, birikimlerini, harcamalarını, borçlarını ve yatırımlarını yönetebilmek için karar alma yeteneği ve finansal bilgi düzeyi (Hilgert ve Hogart, 2003: 310; Mandell, 2007: 164; Lusardi ve Mitchell, 2007: 206) şeklinde tanımlanmaktadır.

Finansal katılım ise hane halkı ve işletmelerin kredi, sigorta, mevduat, yatırım gibi finansal ürün ve hizmetlere yeterli düzeyde erişimini ve erişim olanaklarını ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle finansal katılımdan beklenen faydanın sağlanabilmesi için, finansal kurumların sundukları hizmetlerin yanında, bireylerin finansal bilgi düzeyleri de önem arz etmektedir. Finansal piyasalardaki mevcut yatırımcılar açısından konuya yaklaşıldığında ise yatırımcıların bilgi düzeyi arttıkça finansal piyasalarda daha fazla yer alacakları göz ardı edilmemelidir (Gündoğdu vd. 2017: 22). Bu bağlamda çalışmada bireylerin finansal katılım düzeyi ile finansal bilgi düzeyi arasındaki ilişki incelenmiştir.

2. LİTERATÜR ÖZETİ

İlgili literatür incelendiğinde çalışmalarda daha çok finansal okuryazarlığın alt değişkenleri olan, finansal bilgi, finansal tutum ve finansal davranış değişkenlerinin aralarındaki ilişkilerin incelendiği görülmektedir. Özellikle son dönemlerde gerçekleştirilen çalışmaların bazıları aşağıda özetlenmiştir.

Sezer ve Demir (2015) yatırımcılara yaptıkları anket çalışmasıyla, yatırımcıların finansal okuryazarlık ve bilişsel yetenek düzeylerindeki değişmelerin psikolojik önyargılar ile olan ilişkisini değerlendirmişlerdir. Elde edilen sonuçlara göre yatırımcıların bilişsel yetenek ve finansal okuryazarlık düzeylerinin Amerika, Almanya ve Hollanda’daki araştırmalar ile karşılaştırıldığında oldukça düşük düzeyde olduğunu tespit etmişlerdir.

Henager ve Cude (2016) finansal okuryazarlık ile finansal davranış arasındaki ilişkiyi çeşitli yaş grupları düzeyinde incelemişlerdir. Finansal okuryazarlık üç şekilde ölçülmüştür: Objektif finansal bilgi, subjektif finansal bilgi veya güven, subjektif finansal yönetim yeteneği. Tam örnekleme hem objektif hem de subjektif finansal okuryazarlık değişkenleri uzun ve kısa vadeli finansal davranışlarla pozitif yönde ilişki bulunmuştur.

Baysa ve Karaca (2016) Tokat’ta bireysel, ticari ve tarımsal olarak gruplandırılan banka müşterilerinin finansal okuryazarlık düzeylerini ve hangi grubunun daha finansal okuryazar olduğunu ortaya koymaya çalışmışlardır. Çalışmada, finansal okuryazarlık seviyesinin, söz konusu gruplar içerisinde en düşük olanının tarımsal grup, en fazla olanının ise ticari grup olduğu bulgularına ulaşmışlardır.

Sezici ve Çelikkol (2016) girişimcilik tutumu ve finansal okuryazarlığın girişimcilik eğilimi ile arasındaki ilişkide algılanan sosyal desteğin aracılık etkisini incelemişlerdir. Çalışma sonucunda algılanan sosyal

desteğin, hem girişimcilik tutumu hem de finansal okuryazarlığın girişimcilik eğilimi ile aralarında olan ilişkide tam aracı bir rolünün olduğunu ortaya çıkarmışlardır.

Kramer (2016), kendi finansal okuryazarlığına fazla güvenen kişilerin finansal tavsiye almalarının daha düşük oranda olduğunu, tavsiye isteme ve okuryazarlığın objektif ölçümleri arasında herhangi bir ilişki bulunmadığını tespit etmiştir. Güven ve tavsiye isteme arasındaki negatif ilişki, zengin hanelerde daha belirgin olduğu belirtilmiştir.

Bharucha (2017) finansal okuryazarlık seviyesiyle ilgili mevcut verilerle Hindistan'ın finans başkentindeki (Mumbai) gençler arasındaki kişisel finansal okuryazarlık düzeyini belirleyen faktörleri incelemiştir. 650 adet anket verilerine betimsel istatistikler, veri analizi ve çok değişkenli analiz uygulanmıştır. Araştırma sonuçları çocuk sahibi olmanın finansal okuryazarlık ile pozitif yönde korelasyon olduğunu göstermiş, eğitim ve istihdamında finansal okuryazarlık ile pozitif yönde ilişkili olduğunu ortaya koymuştur.

Kim, Anderson ve Seay (2017) Amerika'da Milenyumdan önce doğanların çeşitli kısa ve uzun vadeli finansal kararlarında finansal okuryazarlığın rolünü araştırmışlardır. Araştırma sonucunda kısa ve uzun vadeli finansal davranışları göstermede finansal okuryazarlığın pozitif yönde ilişkili olduğunu tespit etmişlerdir.

Kendirli vd. (2017) bireysel finansman aracı olarak kredi kartı kullanımına yönelik yaptıkları çalışmalarında, farklı demografik özelliklere sahip bireylerin kredi kartı kullanımları arasında bir farklılık olduğunu tespit etmişlerdir.

Khoo ve Fitzgerald (2017) Malezya'da ekonomi öğrencileri arasında finansal okuryazarlık geliştirilmesine yardımcı olmak için mobil cihazlar aracılığıyla paylaşılan çizgi filmlerin etkisini incelemişlerdir. Çalışmada öğrencilerin finansal okuryazarlık ve iletişim becerilerini arttırmak için mobil çizgi filmlerin kullanılmasının anlamlı olduğu görülmüştür.

Kaiser ve Menkhoff (2017) finansal eğitimin, finansal davranışları ve büyük ölçüde finansal okuryazarlığı önemli derecede etkilediğini tespit etmişlerdir.

Çam vd. (2017) çalışmalarında TR90 bölgesinde ikamet eden bireylerin finansal bilgi düzeyleri ile finansal katılım düzeyleri arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında, bireyleri finansal bilgi düzeylerinin finansal katılım düzeylerinden bağımsız olduğunu tespit etmişlerdir.

Sivaramakrishnan, Srivastava ve Rastogi (2017) çalışmalarında, borsa yatırımcılarının yatırım kararlarında finansal okuryazarlık gibi faktörlerin etkisini incelemişlerdir. Çalışmanın sonuçları, yatırımcıların yatırım niyetinin borsadaki gerçek yatırımları tahmin ettiğini ortaya koymuştur.

Nicolini, Gärling vd (2017) düşük finansal okuryazarlığa sahip kişilerin olumsuz bir risk tutumu olup olmadığını test etmek için 2015 yılında üç Avrupa ülkesinden (İtalya, İsveç ve İspanya) toplanan verileri analiz etmişlerdir. Ortalama olarak finansal okuryazarlığı düşük olan katılımcıların risk tutumunun, finansal okuryazarlığı yüksek olan katılımcılardan daha olumsuz olduğu sonucuna varmışlardır.

Seyrek ve Gül (2017) Gaziantep Üniversitesi öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeyleri ve girişimcilik niyetleri arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Çalışmada, finansal okuryazarlık düzeyi arttıkça girişimciliğin daha cazip bulunduğu sonucuna varılmıştır. Diğer taraftan, finansal okuryazarlığın girişimcilik niyeti üzerinde etkili olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Çömlekçi (2017) çalışmasında katılım bankalarının müşterilerinin İslami finansal okuryazarlık seviyelerini ve İslami finansal okuryazarlık düzeylerinin demografik faktörlere göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemeye çalışmıştır. Çalışmada müşterilerinin İslami finansal bilgi düzeylerinin ve İslami Finansal Okuryazarlık düzeylerinin düşük olduğu tespit edilmiştir.

Durukal ve Kaderli (2017) tarafından yapılan çalışmada bireysel banka müşterilerinin Elektronik Müşteri Hizmetleri (E-CRM) uygulamalarının algılanmasında finansal okuryazarlık düzeylerinin etkisi incelenmiştir. Çalışmaya göre finans bilgisi oluştuktan sonra bilgiye bağlı olarak tutum ve davranışların finansal karar almada olumlu etkiler yarattığı tespit edilmiştir.

Aksoylu, Boztosun vd. (2017) Kayseri'de yaşayan bireylerin finansal okuryazarlık düzeyleriyle birlikte finansal okuryazarlıkları ile demografik özellikleri arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı tespit etmeye çalışmışlardır. Çalışma sonucunda bireylerin, bazı temel finansal konular hakkında bilgi sahibi olmalarına karşın yeterli düzeyde finansal okuryazar olmadıkları ortaya çıkmıştır.

3. YÖNTEM VE VERİ SETİ

Bu çalışmanın temel amacı; bireylerin finansal katılım düzeyi ile finansal bilgi düzeyi arasındaki etki ve ilişkiyi tespit etmektir. Çalışma, Erzurum ilini kapsamaktadır. Çalışmada bireylerin finansal bilgi düzeyi ile finansal katılım düzeyi arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla regresyon analizi uygulanmıştır. Çalışmada kullanılan veriler anket yoluyla elde edilmiştir. Bu bağlamda, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) tarafından geliştirilen anket formu sadeleştirilerek, demografik bilgiler ile finansal bilgi ve finansal katılım düzeyini tespit etmeye yönelik değişkenler kullanılmıştır. Toplamda 400 adet anket uygulanmış ve hatalı anket formları elendikten sonra 374 adet anket analize dahil edilmiştir. Verilerin analizinde SPSS 21 paket programı kullanılmıştır.

4. BULGULAR**4.1. Temel Bulgular**

Çalışma kapsamındaki bireylerin demografik özellikleri Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Genel Demografik Özellikler

Cinsiyet	Frekans	(%)	Yaş	Frekans	(%)
Erkek	228	61	18-19	7	1,9
Kadın	146	39	20-29	159	42,5
Eğitim Düzeyi	Frekans	(%)	30-39	129	34,5
Lisansüstü	43	11,5	40-49	47	12,6
Lisans	176	47,1	50-59	26	7,0
Lise	123	32,9	60-69	4	1,1
Ortaokul	14	3,7	70-79	2	0,05
İlkokul	16	4,3	Meslek	Frekans	(%)
Okumamış	2	0,5	Esnaf	52	13,9
Gelir Grubu	Frekans	(%)	Memur	184	49,2
KBMG Altında	162	43,3	İşçi	104	27,8
KBMG	97	25,9	Serbest Meslek	24	6,4
KBMG Üstünde	115	30,7	Emekli	10	2,6

Not: KBMG Kişi Başı Mili Ge2017 Ocak ayı 10.600 dolar olarak dikkate alınmıştır.

Buna göre bireylerin % 47,1’i lisans mezunudur. Bireylerin yaklaşık yarısı memur iken, bireylerin %43,3’ünün yıllık geliri KBMG seviyesinin altındadır.

Tablo 2. Bireylerin Finansal Araç Seçimi

Finansal Araç Seçimini Etkileyen Unsurlar	Yüzde (%)	Standart Sapma
Arkadaş/akraba önerisi (finans hizmetlerinde çalışan)	31	0,84720
Ürünleri pazarlayan satış elemanından	25,7	0,80497
İlgili bilim dalından bilgi aldım	23	0,78960
Arkadaş/akraba önerisi (diğer)	23	0,78337
İnternette bulunan özel bir bilgiden	18,4	0,74653
İşveren tavsiyesi	18,4	0,74188
İnternette bulduğum rehberliklerden	17,9	0,75752
Alanında uzman dergi ve yayınlardan	16,6	0,72722
Bağımsız mali danışmanlardan	15,5	0,72053
TV veya radyo programından	15,2	0,71897
Gazete ve dergilerdeki finans sayfalarından	14,2	0,65197
TV ilanı	12,8	0,68621
Gazete ilanı	10,2	0,69616

Not: Birden fazla seçenek işaretlenebilmektedir.

Bireylerin finansal araç seçimi yaparken etkilendikleri unsurlar Tablo 2’de sunulmuştur Bireylerin finansal araç seçimi yapılırken birçok unsurdan etkilenmektedir. Medya, arkadaş çevresi, tavsiyeler gibi birçok unsur bu grupta sayılabilmektedir. Alınacak yatırım kararları sonucunda ortaya çıkacak olan sonucu öncelikle bu unsurlar belirlemektedir. Buna göre bireyler finansal araçlarını seçerken en fazla arkadaş veya akrabalarının önerilerini dikkate almaktadır. Yatırım kararını etkileyen en düşük unsur ise gazete ilanlarıdır.

Tablo 3. Bireylerin Finansal Bilgi ve Finansal Katılım Düzeyleri

Bilgi Düzeyi	Frekans	Yüzde	Katılım Düzeyi	Frekans	Yüzde
Çok Düşük	48	12,8	Çok Düşük	253	67,6
Düşük	120	32,1	Düşük	72	19,3
Orta	150	40,1	Orta	36	9,6
Yüksek	56	16,0	Yüksek	7	1,9
Çok Yüksek	0	0	Çok Yüksek	6	1,6
Toplam	374	100	Toplam	374	100
Standart Sapma		0,86562	Standart Sapma		0,89615

Anket formunda, finansal bilgi düzeyini belirleyebilmek 8 adet soru yöneltmiştir. Bu sorular eşit hesaplama, enflasyon, basit hesaplama, basit faiz, bileşik faiz, risk, yüksek enflasyon ve çeşitlendirme konularındandır. Bu sorulardan hepsini doğru cevaplandıranların bilgi düzeyi çok yüksek, 6 veya 7 soruyu doğru cevaplandıranların bilgi düzeyi yüksek, 4 veya 5 soruyu doğru cevaplandıranların bilgi düzeyi orta, 2 veya 3 soruyu doğru cevaplandıranların bilgi düzeyi düşük olarak değerlendirilmiştir. En fazla 1 soru doğru cevaplandıran veya hiç doğru cevaplayamayanların ise çok düşük düzeyde bilgi sahibi oldukları kabul edilmiştir. Bireylerin finansal katılım ve finansal bilgi düzeyi incelendiğinde finansal bilgi düzeylerinin ağırlıklı olarak orta seviyede (% 40,1) olduğu tespit edilmiştir. Tüm soruları doğru cevaplandıran diğer bir ifadeyle finansal bilgi düzeyi çok yüksek birey bulunmamaktadır.

Bireylerin finansal katılım düzeyinin belirlenebilmesi için 10 adet finansal araçtan (bireysel emeklilik fonu, mevduat hesabı, tasarruf hesabı, mortgage, kredi kartı, zorunlu olmayan sigorta, hisse senedi, tahvil, yatırım hesabı mobil ödeme hesabı) kaç adetine sahip oldukları belirlenmeye çalışılmıştır. Buna göre bireylerin finansal katılım düzeyi; 1 veya 2 tane finansal araca sahip ise, çok düşük, 3 veya 4 adet sahipse düşük, 5 veya 6 adet sahipse orta düzey, 7 veya 8 adet sahipse yüksek, 9 veya 10 adet sahipse çok yüksek olarak kabul edilmiştir. Bu doğrultuda yapılan analiz sonucunda bireylerin finansal katılım düzeylerinin ağırlıklı olarak çok düşük seviyede (%67,6) olduğu tespit edilmiştir. Bireyler genel olarak belli bir seviyenin üstünde finansal bilgiye sahip olsalar da, finansal katılımları oldukça düşük seviyededir.

4.2. Ki- Kare ve Regresyon Test Sonuçları

Çalışmada belirlenen amaç ve anket sonuçlarının dağılımı da dikkate alınarak kurulan hipotez çifti non-parametrik olduğu için ki-kare bağımsızlık testi tercih edilmiştir.

H_0 = Bireylerin finansal bilgi düzeyi ile finansal katılım düzeyi arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H_1 = Bireylerin finansal bilgi düzeyi ile finansal katılım düzeyi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Bu doğrultuda gerçekleştirilen ki-kare analiz sonuçları Tablo 4’de gösterilmiştir.

Tablo 4. Ki-Kare Test Sonuçları (Finansal Katılım ve Bilgi)

Ki- Kare Testi		
Değer	df	P değeri
24,914	12	0,015

H_0 = Bireylerin finansal bilgi düzeyi ile finansal katılım düzeyi arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H₁ = Bireylerin finansal bilgi düzeyi ile finansal katılım düzeyi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 4’de görüldüğü gibi ($p < 0,05$), bireylerin finansal katılım düzeyi ile finansal bilgi düzeyi arasında anlamlı ancak düşük bir ilişki tespit edilmiştir.

İki değişken arasındaki etki düzeyini belirleyebilmek için yapılan regresyon analiz sonuçları Tablo 5’de sunulmuştur.

Tablo 5. Regresyon Analiz Sonuçları

Bağımlı Değişken: Finansal Katılım			Bağımsız Değişken: Finansal Bilgi		
Model	Kareler Toplamı	Df	Ortalama Kare	F	Sig.
Regresyon	0,114	1	0,114	0,152	0,696
Atık	279,375	372	0,751		
Toplam	279,489	373			
Anova	R	R ²	Düzeltilmiş R ²	Std. Tahmini Hata	Durbin-Watson
	0,020	0,000	-0,002	0,86661	0,015

Modelin genel olarak anlamlılığının sınındığı F değeri 0,152, P değeri ise 0,696 olarak hesaplanmıştır. Bu değerler modelin anlamsız olduğunu göstermektedir. Finansal bilgi düzeyindeki değişiklikler finansal katılım düzeyini etkilememektedir.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Genel olarak ilgili literatür incelendiğinde, bireylerin finansal bilgi düzeyleri ile finansal katılım düzeyleri arasında bir ilişkinin bulunduğu öne sürülmektedir. Bu sebeple özellikle finansal katılımı artırılabilir için bireylerin finansal bilgi düzeyini artırıcı çalışmalar gerek devletler gerekse özel kuruluşlar tarafından desteklenmekte ve finanse edilmektedir. Finansal bilgi finansal okuryazarlığın alt boyutunu oluştururken, finansal katılım finansal tabana yayılmanın alt boyutunu oluşturmaktadır.

Çalışmada, Erzurum ilinde yaşayan bireylerin finansal bilgi düzeyleri ile finansal katılım düzeyleri arasındaki ilişki ve etki incelenmiştir. Çalışma kapsamında toplam 374 bireye ait veriler incelenmiştir. Genel olarak çalışma kapsamındaki bireylerin finansal bilgi düzeyleri orta seviyede tespit edilmişken, finansal katılım düzeyi açısından bu durum oldukça düşüktür. Bireyler, finansal araçlarını seçerken kendi bilgi ve becerilerinden ziyade, arkadaş ve akraba önerilerini dikkate almaktadırlar. Ki-kare analiz sonuçlarına göre bireylerin finansal bilgi düzeyi ile finansal katılım düzeyi arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Bu sonuç literatüre uygun şekilde çıkmıştır. Çalışmada ayrıca bu ilişkinin etki düzeyini tespit etmek için regresyon analizi yapılmıştır. Model sonuçlarına göre bağımsız değişken olan finansal bilgi düzeyinin, bağımlı değişken olan finansal katılım düzeyi üzerinde etkili olmadığı görülmüştür. Bireylerin finansal bilgi düzeylerinin çok düşük olması ve finansal araç seçiminde yapılan hataların bu sonucu ortaya çıkardığı söylenebilir. Finansal katılımın arz yönünü finansal kurumlar, talep boyutunu ise finansal tüketiciler oluşturduğundan, finansal katılım düzeyinin artması sadece bireylerin kendi çabalarına değil ilgili finansal kurumlarında sunacakları bilgilendirmelere göre şekillenecektir. Bireylerin finansal bilgi ve finansal katılım düzeyinin artırılabilmesi için bireylerin temel bilgi ihtiyaçlarının ilgili eğitim kurumları tarafından karşılanması gerekmektedir. Ayrıca bireylerin mevcut bilgi düzeylerinin artırılması, finansal tabana yayılmanın genişlemesi ve finansal farkındalığın oluşturulabilmesi için proje bazlı çalışmaların artırılması gerekmektedir. Gerekli bilgi ve donanıma sahip bireylerin çok sayıda alternatif arasında amacına en uygun yatırım aracını seçebileceği, tasarruflarını arttırabileceği ve dolaylı yoldan ülke ekonomisine katkı yapabileceği göz ardı edilmemelidir. Bu bağlamda özellikle bölgesel bazlı çalışmaların yapılarak, bölge insanının ihtiyaçlarına uygun eğitim hizmetlerin verilmesi ve bireylerde farkındalık yaratacak özelliklerin kazandırılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

AKSOYLU, Semra, Derviş, BOZTOSUN, Fatih ALTINIŞIK ve Emre Hayri BARAZ (2017), “A Baseline Investigation of Financial Literacy Levels: The Case of Kayseri Province”, **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, (75), 229-246.

BAYSA, Eray ve Süleyman Serdar KARACA (2016), “Finansal Okuryazarlık ve Banka Müşteri Segmentasyonları Üzerine Bir Uygulama”, **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, (71), 109-125.

BHARUCHA, Jehangir Pheroze (2017), “Socio-Economic and Demographic Determinants of Indian Youth Financial Literacy: Determinants of Financial Literacy”, **International Journal of Asian Business and Information Management**, 8(4), 15-28.

ÇAM, Handan, Hasan AYAYDIN, Alper Veli ÇAM ve Fatih AKDENİZ (2018), “Bireylerin Finansal Bilgi Düzeyi ile Finansal Katılım Düzeyi Arasındaki İlişki: TR 90 Bölgesinde Bir Araştırma”, **Ekonomi Bilimleri Dergisi**, 10(1), 1-13.

ÇÖMLEKÇİ, İstemi (2017), “İslami Finansal Okuryazarlık Düzeyinin Belirlenmesi: Katılım Bankaları Müşterileri Üzerine Bir Araştırma”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, 16(63), 1423-1439.

GÜNDOĞDU, Aysel, Serpil KILIÇ DEPREN ve Mustafa Tevfik KARTAL (2017), “Türkiye’de Yatırımcı Hakları ve Yatırımcıların Korunmasına Yönelik Bir Araştırma”, **Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Kongresi**, 2(1), 21-38.

HENAGER, Roben ve Brenda J. CUDE (2016), “Financial Literacy and Long- and Short-Term Financial Behavior in Different Age Groups”, **Journal of Financial Counseling and Planning**, 27(1), 3-19.

HILGERT, Marianne A, Jeanne M. HOGARTH ve Sondra G. BEVERLY (2003), “Household Financial Management: The Connection Between Knowledge and Behavior”, **Fed. Res. Bull.**, 89(7), 309-322.

DURAKUL Esmâ ve Yusuf KADERLİ (2017), “Bireysel Müşterilerin E-CRM Algılamalarında Finansal Okuryazarlık Düzeyinin Etkisi”, **Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, (15), 6-19.

KAISER, TIM ve Lucas MENKHOFF (2017), “Does Financial Education Impact Financial Literacy and Financial Behavior, and If So, When?” **The World Bank Economic Review**, 31(3), 611-630.

KENDERLİ, Selçuk, Zühal AKGÜN ve Hülya ÇAĞIRAN KENDERLİ (2017), “Bireysel Finansman Aracı Olarak Kredi Kartı ve Kullanımına Yönelik Kayseri ve Yozgat İllerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma”, **Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 9(1), 63-78.

KHOO, YIN YIN ve Robert FITZGERALD (2017), “Pocket Cartoons: Learning Financial Literacy with Mobile Cartoons in Malaysia”, **International Journal of Mobile and Blended Learning**, 9(4), 49-64.

KIM, Kyoung Tae, Somer G. ANDERSON ve Martin C. SEAY (2017), **Financial Literacy and Financial Decisions of Millennials in the United States**. [Erişim Adresi: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3037672, Erişim Tarihi: 06.12.2017].

KRAMER, Marc M. (2016), “Financial Literacy, Confidence and Financial Advice Seeking”, **Journal of Economic Behavior & Organization**, 131, 198-217.

LUSARDI, Annamaria ve Olivia S. MITCHELL (2007), “Baby Boomer Retirement Security: The Roles of Planning, Financial Literacy, and Housing Wealth”, **Journal of Monetary Economics**, (54), 205-224.

MANDELL, Lewis, (2007), **Financial Literacy of High School Students**, Handbook of Consumer Finance Research, Ed: Jing.Jian Xiao, Springer, New York.

NICOLINI Gianni ve diğerleri (2017), “Attitude Toward Risk and Financial Literacy in Investment Planning” **Risk Culture in Banking**, 307-320.

SEYREK, İbrahim Halil ve Meltem GÜL (2017), “Finansal Okuryazarlık ve Girişimcilik Niyeti: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma” **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, 15(2), 103-118.

SEZER, Durmuş ve Sezgin DEMİR (2015), “Yatırımcıların Finansal Okuryazarlık ve Bilişsel Yetenek Düzeylerinin Psikolojik Yanılsamalar ile İlişkisi”, **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, (66), 69-88.

SEZİCİ, Emre ve Mediha Mine ÇELİKKOL (2016), “Girişimcilik Tutumu ve Finansal Okuryazarlığın Girişimcilik Eğilimi ile Arasındaki İlişkide Algılanan Sosyal Desteğin Aracılık Etkisi” **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (Afro-Avrasya Özel Sayısı)**, 419-436.

SIVARAMAKRISHNAN, Sreeram, Mala SRIVASTAVA ve Anupam RASTOGI (2017), “Attitudinal Factors, Financial Literacy, and Stock Market Participation”, **International Journal of Bank Marketing**, 35(5), 818-841.

GENÇ İŞSİZLİK, EĞİTİM VE EKONOMİK BÜYÜME: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Zehra ABDİOĞLU¹ Nilcan ALBAYRAK²

ÖZET

Bu çalışmada Türkiye için genç işsizlik, eğitim ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin, işsizlik oranı ile ekonomik büyüme arasında negatif ilişki olduğunu ortaya koyan Okun yasası çerçevesinde 1988-2015 dönemi itibarıyla araştırılması amaçlanmıştır. Çalışmada genç işsizlik, eğitim ve ekonomik büyüme arasındaki uzun ve kısa dönem ilişkilerin belirlenmesi amacıyla Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilen sınır testi yaklaşımı ve hata düzeltme modeli kullanılmıştır.

Çalışmadan elde edilen bulgular eğitim, ekonomik büyüme ve genç işsizlik arasında uzun dönem ilişki olduğunu göstermiştir. Uzun dönem katsayılarına göre Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın trendden sapmasında meydana gelen yüzde 1'lik bir artış genç işsizlik düzeyinin trendden sapmasında yüzde 0.48 azalışa neden olmaktadır. Bu çalışmanın bulguları yükseköğretim mezun sayısının trendden sapmasında meydana gelen yüzde 1'lik artışın genç işsizlik düzeyinin trendden sapmasını yüzde 1.05 azalttığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme, Genç İşsizlik, Yükseköğretim Mezun Sayısı.

JEL Kodları: C22, E24, I25.

YOUTH UNEMPLOYMENT, EDUCATION AND ECONOMIC GROWTH: THE CASE OF TURKEY

ABSTRACT

In this study, it is aimed to investigate the relationship between youth unemployment, education and economic growth in Turkey for the period of 1988-2015 within the framework of Okun's law, which suggests a negative relationship between unemployment rate and economic growth. In order to determine the long run and the short run relationships between youth unemployment, education and economic growth, the bounds testing approach developed by Pesaran et al. (2001) and error correction model are employed.

The findings of this study indicate that there is a long-run relationship between education, economic growth, and youth unemployment. According to the long-run coefficients, that 1 percentage increase in the deviation from trend of Gross Domestic Product causes 0.48 percentage decrease in the deviation from trend of youth unemployment. The results of this study show that 1 percentage increase in the deviation from trend of number of high school graduates decreases 1.05 percentage deviation from trend of youth unemployment.

Keywords: Economic Growth, Youth Unemployment, Number of High School Graduates.

JEL Codes: C22, E24, I25.

1. GİRİŞ

İktisat literatüründe genç işsizlik olgusu küresel bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerek gelişmekte olan ülke ekonomilerine ve gerekse de gelişmiş ülke ekonomilerine ait işsizlik oranları incelendiğinde genç işsizlik oranının genel işsizlik oranının üzerinde seyrettiği ve beklentilerin aksine işsizliğin yüksek eğitime sahip gençler itibarıyla daha yüksek düzeyde gerçekleştiği dikkatleri çekmektedir. Ekonomik, sosyal ve psikolojik problemlere neden olan işsizlik olgusunun olumsuz etkilerinden en fazla etkilenen kesim 15-24 yaş arasında bulunan ve "genç nüfus" olarak adlandırılan kesimdir. Gençler toplumun geleceğe yönelik üretim potansiyelini oluşturduğundan işsizlikle mücadelede genç işsizlik öncelikli bir sorun olarak önem taşımaktadır. Genç istihdamın en önemli belirleyicilerinden biri ülkelerin sahip oldukları ekonomik büyüme performanslarıdır. İstihdam dostu bir ekonomik büyümenin sağlanması durumunda, toplam ekonomik faaliyet düzeyi ile birlikte yetişkin istihdam düzeyi de yüksek olacak ve genç istihdam düzeyinin de olumlu yönde etkilenmesini

¹ Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi İİBF Ekonometri Bölümü, maras@ktu.edu.tr

² Arş. Gör., Ardahan Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, nilcanalbayrak@ardahan.edu.tr

sağlayacaktır. Ekonomideki işgücüne katılım oranının yüksek olması eğitimlerini tamamlayan gençlerin erken yaşta işgücüne katılmalarına ilişkin yüksek beklentilerini yansıtırken, yüksek işsizlik oranları gençleri çoğu kez okulda daha uzun süre kalmaya zorlamaktadır (OECD, 1995:40).

İşsizliği azaltmaya yönelik alınacak önlemlerde ya da uygulanacak politikalarda dikkate alınması gereken temel unsurun işgücünün vasfı ya da eğitim düzeyi olduğu yaygın bir görüş haline gelmiştir. Yaşam döngüsü boyunca eğitim, beşeri sermayeye yapılan bir yatırım olarak kabul edilmektedir. Bu kapsamda eğitime dayalı beşeri sermayenin, ekonomik büyümenin sağlanmasında elzem girdilerden biri olduğu yönündeki görüş ilgili literatürde geçerliliğini kanıtlamıştır (Yamak ve Küçükale, 1997; Judson, 2002; Ay ve Yardımcı, 2008; Erdoğan ve Yıldırım, 2009; Şimşek ve Kadılar, 2010; Yaylalı ve Lebe, 2011; Çalışkan vd., 2013; Bal vd., 2014; Pegkas, 2014; Awan vd., 2015).

Eğitim düzeyinin işsizlik riski konusunda önemli bir yere sahip olduğu teoride kabul görmüş bir gerçektir (Nickell, 1979; Kiefer, 1985; Mincer, 1991; Winkelmann, 1996; Kavak,1997; Kettunen, 1997; Gündoğan, 1999; Sayın, 2012). Ancak istatistiksel veriler incelendiğinde en yüksek işsizlik oranının en yüksek eğitim düzeyine sahip olan gençler için söz konusu olduğu dikkatleri çekmektedir. Son yıllarda yükseköğretime sahip birey sayısında önemli derecede artış görülmektedir. Yükseköğretimin hızlı bir şekilde yaygınlaşması istihdam olasılığı daha belirsiz olan benzeri görülmemiş sayıda yüksek vasıflı çalışanın yetişmesine neden olmuştur (OECD, 2006).

Küresel gelişmelerin paralelinde Türkiye ekonomisi için de genç işsizlik oranının genel işsizlik oranının hayli üzerinde seyrettiği bilinen bir gerçektir. Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2017 yılı işgücü istatistiklerine göre 2017 yılında genel işsizlik oranı %10.9 olarak gerçekleşirken (15-24) yaş genç nüfus için işsizlik oranı %20.8 olarak gerçekleşmiştir. Genç nüfusun sayısı, tarımdaki çözülmenin devam ediyor olması, işgücü piyasalarına yönelik düzenlemelerin yetersiz kalması ve eğitim sisteminin yapısından kaynaklanan nedenler Türkiye'de genç işsizlik oranlarının yüksek düzeylerde seyretmesinin nedenleri arasında sayılabilir (Murat ve Şahin, 2011:105). Ayrıca genç yaştaki işgücünün eğitimlerini yeni tamamladıkları, işgücü piyasasına henüz girdikleri ve yeni iş aramaya başlamış oldukları gerekçesiyle genç işsizlik oranlarının yüksek düzeylerde seyrettiği ifade edilmektedir (Aksoy, 2001:131).

Aktif politika üretebilme bakımından hükümetlerin temel sorumluluğunda olan ekonomik büyüme, işsizlik ve eğitim kavramları aynı zamanda birçok bilimsel çalışmanın da odağında olmuştur. Büyüme ve işsizlik arasındaki ödünleşmenin varlığını farklı ülke ve dönemler itibariyle araştıran birçok çalışma mevcuttur (Prachowny, 1993; Freeman, 2000; Adanu, 2002; Söğner ve Stiassny, 2002; Christopoulos, 2004; Gabrisch ve Buscher, 2005; Yılmaz, 2005; Noor vd., 2007; Moazzami ve Dadgostar, 2009; Tari ve Abasız, 2009; Barışık vd., 2010; Hussian vd., 2010; Kitov, 2011; Caraiani, 2012; Akay vd., 2016; Arı, 2016). Bu çalışmaların bir kısmı ekonomik büyüme ve işsizlik arasındaki ilişkiyi Okun yasası çerçevesinde araştırırken, bir kısmı ilgili ilişkinin asimetric olup olmadığı üzerinde durmuştur. Diğer yandan işsizlik/genç işsizlik sorunu ve eğitim teorik değerlendirmeye dayalı birçok çalışmaya konu olmuştur (Ekin, 1980; Freeman ve Wise, 1982; Winkelmann, 1996; Kavak,1997; Gündoğan, 1999; O'Higgins, 2001; Aksoy, 2001; Çalışkan, 2007; Erdayı, 2009; Çetinkaya, 2010; Bayraktar ve İncekara, 2013). Ancak ampirik olarak işsizlik/genç işsizlik ve eğitim arasındaki ilişkiye odaklanan sınırlı sayıda çalışma söz konusudur (Mincer, 1991; Nunez ve Livanos, 2010; Garrouste vd., 2010; Sayın, 2012). Literatürdeki ilgili boşluğu doldurmak amacıyla bu çalışmada genç işsizlik, eğitim ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin araştırılması amaçlanmıştır. Bu kapsamda Türkiye için 1988-2015 dönemine ait yıllık veri seti ile ekonomik büyüme ve eğitimin genç işsizlik üzerindeki etkisi Okun'un işsizlik açığı/çıktı açığı metodu çerçevesinde araştırılmıştır. Değişkenler arasındaki eş bütünleşme ilişkisinin varlığını sınamak amacıyla Pesaran vd. (2001)'in sınır testi yaklaşımı kullanılmıştır. Ayrıca kısa dönem dinamikleri ortaya konularak değişkenler arasındaki nedensellik ilişkileri araştırılmıştır.

Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ilk olarak ekonomik büyüme, işsizlik/genç işsizlik ve eğitime ilişkin ampirik literatür kullanılan yöntem ve değişkenler, ele alınan dönem ve elde edilen bulgular kapsamında sunulmuştur. Daha sonra çalışmada kullanılan veri seti ve ekonometrik yöntem tanıtılmıştır. Son olarak gerçekleştirilen analizler neticesinde elde edilen bulgulara yer verilerek genel değerlendirmeler yapılmıştır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Literatürde büyüme oranı ile işsizlik oranı arasındaki ilişki Okun yasası çerçevesinde ele alınmaktadır. Okun (1962) öncü çalışmasında, ABD ekonomisi için büyüme ve işsizlik oranı arasında ters yönlü güçlü bir ilişki olduğunu saptamıştır. Doğal işsizlik oranını aşan her %1'lik işsizlik artışının reel Gayri Safi Yurtiçi Hasılayı (GSYH) %3 oranında azalttığı sonucuna varmıştır. Prachowny (1993), ABD ekonomisi için Okun katsayısı yaklaşık olarak -0.6 olarak hesaplanmıştır. Yine ABD ekonomisi için Freeman (2000) Okun katsayısının ulusal

ve bölgesel kapsamda yaklaşık olarak 2 civarında olduğunu tespit etmiştir. Bunun yanı sıra Adanu (2002) ise Kanada için Okun katsayısının Hodrick-Prescott yöntemi kapsamında -1.58, kuadratik filtreleme yöntemi kapsamında -1,32 bulmuştur.

Sögner ve Stiassny (2002), 15 OECD ülkesi için hesaplanan Okun katsayılarının -0.12 ile -0.82 arasında değerler aldığını saptamışlardır. Buna ek olarak Moazzami ve Dadgostar (2009), 13 OECD ülkesi için işsizlik oranındaki %1'lik azalışın %2.6 ile %4.7 arasında çıktı artışı yarattığını tespit etmişlerdir. Judson (2002), farklı ülke grupları itibarıyla işgücü eğitim düzeyinin ortalama yıl sayısının çıktı üzerinde niceliksel olarak anlamlı ve pozitif bir etkisi olduğu yönünde bulgular edinmiştir.

Gabrisch ve Buscher (2005), 8 Avrupa Birliği ülkesi için işsizlik oranının çıktıda değişime verdiği tepkinin 1990'lardan sonra görülmeye başladığı sonucuna ulaşmışlardır. Mikro veri seti kullanarak Nunez ve Livanos (2010), Avrupa Birliği ülkeleri için yükseköğretimin uzun dönemde işsizlik üzerindeki etkisinin -0,10 olduğunu saptayarak diğer eğitim düzeylerine göre bu etkinin daha ılımlı olduğunu ifade etmişlerdir. Anket verisine dayalı bir diğer çalışma Garrouste vd. (2010)'e aittir. Garrouste vd. (2010), bir bireyin uzun dönemde işsiz kalma olasılığının bireyin eğitim düzeyi arttıkça azalacağını tespit etmişlerdir. Yaş grupları itibarıyla gerçekleştirilen analizlerde her bir yaş grubu itibarıyla eğitim düzeyindeki artışın işsizlik olasılığını azalttığını, 40 yaş üzerinde ise eğitimin getirisinde bir azalış yaşandığını ortaya koymuşlardır.

Christopoulos (2004), Yunanistan'ın 13 bölgesinin altısında çıktı ile işsizliğin birlikte hareket ettiğini, tüm bölgeler için işsizlik ile çıktı arasında uzun dönemli ilişki olduğunu tahmin etmiştir. Pegkas (2014), yine Yunanistan için ortaokul ve lise eğitiminin GSMH'yı uzun dönemde önemli derecede etkilediğini tespit etmiştir. Uzun dönemde ilköğretim eğitim düzeyi ile büyüme arasında tek yönlü, ortaokul eğitim düzeyi ile ise çift yönlü bir nedensellik olduğu; lise eğitim düzeyi ile büyüme arasında kısa dönemde tek taraflı bir nedensellik ilişkisi olduğu belirlenmiştir. Caraianni (2012), Romanya için Okun katsayısını ekonominin genişleme dönemlerinde -0,09; daralma dönemlerinde ise -0,32 olarak hesaplamıştır.

Noor vd. (2007), Malezya için Okun katsayısını -1,75 olarak tahmin ederek işsizlik ve çıktı arasında negatif bir ilişki olduğunu ve bu iki değişken arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisinin var olduğunu tespit etmişlerdir. Pakistan için Hussain vd. (2010), işsizlik ve büyüme arasında uzun dönemli ilişki olduğunu ve işsizlik ve büyüme arasında nedensellik ilişkisi olduğunu belirtirken Awan vd. (2015), eğitim kayıt endeksi ve kamu eğitim harcamaları ile GSMH arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir.

Erdoğan ve Yıldırım (2009), Türkiye için eğitim değişkenleri ile GSYH büyüme oranı arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğunu ancak kısa dönemli ilişkinin bulunmadığını saptamışlardır. Tari ve Abasız (2009), asimetric etki üzerinde durarak büyümenin işsizlik üzerinde asimetric etkisini içeren daralma döneminde büyümede görülen dalgalanmaların genişleme dönemine göre işsizlik üzerinde daha çok etkili olduğunu ortaya koyarak Okun katsayısının uzun dönemde -0,48 olarak belirlenen değerinin düzeltilerek -2.08 olarak elde edildiğini göstermişlerdir. Şimşek ve Kadılar (2010), uzun dönemde yükseköğretime kayıt sayısının reel GSYH üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir etkisinin olduğunu, ayrıca değişkenler arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu ortaya koymuşlardır. Barışık vd. (2010), Türkiye için Okun katsayılarının ekonominin genişleme ve daralma dönemlerinde birbirinden farklılık arz ettiğini vurgulamışlardır.

Yine Türkiye için Yaylalı ve Lebe (2011), eğitim değişkenleri ve büyüme arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğunu göstermişlerdir. Sayın (2012), genç işsizlikten ortaöğretim okullaşma oranına, ortaöğretim okullaşma oranından büyüme oranına, genç işsizlik ve ortaöğretim okullaşma oranından yükseköğretim okullaşma oranına doğru bir nedenselliğin olduğunu tespit etmiştir. Benzer şekilde Çalışkan vd. (2013), ilkökula kayıtlı öğrenci sayısı ile GSYH arasında negatif yönlü; lise, teknik lise ve yükseköğretime kayıtlı öğrenci sayısı ile GSYH arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu yönünde bulgulara ulaşmışlardır. Bal vd. (2014), okullaşma yılı ile büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır. Son olarak Arı (2016), Türkiye için ekonomik büyüme ve işsizlik arasında uzun dönemli bir ilişkinin söz konusu olmadığını ve aralarında karşılıklı bir nedensellik ilişkisi bulunmadığını göstermiştir.

İşsizlik, eğitim ve ekonomik büyümeyi konu alan çalışmalara ilişkin literatür özeti, incelenen ülke ekonomisi, ele alınan dönem, kullanılan değişkenler ve başvurulan ekonometrik yöntemler kapsamında Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Literatür Özeti

Yazar	Ülke/Dönem	Değişkenler	Yöntem
Okun (1962)	ABD 1947-1960	GSYH, İşsizlik Oranı	EKK
Prachowny (1993)	ABD 1947-1986	GSYH, İşsizlik Oranı	EKK
Freeman (2000)	ABD Ulusal: 1959-1998; ABD Bölgesel: 1977-1997	GSMH, İşsizlik Oranı	EKK
Sögner ve Stiassny (2002)	15 OECD Ülkesi 1960-1999	GSMH, İşsizlik Oranı	Kalman Filtreleme ve EKK Yöntemi
Judson (2002)	Farklı ülke grupları için farklı dönemler	GSMH, İşgücü Eğitim Düzeyinin Ortalaması, Fiziki Sermaye	Panel (EKK) Yöntemi
Adanu (2002)	Kanada 1981-2001	GSMH, İşsizlik Oranı	Hodrick-Prescott ve Kuadratik Filtreleme Yöntemleri
Christopoulos (2004)	Yunanistan ve 13 Bölgesi 1971-1993	GSMH, İşsizlik Oranı	Panel EKK Yöntemi
Gabrisch ve Buscher (2005)	8 AB Üyesi ülke	İşsizlik Oranı, GSMH	Panel EKK Yöntemi
Yılmaz (2005)	Türkiye 1978-2004	Büyüme Oranı, İşsizlik Oranı	Granger ve Hasio Nedensellik Analizi
Noor vd. (2007)	Malezya 1970-2004	GSMH, İşsizlik Oranı	Nedensellik ve Regresyon Analizleri
Ay ve Yardımcı (2008)	Türkiye 1950-2000	Çalışan Başına GSYH, Yatırımların Reel GSYH İçindeki Payı, Lise Ve Yükseköğretimde Kayıtlı Öğrenci Sayıları	Johansen Eş Bütünleşme ve VAR Analizi
Moazzami ve Dadgostar (2009)	13 OECD ülkesi 1988-2007	GSYH, İşsizlik Oranı	EKK
Erdoğan ve Yıldırım (2009)	Türkiye 1983-2005	Ghyh, Toplam Eğitim Harcamaları, Eğitim Harcamaları İçerisindeki Yatırım Miktarı, İlköğretim, Ortaöğretim, Meslek Lisesi ve Genel Lise Öğrenci Öğretmen Oranları, İlkokul, Lise ve Yükseköğretim Okullaşma Oranları	Pesaran Eş Bütünleşme Analizi
Tarı ve Abasız (2009)	Türkiye 1968-2008	GSYH Büyüme Oranı, İşsizlik Oranı	İki Rejimli Eşik Eş Bütünleşme ve Eşik Hata Düzeltme Modeli
Şimşek ve Kadılar (2010)	Türkiye 1960-2004	GSYH, Yükseköğretime Kayıt Sayısı, İhracat	Pesaran ve Johansen Eş Bütünleşme, Granger Nedensellik Analizi
Nunez ve Livanos (2010)	AB ülkeleri 2005	Eğitim Düzeyleri, Cinsiyet, Medeni Durum, Yaş Grubu, İstihdam Durumu; Mikro Veri	Lojistik Regresyon Analizi
Garrouste vd. (2010)	11 AB ülkesi	Eğitim Düzeyleri, Cinsiyet, Medeni Durum, Yaş Grubu, İstihdam Durumu; Mikro Veri	Lojistik Regresyon Analizi, Scobit Analizi
Barışık vd. (2010)	Türkiye 1988-2008	GSYH, İşsizlik Oranı	EKK ve Markov-Switching Yöntemi
Hussain vd. (2010)	Pakistan 1972-2006	GSYH, Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu, Farklı Eğitim Seviyesine Göre Kayıtlı Ağırlıklandırılmış Endeks, Toplam İthalat ve İhracat Hacmi	Johansen Eş Bütünleşme analizi, Vektör Hata Düzeltme Modeli
Yaylalı ve Lebe (2011)	Türkiye 1938-2007	GSYH, İlköğretim, Ortaöğretim, Mesleki ve Teknik Eğitim ve Yükseköğretim Öğrenci Sayıları	Johansen Eş Bütünleşme Analizi
Sayın (2012)	Türkiye	GSYH Gelişme Hızı, Ortaöğretim ve Yükseköğretim Okullaşma Oranları, Genç İşsizliği Oranı	Granger Nedensellik Analizi

Tablo 1. Literatür Özeti (Devamı)

Caraiani (2012)	Romanya 1991-2009	GSYH, İşsizlik Oranı	Markov-Switching Yöntemi
Çalışkan vd. (2013)	Türkiye 1923-2011	GSYH, İlköğretim, Lise, Meslek Lisesi ve Yükseköğretim Öğrenci Sayıları	Johansen Eş Bütünleşme Analizi
Pegkas (2014)	Yunanistan 1960-2009	GSYH, Fiziki Sermaye Yatırımları, İlköğretim, Lise ve Yükseköğretim Kayıt Oranları	Johansen Eş Bütünleşme, VAR ve Hata Düzeltme Analizi
Bal vd. (2014)	BRICS ülkeleri ve Türkiye 1995-2011	GSYH, Sabit Sermaye Yatırımları, Beşeri Sermaye Endeksi	Panel Eş Bütünleşme Analizi
Awan vd. (2015)	Pakistan 1973-2013	GSYH, İstihdam Edilen İşgücü, Eğitim Kayıt Endeksi, Enflasyon, Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu, Bebek Ölüm Hızı, Kamu Eğitim Harcamaları	Johansen Eş Bütünleşme Analizi
Arı (2016)	Türkiye 1980-2014	GSYH, İşsizlik Oranı	Bayer ve Hanck Eş Bütünleşme ve Bootstrap Granger Nedensellik Analizi

Tablodan görüleceği üzere ampirik çalışmaların büyük bir çoğunluğu zaman serisi analizleri kapsamında özellikle de eş bütünleşme ve nedensellik testleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Daha az sayıda olmakla birlikte ülkeler kapsamında Okun yasasının test edildiği panel veri analizlerine yer veren çalışmalar da söz konusudur. Bunun yanı sıra mikro veriye dayalı analizlerin de literatürde yer aldığı gözlenmektedir. Ampirik literatürün önemli bir kısmında genel işsizlik oranı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki üzerinde durulduğu ve genç işsizlik ile eğitimi analizlere dâhil eden çalışma sayısının az olduğu dikkatleri çekmektedir.

3. VERİ SETİ VE YÖNTEM

Çalışmada kullanılan veri setine ilişkin bilgiler Tablo 2’de sunulmuştur. Çalışmada 1988-2015 dönemine ilişkin yıllık veri seti kullanılmıştır. Veri aralığının başlangıç tarihi için işgücü istatistikleri temel alınmıştır. Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla 1998 fiyatlarıyla ele alınmıştır. Genç işsizlik değişkenini temsilen 15-24 yaş grubu işsiz sayısı, eğitim değişkenini temsil etmek üzere ise yükseköğretim mezun sayısı verileri kullanılmıştır.

Tablo 2. Değişkenlerin Tanımı

Değişken	Tanım	Kaynak
UNEMP	15-24 Yaş İşsiz Sayısı	TÜİK
GDP	Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (1998=100)	TÜİK
EDUC	Yükseköğretim Mezun Sayısı	TÜİK

CYCUNE=(LUNEMP-LUNEMP*), CYC=(LGDP-LGDP*) ve CYCEDU=(LEDUC-LEDUC*)
Burada * Hodrick-Prescott filtresi kullanılarak elde edilmiş genç işsizlik, reel GSYH ve eğitim serilerine ilişkin trend değerlerini ifade etmektedir.

Genç işsizlik, GSYH ve eğitim arasındaki ilişkinin araştırılmasında Okun (1962) yasası baz alınmıştır. Okun yasası çerçevesinde ekonomik büyüme ile işsiz oranı arasındaki ilişkiyi test etmek üzere işsizlik açığı ile çıktı açığı arasındaki ilişkinin ele alındığı “açık modeli” (1) numaralı denklemde ifade edilmiştir. (1) numaralı açık modelinde U_t , t döneminde gerçekleşen işsizlik oranını; Y_t , reel çıktı düzeyini; U_t^* , doğal işsizlik oranını; Y_t^* , potansiyel çıktı düzeyini; β , çıktı açığı katsayısını ve v_t , beyaz gürültülü hata terimini temsil etmektedir.

$$U_t - U_t^* = \beta(Y_t - Y_t^*) + v_t \quad (1)$$

Çalışmada kullanılan tüm serilere öncelikle logaritmik dönüşüm uygulanmış ve analizleri açık modeli kapsamında gerçekleştirmek üzere tüm değişkenler Hodrick-Prescott filtreleme yöntemi ile devresel bileşenlerine ayrıştırılmıştır (Lee, 2000; Döpke, 2001; Erdem ve Yamak, 2016).

Çalışmada öncelikle serilerin durağan olup olmadıkları araştırılmıştır. Bu amaçla Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips-Perron (PP) birim kök testlerinin yanı sıra yapısal kırılmaları dikkate alan Zivot ve Andrews

(ZA) birim kök testinden yararlanılmıştır. Dickey-Fuller (1979) yaklaşımında hata terimlerinin istatistiksel olarak bağımsız ve homojen olmaları varsayımı söz konusu iken Phillips-Perron (1988) yaklaşımında hata terimlerinin zayıf bağımlı ve heterojen oldukları varsayılmaktadır. ADF ve PP testi için sabitli ve sabitli-trendli modeller ele alınmıştır. ADF denklemlerinde olası otokorelasyonun önlenmesi amacıyla bağımlı değişkenin gecikmeli değerleri denklemin sağ tarafına açıklayıcı değişken olarak ilave edilmektedir. PP testinde ise Newey-West bir uyarılama tahmincisidir.

Zivot ve Andrews (1992), zaman serilerindeki yapısal kırılmayı dikkate almayan geleneksel birim kök testlerinin seride birim kök olduğunu ifade eden hipotezin kabulüne eğilimli olabileceklerini iddia etmişlerdir. Kırılmanın dışsal olarak belirlenmesi yaklaşımına karşı çıkarak kırılmanın içsel olarak belirlenebileceği bir birim kök testi geliştirilmiştir. Zivot ve Andrews (1992), geliştirdikleri birim kök testini 3 model kapsamında açıklamaktadırlar. (2), (3) ve (4) numaralı denklemler sırasıyla Model A, B ve C'yi temsil etmektedir. Model A, sabitteki kırılmayı, Model B, trenddeki kırılmayı, Model C ise hem sabit hem de trenddeki kırılmayı incelemektedir.

$$y_t = \hat{\mu}^A + \hat{\theta}^A DU_t(\hat{\lambda}) + \hat{\beta}^A t + \hat{\alpha}^A y_{t-1} + \sum_{j=1}^k \hat{c}_j^A \Delta y_{t-j} + \hat{e}_t \quad (2)$$

$$y_t = \hat{\mu}^B + \hat{\gamma}^B DT_t^*(\hat{\lambda}) + \hat{\beta}^B t + \hat{\alpha}^B y_{t-1} + \sum_{j=1}^k \hat{c}_j^B \Delta y_{t-j} + \hat{e}_t \quad (3)$$

$$y_t = \hat{\mu}^C + \hat{\theta}^C DU_t(\hat{\lambda}) + \hat{\beta}^C t + \hat{\gamma}^C DT_t^*(\hat{\lambda}) + \hat{\alpha}^C y_{t-1} + \sum_{j=1}^k \hat{c}_j^C \Delta y_{t-j} + \hat{e}_t \quad (4)$$

(2), (3) ve (4) numaralı denklemlerde $DU_t(\hat{\lambda})$, eğer $t > T\lambda$ ise 1, değilse 0; $DT_t^*(\hat{\lambda})$, eğer $t > T\lambda$ ise $t - T\lambda$, değilse 0 değerleri verilerek oluşturulan kukla değişkenlerdir. T gözlem sayısını göstermek üzere $t=1,2,3,\dots,T$ ve $T\lambda = T_B$ dir. $\lambda (T_B/T)$ kırılma noktasını, T_B ise kırılma zamanını göstermektedir. Bu yöntemde ele alınan her seri yukarıdaki modeller dâhilinde $j=2/T$ 'den $j=(T-1)/T$ 'ye kadar EKK ile tahmin edilmektedir. $\alpha^i = 1$ 'i test etmek amacıyla t istatistikleri hesaplanarak istatistiğin en küçük olduğu dönem kırılma dönemi olarak belirlenmektedir (Zivot ve Andrews, 1992: 254-255). Hesaplanan minimum t istatistikleri Zivot ve Andrews (1992) tablo kritik değerleri ile karşılaştırılarak karar verilmektedir. Eğer hesaplanan t istatistiğinin mutlak değeri tablo kritik değerinin mutlak değerinden büyük ise serinin birim kök içerdiğini ifade eden sıfır hipotezi reddedilir ve serinin durağan olduğuna karar verilir.

Çalışmada seriler arasında uzun dönemli ilişki olup olmadığını test etmek üzere Pesaran vd. (2001)'in sınır testi yaklaşımından yararlanılmıştır. Sınır testi, serilerin bütünleşme dereceleri açısından bir koşul gözetmeksizin seriler arasındaki eş bütünleşme ilişkisinin tespitinde kullanılabilir. Bu çalışmada eğitim serisinin birinci farkında, diğer serilerin ise seviyesinde durağan olmaları dolayısıyla Pesaran vd. (2001)'in ARDL sınır testi yaklaşımı kullanılarak seriler arasındaki eş bütünleşme ilişkisi test edilmiştir.

ARDL yaklaşımına dayalı Pesaran vd. (2001)'in sınır testinde öncelikle değişkenler arasında uzun dönem ilişkinin varlığı sınanmaktadır. Daha sonra seriler arasında uzun dönem ilişkisi olduğu tespit edilmişse kısa ve uzun dönem katsayıları elde edilmektedir (Yamak ve Erdem, 2017: 86). Seriler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığının sınanması amacıyla (5) numaralı denklem tahmin edilmiştir.

$$DCYCUNE_t = \beta_0 + \beta_1 CYCUNE_{t-1} + \beta_2 CYC_{t-1} + \beta_3 CYEDU_{t-1} + \beta_4 D_t + \sum_{i=1}^p \delta_i DCYCUNE_{t-i} + \sum_{i=0}^q \lambda_i DCYC_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_i DCYCEDU_{t-i} + \varepsilon_t \quad (5)$$

(5) numaralı denklemde β , δ , λ ve α katsayıları göstermektedir. D, kriz dönemlerine ilişkin D94 ve D09 kukla değişkenlerini temsil etmektedir. D94 ve D09 kukla değişkenleri sırasıyla 1994 ve 2009 yılları için 1, diğer yıllar için 0 değeri verilerek oluşturulan kukla değişkenlerdir³.

(5) numaralı denklem uygun gecikme uzunlukları için tahmin edildikten sonra seriler arasındaki uzun dönem ilişkisi t ve F istatistikleri ile test edilmektedir. Ancak buradaki t ve F istatistiklerinin asimptotik dağılımı standart t ve F dağılımlarına uymamaktadır. Sabitli modelde F_{III} istatistiği, değişkenlerin seviyelerine ilişkin gecikmeli değerlerin bir bütün olarak sıfıra eşit olup olmadığını test etmektedir ($H_0: \beta_1 = \beta_2 = \beta_3 = 0$). t_{III} istatistiği ise (5)

³ 2001 yılı için 1, diğer yıllar için 0 değeri verilerek oluşturulan D01 kukla değişkeni modellere ilave edilmiş ancak istatistiksel olarak anlamlı bulunmadığı için modellerden dışlanmıştır.

numaralı denklemde bağımlı değişkenin seviye değerine ilişkin gecikme katsayısının sıfıra eşit olup olmadığını test etmektedir ($H_0: \beta_1=0$).

Eğer hesaplanan test istatistikleri Pesaran vd. (2001) tarafından belirlenmiş alt sınır değerlerinin (I(0)) altında kalırsa seriler arasında eş bütünleşme ilişkisi olmadığını ileri süren sıfır hipotezi reddedilememektedir. Ancak eğer hesaplanan test istatistikleri üst sınır değerlerini (I(1)) aşıyorsa seriler arasında uzun dönem ilişki olduğu sonucuna varılmaktadır. Test istatistiğinin alt ve üst kritik sınırlar arasında kalması durumunda ise uzun dönem ilişki hakkında herhangi bir karar verilememektedir.

Sınır testi yaklaşımı ARDL modeline dayanmaktadır. ARDL modeli için ilk olarak değişkenler için optimal gecikme uzunlukları AIC (Akaike) veya SHC (Schwartz) bilgi kriterleri yardımı ile belirlenerek uygun ARDL modeli seçilir. İkinci olarak ilk adımda seçilen ARDL modelinden yararlanılarak uzun dönem katsayıları ve standart hataları elde edilir (Pesaran ve Shin, 1997:3). ARDL(p,q,m) modeli (6) numaralı denklemde gösterilmiştir.

$$CYCUNE_t = \beta_0 + \beta_1 D_t + \sum_{i=1}^p \delta_i CYCUNE_{t-i} + \sum_{i=0}^q \lambda_i CYC_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_i CYCEDU_{t-i} + u_t \quad (6)$$

(6) numaralı denklemde β , δ , λ ve α katsayıları; p, q, ve m bilgi kriterleri kapsamında belirlenmiş optimal gecikme uzunluklarını göstermektedir. Sınır testi ile çeşitli sınamalar ile seriler arasında uzun dönem ilişki tespit edildikten sonra ARDL(p,q,m) modelinin katsayılarından yararlanılarak uzun dönem katsayıları tahmin edilmektedir. Örneğin eğitim değişkenine ilişkin uzun dönem katsayısı, (7) numaralı eşitlikte gösterildiği gibi hesaplanmaktadır.

$$\text{Uzun dönem katsayı} = \frac{\alpha_0 + \alpha_1 + \dots + \alpha_m}{1 - \delta_1 - \delta_2 - \dots - \delta_p} \quad (7)$$

Uzun dönem katsayıların tahmin edilmesinden sonra (8) numaralı denklemde ifade edilen hata düzeltme modeli kurularak kısa dönem katsayılar elde edilir.

$$DCYCUNE_t = \beta_0 + \beta_1 D_t + \beta_2 EC_{t-1} + \sum_{i=1}^p \delta_i DCYCUNE_{t-i} + \sum_{i=0}^q \lambda_i DCYC_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_i DCYCEDU_{t-i} + \mu_t \quad (8)$$

(8) numaralı denklemde β , δ , λ ve α katsayıları; p, q, ve m optimal gecikme uzunluklarını ve EC, hata düzeltme terimini ifade etmektedir. Değişkenler arasında uzun dönem ilişkinin varlığı durumunda Granger temsil teoremi gereği hata düzeltme mekanizması çalıştırılmaktadır. Ekonomik büyüme ve yükseköğretim mezun sayısından genç işsizliğe doğru nedensellik ilişkisinin varlığını test etmek amacıyla hata düzeltme teriminin negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığı sınamakta ve/veya denklemdeki bağımsız değişkenlerin gecikmeli değerlerine ilişkin katsayıların birlikte anlamlılık testlerine başvurulmaktadır.

4. BULGULAR

Çalışmada öncelikle serilerin birim kök içerip içermedikleri ADF, PP ve ZA birim kök testleri kapsamında incelenmiştir.

Tablo 3. ADF Birim Kök Testi Bulguları

Değişkenler	Sabitli	Sabitli ve Trendli
CYCUNE	-5.0478 (2) ^a	-4.9700 (2) ^a
DCYCUNE	-5.5133 (2) ^a	-5.3545 (2) ^a
CYC	-3.9031 (3) ^a	-3.8035 (3) ^b
DCYC	-6.1763 (0) ^a	-6.0590 (0) ^a
CYCEDU	-3.2832 (4) ^b	-3.0369 (4)
DCYCEDU	-4.9978 (1) ^a	-4.7981 (1) ^a

Parantez içindeki değerler Akaike Bilgi Kriteri'ne göre belirlenmiş olan optimal gecikme uzunluklarıdır. a ve b sırasıyla serinin %1 ve %5 anlamlılık seviyesinde durağan olduğunu göstermektedir. D ise serilerin birinci farklarının alındığını ifade etmektedir.

Tablo 3’de ADF birim kök testi bulguları yer almaktadır. ADF testine göre genç işsizlik ve büyüme serisi hem sabitli hem de sabitli-trendli modele göre seviyesinde durağan iken eğitim düzeyi serisi sabitli modele göre seviyesinde, sabitli trendli modele göre birinci farkında durağandır.

Tablo 4’de PP birim kök testine ait bulgular sunulmuştur. PP birim kök testi tüm serilerin hem sabitli hem sabitli-trendli modele göre seviyelerinde durağan olduğunu göstermektedir.

Tablo 4. PP Birim Kök Testi Bulguları

Değişkenler	Sabitli	Sabitli ve Trendli
CYCUNE	-3.9433 ^a	-3.8562 ^b
DCYCUNE	-7.2293 ^a	-7.0453 ^a
CYC	-3.5164 ^b	-3.4453 ^c
DCYC	-6.2418 ^a	-6.1197 ^a
CYCEDU	-3.4396 ^b	-3.3820 ^c
DCYCEDU	-7.5859 ^a	-7.2992 ^a

a, b ve c sırasıyla serinin %1, %5 ve %10 anlamlılık seviyesinde durağan olduğunu göstermektedir. D ise serilerin birinci farklarının alındığını ifade etmektedir.

Tablo 5. ZA Birim Kök Testi Bulguları

	Model A		Model C	
	t	TB	t	TB
CYCUNE	-5.4752 (2) ^a	1996	-5.7728 (2) ^a	2009
DCYCUNE	-6.1647 (2) ^a	2001	-6.2708 (2) ^a	2001
CYC	-4.6449 (3) ^c	2001	-4.4842 (3)	2001
DCYC	-6.5037 (0) ^a	2003	-6.3588 (0) ^a	2003
CYCEDU	-4.4405 (4)	2005	-4.7418 (4)	2004
DCYCEDU	-6.2304 (1) ^a	1994	-6.7905 (1) ^a	1997

Parantez içindeki değerler optimal gecikme uzunluklarıdır. a, b ve c sırasıyla serinin %1, %5 ve %10 anlamlılık seviyesinde durağan olduğunu göstermektedir. D serilerin birinci farklarının alındığını ifade etmektedir.

Tablo 5’de ZA birim kök testinin A ve C modellerine ilişkin bulgular verilmiştir. Yapısal kırılmalı birim kök testi genç işsizlik serisinin ADF ve PP testinde olduğu gibi seviyesinde durağan olduğunu, büyüme serisinin Model A’ya göre %10 anlamlılık düzeyinde seviyesinde, Model C’ye göre ise birinci farkında durağan olduğunu savunmaktadır. ZA birim kök testi eğitim düzeyi serisinin ise her iki modele göre birinci farkında durağan olduğunu göstermiştir. ZA birim kök testinden elde edilen bulgular doğrultusunda genç işsizlik serisinin seviyesinde, GSYH ve eğitim düzeyi serilerinin ise birinci farkında durağan olduğu belirlenmiştir. Bu nedenle seriler arasında uzun dönem ilişkinin araştırılması amacıyla Pesaran vd. (2001)’in sınır testi yaklaşımı kullanılmıştır.

Tablo 6. Sınır Testi F ve t İstatistikleri

	İstatistik	Kritik Değer (0.05)		Kritik Değer (0.01)	
		I(0)	I(1)	I(0)	I(1)
F _{III}	32.4985 ^a	3.79	4.85	5.15	6.36
t _{III}	-9.1524 ^a	-2.86	-3.53	-3.43	-4.10

a, b ve c sırasıyla katsayının 0.01, 0.05 ve 0.10 düzeyinde anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

Sınır testi yaklaşımında öncelikle kısıtsız hata düzeltme modeli kapsamında seriler arasında uzun dönem ilişkinin var olup olmadığı araştırılmaktadır. (5) numaralı denklem tahminine ilişkin bulgular Tablo 6’da verilmiştir. Gerçekleştirilen tahmin sonucunda sabitli model için elde edilen F istatistiği kritik üst sınır (I(1)) değerinin üzerinde yer aldığı için %1 anlamlılık düzeyinde serilerin eş bütünleşik olduğu belirlenmiştir. Aynı

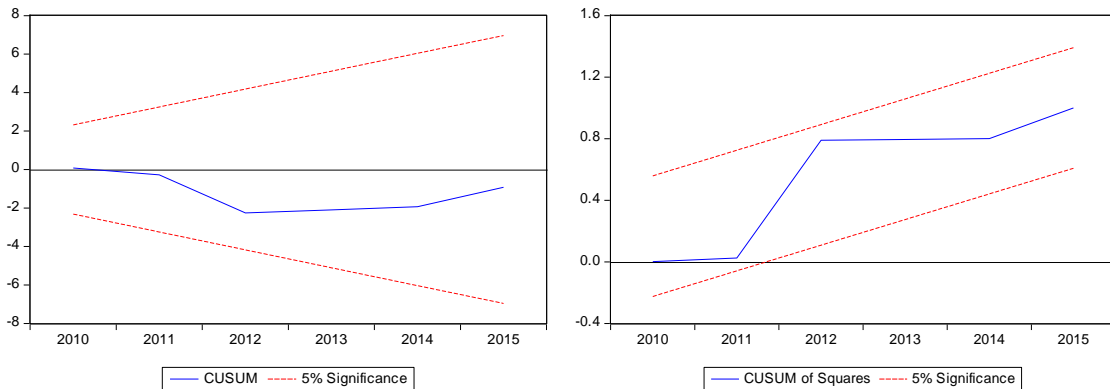
şekilde t istatistiği mutlak değer olarak kritik üst sınır değerinin üzerinde olduğu için bireysel anlamlılık testi kapsamında da 0.01 anlamlılık düzeyinde serilerin uzun dönemde birlikte hareket ettikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 7. ARDL (3,4,4) Modeli

	Katsayı	Std. Hata	t-istatistiği	Prob.
CYCUNE(-1)	0.380251 ^b	0.148881	2.554060	0.0340
CYCUNE(-2)	-0.046526	0.160650	-0.289610	0.7795
CYCUNE(-3)	-0.974761 ^a	0.139151	-7.005085	0.0001
CYC	-1.011691 ^c	0.522468	-1.936370	0.0888
CYC(-1)	1.319081 ^c	0.647707	2.036541	0.0761
CYC(-2)	-0.204273	0.280580	-0.728039	0.4873
CYC(-3)	-1.441964 ^a	0.340398	-4.236115	0.0029
CYC(-4)	0.550700 ^b	0.181025	3.042119	0.0160
CYCEDU	0.342769	0.324862	1.055122	0.3222
CYCEDU(-1)	-0.602018 ^a	0.178536	-3.371973	0.0098
CYCEDU(-2)	-0.943687 ^b	0.322947	-2.922109	0.0192
CYCEDU(-3)	-0.154570	0.164360	-0.940436	0.3745
CYCEDU(-4)	-0.372669	0.330725	-1.126822	0.2925
D94	-0.238269 ^b	0.091295	-2.609864	0.0311
D09	0.093038	0.054170	1.717510	0.1242
Sabit	0.003839	0.006663	0.576231	0.5803
Düzeltilmiş R ²	0.8888			
F-istatistiği	13.2571 (prob. 0.000)			
LBQ(1)	1.0779 (prob. 0.299)			
White	13.2094 (prob. 0.586)			

a, b ve c sırasıyla katsayının 0.01, 0.05 ve 0.10 düzeyinde anlamlı olduğunu ifade etmektedir. Katsayılara ilişkin standart hatalar değişen varyans ve ardışık bağımlı tutarlı (Heteroskedasticity and Autocorrelation Consistent-HAC) dirençli standart hatalardır (Newey-West, 1987).

Tablo 7’de ARDL modeli bulguları sunulmuştur. AIC’e göre uygun modelin ARDL(3,4,4) olduğu tespit edilmiştir. Model tahminine ilişkin katsayı, standart hata, t istatistiği ve olasılık değerleri tablodan izlenmektedir. ARDL modelinin diagnostik kontrolü yapıldığında (Ljung-Box Q ve White testi) denklemin hata terimleri arasında ilişki olmadığı ve hata terimleri varyansının sabit olduğu gözlenmektedir.

Şekil 1. CUSUM ve CUSUM SQ Grafikleri

Şekil 1, ARDL(3,4,4) modeli için ardışık hata terimlerinin kümülatif toplamına dayanan CUSUM ve ardışık hata terimlerinin karelerinin kümülatif toplamına dayanan CUSUM SQ grafiklerini göstermektedir. Şekillerden gözleneceği üzere model kararlı bir modeldir. Diğer bir ifadeyle yapısal kırılma söz konusu değildir.

Tablo 8. Uzun Dönem Katsayıları

	Katsayı	Std. Hata	t-istatistiği	Prob.
CYC	-0.480275	0.184809	-2.598762	0.0317
CYCEDU	-1.054319	0.369956	-2.849849	0.0215
D94	-0.145194	0.058627	-2.476589	0.0383
D09	0.056695	0.033240	1.705610	0.1265
C	0.002340	0.004041	0.578982	0.5785

a, b ve c sırasıyla katsayının 0.01, 0.05 ve 0.10 düzeyinde anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 8’de ARDL modelinden yararlanılarak elde edilen uzun dönem katsayıları, standart hata, t istatistiği ve olasılık değerleri sunulmuştur. Tablodan takip edileceği üzere GSYH’nın trendden saptasında meydana gelen yüzde 1’lik bir artış genç işsizlik düzeyinin trendden saptasında %0.48’lik bir azalışa neden olmaktadır. Aynı şekilde yükseköğretim mezun sayısının trendden saptasında meydana gelen %1’lik artış genç işsizlik düzeyinin trendden saptasında %1.05’lik azalışa neden olacaktır.

Tablo 9. Hata Düzeltme Modeli

	İstatistik	Prob.
EC _{t-1}	-1.5118 ^b	0.0299
Wald (F) (CYC→CYCUNE)	7.7836 ^a	0.0041
Wald (F) (CYCEDU→CYCUNE)	3.2892 ^c	0.0799
LBQ(1)	1.4858	0.2230
White	16.3703	0.2297

a, b ve c sırasıyla 0.01, 0.05 ve 0.10 düzeyinde sıfır hipotezinin reddedildiğini ifade etmektedir. Katsayılara ilişkin standart hatalar değişen varyans ve ardışık bağımlı tutarlı (Heteroskedasticity and Autocorrelation Consistent-HAC) dirençli standart hatalardır (Newey-West, 1987).

Tablo 9’da hata düzeltme modeline ilişkin hata düzeltme terimi katsayısı ve katsayıların grup anlamlılık testlerini içeren Wald testi sonuçları verilmiştir. Wald testi bulgularına bakıldığında ekonomik büyümeden genç işsizliğe doğru %1 anlamlılık seviyesinde nedensellik ilişkisi olduğu; mezun sayısından genç işsizliğe doğru ise %10 anlamlılık düzeyinde nedensellik ilişkisi olduğu dikkatleri çekmektedir. Ayrıca hata düzeltme teriminin negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu tablodan izlenmektedir. Hata düzeltme modeline ilişkin diagnostik testler modelin uygunluğunu kanıtlamaktadır.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada Türkiye için 1988-2015 dönemi itibarıyla Okun yasası çerçevesinde eğitim ve ekonomik büyümenin genç işsizlik üzerindeki etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Kullanılan seriler Hodrick-Prescott filtreleme yöntemi ile devresel bileşenlerine ayrıştırılmıştır. Çalışmada Pesaran vd. (2001)’in sınır testi yaklaşımı kullanılarak seriler arasında uzun dönem ilişki olup olmadığı test edilmiştir. Gerçekleştirilen eş bütünleşme testi neticesinde genç işsiz sayısı, yükseköğretim mezun sayısı ve GSYH arasında uzun dönem ilişkisi olduğu belirlenmiştir. GSYH’ye ait uzun dönem katsayısı -0.4802 olarak tahmin edilmiştir. Buna göre GSYH’de meydana gelecek %1’lik artış genç işsiz sayısında %0.4802 azalışa neden olacaktır. Benzer şekilde yükseköğretim mezun sayısı uzun dönem katsayısı -1.0543 olarak tahmin edilmiştir. Yükseköğretim mezun sayısında meydana gelecek %1’lik artış, genç işsizliği %1.0543 azaltacaktır. Hem ekonomik büyüme hem de eğitim düzeyinin genç işsizlik üzerindeki etkisinin uzun dönemde negatif olduğu tespit edilmiştir.

Granger temsil teoremi gereği aralarında uzun dönem ilişki tespit edilen değişkenler için kısa dönem dinamiklerinin araştırılması amacıyla hata düzeltme modeli çalıştırılmıştır. Edinilen bulgular kısa dönemde ekonomik büyüme ve mezun sayısından genç işsiz sayısına doğru nedensellik ilişkisi olduğunu göstermiştir. Hata düzeltme teriminin negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olması uzun dönem nedenselliğin geçerli olduğunu kanıtlamıştır. Ayrıca hata düzeltme modeli kapsamında elde edilen bulgular değişkenler arasında tespit edilen eş bütünleşme ilişkisini doğrulamaktadır.

1988-2015 dönemi itibariyle Türkiye’de ekonomik büyümedeki artışın genç işsizliği azaltacağı yönündeki bulgular ilgili literatürdeki çok sayıda çalışmanın bulgularını destekler niteliktedir. Eğitim düzeyindeki artışın genç işsizliği azaltacağı şeklindeki bulgu ise Sayın (2012) ve Nunez ve Livanos (2010) ve Garrouste vd. (2010)’un çalışmaları paralelinde elde edilmiştir.

Gerçekleştirilen analizler neticesinde genç işsizlik ile GSYH ve eğitim arasında hem uzun dönem hem de kısa dönem ilişkisi olduğu belirlenmiştir. Eğitime yapılan yatırımların uzun vadede ekonomik büyümeye ivme kazandırarak genç işsiz sayısını azalttığı edinilen bulgulardan gözlenmektedir. Bu kapsamda Türkiye’de genç işsizlik sorununu ortadan kaldırmak amacıyla daha çok istihdam yaratan bir ekonomik büyümenin gerçekleştirilebilmesi ve etkili eğitim politikalarının yürütülebilmesi önem arz etmektedir. Diğer bir ifadeyle işsizlik sorununun çözümü noktasında ekonomik büyüme politikalarının yanında işgücü talebine uygun etkin eğitim politikalarının uygulanmasının önemi ortaya çıkmaktadır.

Eğitime yapılan yatırımların uzun vadede ekonomik büyümeye ivme kazandırarak istihdam düzeyine olumlu bir şekilde yansıdığı edinilen bulgulardan gözlenmektedir. Ancak çeşitli yaş grupları itibariyle işsizlik üzerine odaklanılarak benzer analizlerden edinilen bulguların kıyaslanması suretiyle eğitim düzeyinin genç işsizlik üzerindeki etkisi daha net bir biçimde ortaya konulabilir.

Çalışmada Türkiye geneli makro veriler kullanılarak analizler gerçekleştirilmiştir. Makro düzeyde gerçekleştirilen bu çalışmanın mikro düzeyde, mezun bireylere ilişkin karakteristikleri kapsayacak biçimde ele alınması şüphesiz daha faydalı bilgiler sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

ADANU, Kwami (2002), “A Cross-Province Comparison of Okun’s Coefficient for Canada”, EWP Working Paper, 0204, [Erişim Adresi: <https://www.uvic.ca/socialsciences/economics/assets/docs/econometrics/ewp0204.pdf>, Erişim Tarihi: 03.01.2018].

AKAY, Hülya K.; Nejla A. AKLAN ve Mehmet ÇINAR, (2016), “Türkiye Ekonomisinde Ekonomik Büyüme ve İşsizlik”, **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, 14(1), 209-226.

AKSOY, Hasan Hüseyin (2001), “İşsizlik - Eğitim İlişisine Genel Bir Bakış ve Gelecekte İzlenecek Politikalara İlişkin Görüşler”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, 32, 129-138.

ARI, Ayşe (2016), “Türkiye’deki Ekonomik Büyüme ve İşsizlik İlişkisinin Analizi: Yeni Bir Eşbütünlük Testi”, **Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi**, 4(2), 57-67.

AWAN, Abdul Ghafoor; Zahir Firidi MUHAMMAD ve Ahmad Ch HAROON (2015), “Human Capital Formation and Economic Performance: A Case Study of Pakistan”, **Journal of Economics and Sustainable Development**, 6(3), 96-105.

AY, Ahmet ve Pınar YARDIMCI (2008), “Türkiye’de Beşeri Sermaye Birikimine Dayalı Ak Tipi İçsel Ekonomik Büyümenin VAR Modeli ile Analizi”, **Maliye Dergisi**, 155, 39-54.

BAL, Harun; Neşe ALGAN; Müge MANGA ve Ediz KANDIR (2014), Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: BRICS Ülkeleri ve Türkiye Örneği, International Conference on Eurasian Economies, 1-2 Temmuz 2014, Makedonya.

BARIŞIK, Salih; Emrah İsmail ÇEVİK ve Nüket K. ÇEVİK (2010), “Türkiye’de Okun Yasası, Asimetri İlişkisi ve İstihdam Yaratmayan Büyüme: Markov-Switching Yaklaşımı”, **Maliye Dergisi**, 159, 88-102.

BAYRAKTAR, Seda ve Ahmet İNCEKARA (2013), “Türkiye’nin Genç İşsizlik Profili”, **Çalışma İlişkileri Dergisi**, 4(1), 15-38.

CARAİANI, Petre (2012), **Asymmetry in the Okun Coefficient in Romanian Economy**, Exploratory Research Projects, Institute for Economic Forecasting: Romanian Academy.

CHRISTOPOULOS, Dimitris K. (2004), “The Relationship between Output and Unemployment: Evidence from Greek Regions”, **Papers in Regional Science**, 83(3), 611-620.

ÇALIŞKAN, Şadan (2007), “Eğitim-İşsizlik ve Yoksulluk İlişkisi”, **SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, 1(13), 285-308.

ÇALIŞKAN, Şadan; Mustafa KARABACAK ve Oytun MEÇİK (2013), “Türkiye’de Eğitim-Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1923-2011 (Kantitatif bir Yaklaşım)”, **Yönetim Bilimleri Dergisi**, 11(21), 29-48.

ÇETİNKAYA, Emel (2010), “Genç İşsizliğin Teorik Açıklamaları”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, 58, 45-57.

DÖPKE, Jörg (2001), **The “Employment Intensity” of Growth in Europe**, Kiel Working Paper, 1021, [Erişim Adresi: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/17746/1/kap1021.pdf>, Erişim Tarihi: 06.02.2018].

EKİN, Nusret (1980), “Gençlerin İşsizlik Sorunu”, **İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Konferansları Dergisi**, 18, 39-50.

ERDAYI, A.Utku (2009), “Dünya’da Genç İşsizliği Sorununun Çözümüne Yönelik Ulusal Politikalar ve Türkiye”, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, 3, 133-162.

ERDEM, Havvanur Feyza ve Rahmi YAMAK (2016), “Measuring the Optimal Macroeconomic Uncertainty Index for Turkey”, **Economic Annals**, 61(210), 7-22.

ERDOĞAN, Seyfettin ve Durmuş Çağrı YILDIRIM (2009), “Türkiye’de Eğitim-İktisadi Büyüme İlişkisi Üzerine Ekonometrik Bir İnceleme”, **Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi**, 4, 11-22.

FREEMAN, Richard B. ve David A. WISE (1982), **The Youth Labor Market Problem: Its Nature Causes and Consequences**, Chicago: University of Chicago Press.

FREEMAN, Donald G. (2000), “Regional Tests of Okun's Law”, **International Advances in Economic Research**, 6(3), 557-570.

GABRISCH, Hubert ve Herbert BUSCHER (2005), “The Unemployment-Growth Relationship in Transition Countries”, IWH Discussion Papers, 5, [Erişim Adresi: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2031485, Erişim Tarihi: 11.02.2018].

GARROUSTE, Christelle, Kornelia KOZOVSKA ve E. Arjona PEREZ (2010), Education and Long-Term Unemployment, the third edition of the workshop “Geographical Localisation, Intersectoral Reallocation of Labour and Unemployment Differentials”, June 10 2010, Luxembourg.

GÜNDOĞAN, Naci (1999), “Genç İşsizliği ve Avrupa Birliği’ne Üye Ülkelerde Uygulanan Genç İstihdam Politikaları”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi**, 54(1), 63-79.

HUSSAIN, Tariq; Majeed SIDDIQI, ve Atif IQBAL (2010), “A Coherent Relationship between Economic Growth and Unemployment: An Empirical Evidence from Pakistan”, **International Journal of Human and Social Sciences**, 5(5), 332-339.

JUDSON, Ruth (2002), “Measuring Human Capital Like Physical Capital: What Does It Tell Us?”, **Bulletin of Economic Research**, 54(3), 209-23.

KAVAK, Yüksel (1997), “Eğitim, İstihdam ve İşsizlik İlişkileri”, **Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 13, 21-26.

KETTUNEN, Juha (1997), “Education and Unemployment Duration”, **Economics of Education Review**, 16(2), 163-170.

KIEFER, Nicholas M. (1985), “Evidence on the Role of Education in Labor Turnover”, **Journal of Human Resources**, 20, 445-452.

KITOV, Ivan O. (2011), **Okun’s Law Revisited. Is There Structural Unemployment in Developed Countries?**, MPRA Paper, 32135, [Erişim Adresi: <https://arxiv.org/ftp/arxiv/papers/1109/11094383.pdf>, Erişim Tarihi: 11.02.2018].

LEE, Jim (2000), “The Robustness of Okun's Law: Evidence from OECD Countries”, **Journal of Macroeconomics**, 22, 331-356.

MINCER, Jacob (1991), **Education and Unemployment**, National Bureau of Economic Research Working Paper, 3838, [Erişim Adresi: <http://www.nber.org/papers/w3838.pdf>, Erişim Tarihi: 07.03.2018].

MOAZZAMI, Bakhtiar ve Bahram DADGOSTAR (2009), “Okun’s Law Revisited: Evidence from OECD Countries”, **International Business & Economics Research Journal**, 8(8), 21-24.

MURAT, Sedat ve Levent ŞAHİN (2011), “Gençlerin İstihdamı/İşsizliği Bakımından Türk Eğitim Sisteminin Değerlendirilmesi”, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, 30, 93-135.

NICKELL, Stephen (1979), “Education and Lifetime Patterns of Unemployment”, **Journal of Political**

NOOR, Zaleha M.; Norashidah M. NOR ve Judhiana A. GHANI (2007), "The Relationship between Output and Unemployment in Malaysia: Does Okun's Law Exist?", **International Journal of Economics and Management**, 1(3), 337-344.

NUNEZ, Imanol ve Ilias LIVANOS (2010), "Higher Education and Unemployment in Europe: An Analysis of the Academic Subject and National Effects", **Higher Education**, 59(4), 475-487.

OECD (1995), **Education at a Glance, OECD Indicators**, Paris: OECD.

OECD (2006), **Jobs Strategy: Lessons from a Decade's Experience**, Paris: OECD.

O'HIGGINS, Niall (2001), **Youth Unemployment and Employment Policy: A Global Perspective**, *MRPA Paper*, 23698, [Erişim Adresi: https://mpr.ub.uni-muenchen.de/23698/1/youth_unemploy_end_employment_policy.pdf, Erişim Tarihi: 03.04.2018].

OKUN, Arthur M. (1962), **Potential GNP: Its Measurement and Significance**, Cowles Foundation Paper, 190, [Erişim Adresi: <https://milesorak.files.wordpress.com/2016/01/okun-potential-gnp-its-measurement-and-significance-p0190.pdf>, Erişim Tarihi: 01.02.2018].

PEGKAS, Panagiotis (2014), "The Link between Educational Levels and Economic Growth: A Neoclassical Approach for The Case of Greece", **International Journal of Applied Economics**, 11(2), 38-54.

PESARAN, M. Hashem ve Yongcheol SHIN (1997), "An Autoregressive Distributed Lag Modelling Approach to Cointegration Analysis", in STROM, S. (Ed), Paper Presented at Econometrics and Economics Theory in the 20th Century: The Ragnar Frisch Centennial Symposium, Cambridge University Press, Cambridge.

PESARAN, M. Hashem; Yongcheol SHIN ve Richard J. SMITH (2001), "Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships", **Journal of Applied Econometrics**, 16(3), 289-326.

PRACHOWNY, Martin, F.J. (1993), "Okun's Law: Theoretical Foundations and Revised Estimates", **The Review of Economics and Statistics**, 75, 331-336.

SAYIN, Ferhan (2012), "Türkiye'de 1988-2010 Döneminde Eğitim ve Büyümenin Genç İşsizliğine Etkisinin Analizi", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 13(4), 33-53.

SÖGNER, Leopold ve Alfred STIASSNY (2002), "An Analysis on the Structural Stability of Okun's Law - A Cross-Country Study", **Applied Economics**, 34 (14), 1775-1787.

ŞİMŞEK, Muammer ve Cem KADILAR (2010), "Türkiye'de Beşeri Sermaye, İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Nedensellik Analizi", **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 11, 115-140.

TARI, Recep ve Tezcan ABASIZ (2010), "Asimetrik Etkiler Altında Okun Yasası'nın Eşik Hata Düzeltme Modeli ile Sınanması: Türkiye Örneği", **İktisat, İşletme ve Finans Dergisi**, 25(291), 53-77.

WINKELMANN, Rainer (1996), "Employment Prospects and Skills Acquisition of Apprenticeship-Trained Workers in Germany", **Industrial and Labor Relations Review**, 49(4), 5658-672.

YAMAK, Nebiye ve Yakup KÜÇÜKKALE (1997), "Türkiye'de Kamu Harcamaları İktisadi Büyüme İlişkisi", **İktisat, İşletme ve Finans Dergisi**, 131, 5-14.

YAMAK, Rahmi ve Havvanur Feyza ERDEM (2017), **Uygulamalı Zaman Serisi Analizleri**, Birinci Baskı, Trabzon: Celepler Matbaa Yayın ve Dağıtım.

YAYLALI, Muammer ve Fuat LEBE (2011), "Beşeri Sermaye ile İktisadi Büyüme Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi", **Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 30(1), 23-51.

YILMAZ G., Özlem (2005), "Türkiye Ekonomisinde Büyüme ile İşsizlik Oranları Arasındaki Nedensellik İlişkisi", **Ekonometri ve İstatistik Dergisi**, 2, 11-29.

ZIVOT, Eric ve Donald W. K. ANDREWS (1992), "Further Evidence on The Great Crash, the Oil Price Shock, and the Unit Root Hypothesis", **Journal of Business and Economic Statistics**, 10, 251-270.

TÜKETİCİ KREDİLERİNİ ETKİLEYEN MAKROEKONOMİK DEĞİŞKENLERİN SAPTANMASI: ARDL SINIR TESTİ YAKLAŞIMI

Menşure KOLÇAK¹Hikmet AKYOL²Melahat BATU AĞIRKAYA³

ÖZET

Kredi hacminde görülen gelişmeler birçok ülkede ekonomik yapı açısından çeşitli olumlu etkilerinden dolayı başta politikacılar olmak üzere birçok kesim tarafından ciddi bir şekilde takip edilmektedir. Söz konusu olumlu etkilerin başında ise ekonomik canlanmaya bağlı olarak artan büyüme oranları gelmektedir. Bu bağlamda tüketici kredileri ile onu etkileyen makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkinin tespit edilmesi önemli bir araştırma konusudur.

Bu çalışmada Türkiye'ye ait 2013:01 -2017:02 aylık dönemini kapsayan veriler ARDL sınır testi yaklaşımıyla incelenmiştir. Analiz bulgularına göre uzun dönemde tüketici kredileri ile enflasyon oranları arasında negatif yönlü bir ilişki tespit edilirken, iktisadi büyüme, güven endeksi ve hisse senedi fiyatları ile arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Kısa dönemde ise iktisadi büyüme ile hisse senedi fiyatları ile tüketici kredileri arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki gözlemlenirken, güven endeksi ve enflasyon oranları arasında bir ilişki tespit edilememiştir.

Anahtar Kelimeler: Tüketici Kredileri, Makroekonomik Değişkenler, ARDL Sınır Testi.

Jel Kodları: G20, G21, E44.

DETERMINATION OF MACROECONOMIC VARIABLES AFFECTING CONSUMER CREDITS: ARDL BOUND TEST APPROACH

ABSTRACT

Developments in credit volume have been followed in a number of countries, especially by politicians, due to their positive effects in terms of economic structure in many countries. At the beginning of the said positive effects are the increasing growth rates due to the economic revival. In this context, determining the relationship between consumer loans and the macroeconomic variables that affect it is an important research topic.

In this study, belonging to Turkey in 2013: 01 -2017: covering the 02-month period, data were examined by ARDL bounds testing approach. According to the findings of the analysis, there was a negative relationship between consumer loans and inflation rates in the long run and a positive relationship was found between economic growth, confidence index and stock prices. In the short term, a significant positive correlation was observed between economic growth and stock prices and consumer credits, but there was no correlation between confidence index and inflation rates.

Keywords: Consumer Credits, Macroeconomic Variables, ARDL Bound Test.

Jel Codes: G20, G21, E44.

1. GİRİŞ

Üretilen mal ve hizmet kapasitesinde meydana gelen artış anlamına gelen ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi ve sürdürülebilir olması ülkeler için hayatidir. Büyüme etkileyebilecek faktörlerden birisi de finansal sistemdeki sektörlerden birisi olan bankacılık sektörüdür (Turgut ve Ertay, 2016: 115). Bankalar, finans sistemi içinde fon akımının gerçekleşmesini sağlayan, kar amacı güden ve ekonomik yapı içerisinde önemli yere sahip kuruluşlardır. Bankaların karlılık oranları banka yönetiminden, iç işleyişinden ve dış dinamikler gibi çeşitli faktörlerden etkilenmektedir. Bu kuruluşların fon akımı için en sık başvurdukları araçlar ise kredilerdir. Finansal piyasalarda bankalar ekonomik gelişmeye nakit sağlamak amacıyla kısa dönemde

¹ Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü Öğretim Üyesi, mkolcak@atauni.edu.tr

² Doktora Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi SBE İktisat Politikası ABD, hikmetakyol76@gmail.com

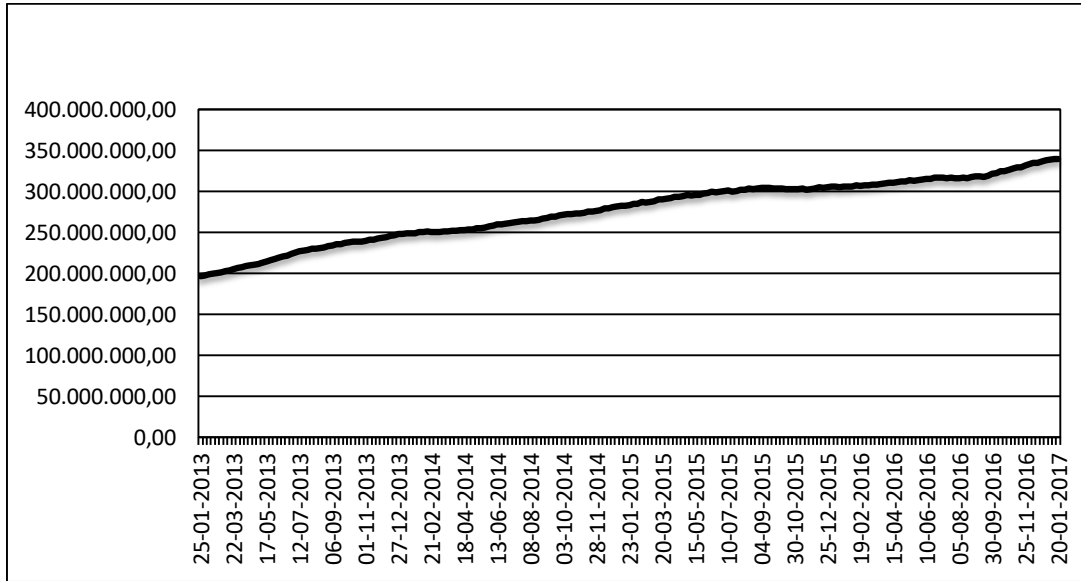
³ Öğr. Gör., Iğdır Üniversitesi MYO, melahatagirkaya@hotmail.com

topladığı mevduatları kısa ya da uzun dönemde tüketici yâda faiz kredilerine dönüştürmektedir. Merkez bankası ise parasal politika faiz oranı ve fiyat istikrarı gibi makro değişkenleri kullanarak kredi miktarlarındaki daralma ve genişlemeyi etkilemektedir (Yiğitbaş ve Cambazoğlu, 2014:397). Örneğin, merkez bankasının para politikası faiz oranını düşük tutması kredi hacminde bir genişlemeye neden olur. Bu durumda tüketim harcamalarını artırmaktadır. Tam tersi bir durumda merkez bankası enflasyon oranlarını düşürmeyi amaçlıyorsa para politikası faiz oranlarını artırabilmektedir. Bunun sonucunda ise kredi hacminde meydana gelen daralmaya bağlı olarak tüketim harcamaları azalmaktadır.

Tüketici kredisini, “Herhangi bir mal ya da hizmet satın almak amacıyla kredi kuruluşundan nakit olarak temin edilen kredidir.” şeklinde tanımlamak mümkündür. Bu krediler tüketici kredilerinin belli bir kısmını oluşturmaktadır. Bireysel nakdi kredilerin, tüketici kredisini sayılması için kredinin mal veya hizmet edinme amacıyla verilmesi gerekmektedir (Reisoğlu, 2008:52). Bankaların sağladığı bu krediler, tüketicilerin cari tüketim taleplerini karşılayan tek finansman ürünüdür. Türkiye’deki tüketici kredisini piyasasına bakıldığında, tüketici kredisini adı altında kredi veren kurumların bankalar ve finansman şirketleri olduğu görülmektedir. Ancak kullanılan toplam tüketici kredilerinin önemli bir kısmı mevduat bankalarına aittir (İbicioğlu ve Karan, 2009:12).

İhtiyaç duyulan bütün mal ve hizmetleri doğrudan temin etmek için tüketim mallarına yapılan harcamalar tüketim harcamaları olarak tanımlanır (Zarakolu, 1971: 1). Friedman (1957)’in sürekli gelir hipotezi, tüketim harcamalarını etkileyen en önemli unsurun harcanabilir gelir olduğunu ve gelir yükseldikçe tüketim miktarının da artacağını ileri sürmüştür (Altan, Göktürk, 2006:29). Bunun yanı sıra kişilerin tüketim için harcamalarını etkileyen diğer önemli faktörler arasında piyasa faiz oranları ve enflasyon oranları ile psikolojik ve sosyo-kültürel değişkenler gösterilebilir (Altan, Göktürk, 2006: 26).

Şekil 1’de araştırmanın kapsadığı dönemde (2013:01-2017:02) tüketici kredi hacminde görülen değişim verilmiştir. Buna göre söz konusu dönemde tüketicilerin borçlanma davranışları devamlı bir artış göstermiştir.

Şekil 1. Araştırma Döneminde Tüketici Kredileri Hacminde Görülen Değişim (Bin TL)

Kaynak: Araştırmacılar tarafından TCMB’den veriler temin edilerek oluşturulmuştur.

Makroekonomik değişkenlerin yönü ve miktarında görülen değişimler tüketici kredilerini ve buna bağlı olarak tüketim harcamalarını ciddi oranlarda etkilemektedir. Örneğin, faizlerde görülen değişimler bireylerin gelirlerini, tasarruf ya da tüketim yapımları konusunda bir tercihte bulunmaya itmektedir. Benzer şekilde enflasyon oranlarında meydana gelen değişimler de tüketici kredilerini etkilemektedir. Fiyatlarda görülen değişimler ile kişilerin harcanabilir gelir düzeylerindeki değişimler aynı doğrultuda gerçekleşmiyorsa, kişiler reel olarak tüketim harcamalarını kısarlar yâda artırırlar (Altan ve Göktürk, 2006:32). Söz konusu makroekonomik değişkenlerin dışında iktisadi büyümeye bağlı olarak refah düzeyinde görülen artışlar ve

tüketicilerin geleceğe olan güven düzeylerini gösteren tüketici güven endeksi verileri de tüketim harcamalarını ve ya başka ifadeyle tüketici kredi hacminde meydana gelen değişimleri önemli oranlarda etkileyebilmektedir.

Bu araştırmada Türkiye’de tüketici kredileri üzerinde etkili olan makroekonomik değişkenler belirlenmeye çalışılmıştır. Başka bir ifadeyle araştırmada tüketici kredi hacmi ile seçilen makroekonomik değişkenler arasındaki ilişki ARDL sınır testi yaklaşımı ile ölçülmeye çalışılmıştır. Araştırma giriş ve sonuç bölümleri dâhil olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde yazın taraması yapılmış, üçüncü bölümde veri seti ve yöntemden bahsedilmiş dördüncü bölümde ise analiz sonuçlarına yer verilmiştir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Tüketici kredileri ile onun ilişkili olduğu makroekonomik değişkenlerin belirlenmesi konusu yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren ciddi bir şekilde sorgulanmıştır. Örneğin, Lindholm (1964), 1960’larda ABD’de tüketici kredilerinin iktisadi büyüme üzerindeki etkisinin ne olduğunu irdeleyen bir çalışma kaleme almıştır. Söz konusu araştırmaya göre ABD’de 1939’da tüketici kredileri hacmi yaklaşık 7,2 milyar dolar iken 1964 yılına gelindiğinde bu rakam yaklaşık 70 milyar dolara çıkmıştır (Lindholm, 1964: 21). Bu bulgulara göre ABD’de tüketim harcamaları savaş sonrası oluşan ekonomik refaha bağlı olarak büyük bir artış geçirmiştir. Bu araştırma kapsamında ise tüketici kredileri ve onu etkileyen makroekonomik değişkenlerin neler olduğu konusunda son dönemde yapılmış uygulamalı araştırmalar incelenmiştir.

Carling ve arkadaşları (2001) yarı parametrik durum modelleri kullanarak tüketici kredilerinin olgunlaşma zamanı ve kârlar üzerindeki etkisini ortaya koymuşlardır. Demirezen (2005), çalışmasında uzun ve kısa dönem modellerde kredilerin özel tüketim harcamalarını hem toplamda hem de türler itibarıyla etkilediğini tespit etmiştir. İbicioğlu ve Karan (2009), Türkiye’de 2004:04 ile 2009:02 dönemini inceledikleri araştırmalarında tüketicilerin kredi taleplerinin faiz oranlarındaki değişime karşı duyarlı olduğunu, buna karşın tüketici güven endeksi ve İMBK (BİST) ulusal endeksinin ise tüketici kredilerindeki değişimi açıklamada anlamlı etkilerinin olmadığını bulmuşlardır. Bilgin ve Kartal (2009), araştırmalarında TBB verileri kullanılarak Türkiye’de 2002-2008 döneminde bankacılık sektörü kredilerinin enflasyon hedeflemesi ve düşük enflasyon ortamında gösterdiği gelişmenin nasıl olduğunu incelemişlerdir. Söz konusu araştırmada düşük enflasyon ortamında görece istikrar ortamının bankaları, proje finansmanı biçimindeki yatırım ve ticari kredilerden ziyade tüketimin finansmanını kapsayan bireysel kredilere yönlendirdiğini tespit etmişlerdir. Jorge. (2009), bankaların kredi miktarı ve faiz oranındaki değişiklikler arasındaki ilişkiyi tespit etmeye yönelik araştırmasında, banka kredi arzlarının geri dönüş ve borç değerlendirmelerine etkilerinin ne düzeyde olduğu ortaya koymuştur. Auel ve Mendonça (2010), araştırmalarında 2002-2009 döneminde Brezilya ekonomisindeki kredi pazarlama koşullarının ekonomiye olan şok etkilerini inceleyerek faiz oranlarındaki artışın kredi arzını azalttığını göstermişlerdir. Disney ve Gathergood (2013), İngiltere’de finansal okuryazarlık ve tüketici kredisi portföyleri arasındaki ilişkiyi inceledikleri araştırmalarında tüketici kredileriyle borçlanan bireylerin borçlanmayan bireylere kıyasla daha kötü bir finansal okuryazarlığa sahip olduklarını tespit etmişlerdir. Abid ve arkadaşları (2014), 2003-2012 döneminde Tunus’taki yaklaşık 16 bank üzerinde yaptıkları araştırmalarında, takipteki kredilerin makroekonomik değişkenlerin yanı sıra kötü yönetim kalitesi tarafından da belirlendiğini tespit etmişlerdir. Yılmaz (2014), Türkiye’de 2009-2013 döneminde banka kredileri ve iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi incelediği araştırmasında kredi hacmindeki büyümenin iktisadi büyüme aynı oranda katkı sağlamamasının sebebi olarak yatırımlardan daha çok tüketimin kredilendiriliyor olmasını göstermiştir. Arısoy ve Aytun (2014), 2005:01 ve 2012:08 dönemini ve Türkiye’yi kapsayan araştırmalarında tüketici güveni, tüketici kredileri ve hane halkı tüketim giderleri arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu bulmuşlardır. Ding (2015), Çin’de 2001-2012 döneminde tüketici kredileri ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi incelediği araştırmasında, iktisadi büyüme ve tüketici kredilerinin karşılıklı olarak birbirlerini etkilediklerini tespit etmiştir. Demir (2015), Türkiye’de 2002:Q1-2014:Q4 döneminde bireysel kredilerin iktisadi büyüme üzerindeki etkisini incelediği araştırmasında taşıt kredileri ile iktisadi büyüme üzerinde negatif yönlü, konut kredileri, kredi kartları ihtiyaç ve kredileri ile iktisadi büyüme üzerinde pozitif yönlü etkileri olduğunu tespit etmiştir. Fulford (2015), tüketici kredi limitlerindeki değişimin etkilerini incelediği araştırmasında, finansal sistem belirsizliğinin hane halkı kararlarını etkileyebileceği yeni ve önemli bir bağlantı sunmuştur. Kılıç (2015), 2004:Q4-2014:Q3 dönemini ve Türkiye’yi kapsayan araştırmasında cari açık ile tüketici kredileri, konut kredileri, ihtiyaç kredileri, taşıt kredileri ve bireysel kredi kartları arasındaki ilişkiyi belirlemeye çalışmıştır. Söz konusu araştırmada cari açık ile bütün kredi türleri arasında cari açığa doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu ancak bireysel kredi kartlarından cari açığa doğru bir nedensellik ilişkisinin olmadığı bulunmuştur. Altınöz (2016), Türkiye’de 1997:01-2014:04 döneminde faiz oranları, tüketici kredileri ve iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi inceledikleri araştırmalarında faiz oranı ile tüketici kredi hacmi arasında negatif yönlü ilişki ve iktisadi büyüme arasında pozitif yönlü ilişki olduğu tespit edilmiştir. Akçayır

ve Albeni (2016), 1992:Q1-2014:Q3 dönemi Türkiye'yi kapsayan araştırmalarında kredi hacmi ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Söz konusu araştırmada değişkenler arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiş ve yurtdışı toplam kredi hacmi genişlemesinin cari açığı beklenen düzeyden daha az artırdığı görülmüştür. Deku vd. (2016), İngiltere'de 2001-2009 döneminde hane halkının tüketici kredilerine erişim olanaklarını inceledikleri araştırmalarında beyaz olmayanların beyazlara oranla tüketici kredilerine ulaşma olanaklarının daha kısıtlı olduğunu tespit etmişlerdir. Araştırmaya göre beyaz olmayanlar tüketici kredilerine ulaşırsalar bile kredi tutarı beyazların eriştikleri kredi tutarlarına göre daha düşük kalmaktadır. Ümit (2016), 1989-2014 dönemini ve Türkiye'yi kapsayan araştırmasında iktisadi büyüme, kredi hacmi ve ticari açıklık arasında eşbütünleşme ilişkisi var olduğunu tespit etmiştir. Tüzün vd. (2016), Türkiye'de 1993:Q3-2016:Q1 döneminde tüketici kredilerinin paranın dolanım hızı üzerindeki etkilerini inceledikleri araştırmalarında, uzun dönemde tüketici kredilerinde yaşanan artışların paranın dolanım hızı üstünde negatif yönlü, tüketici kredilerindeki bir azalışın ise paranın dolanım hızı üstünde pozitif yönlü bir etkisinin bulunduğunu tespit etmişlerdir. Araştırmaya göre uzun dönemde kredilerde yaşanan azalışın artışa göre paranın dolanım hızı üstündekinden daha büyük olduğu, yani paranın dolanım hızıyla krediler arasında uzun dönemde asimetrik bir ilişki bulunduğu ve bu asimetrik etkiye genel anlamda kredilerdeki düşüş neden olmaktadır. Güneş ve Yıldırım (2017), Türkiye'de 2005:Q1-2016:Q4 döneminde tüketici kredileri ve cari açık arasındaki ilişkiyi inceledikleri araştırmalarında uzun dönemde taşıt kredileri ve kurumsal kredilerde yaşanan genişlemenin cari açık üzerinde eşbütünleşme ilişkisi tespit etmişlerdir. Karahan ve Gürbüz (2017), Türkiye'de 2002-2016 çeyreklik dönemde bireysel banka kredileri ile enflasyon arasındaki ilişkiyi inceledikleri araştırmalarında enflasyondan bireysel banka kredilerine doğru daha güçlü bir ilişkinin var olduğunu tespit etmişlerdir. Yüksel ve Adalı (2017), Türkiye'de 2008-2017 döneminde farklı banka türleriyle iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi inceledikleri araştırmalarında bireysel ve KOBİ kredilerinin iktisadi büyümeyi etkilediğini tespit etmişlerdir.

Tablo 1. Türkiye'de Tüketici Kredileri ile Makroekonomik Değişkenler Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Araştırmalar (2009-2017)

Araştırma	Değişkenler	Yöntem
İbicioğlu, & Karan (2009)	Tüketici Kredileri, Mevduat Faiz Oranları, Tüketici Güven Endeksi, IMKB(BIST) Verileri	Korelasyon Analizi, Granger Nedensellik ve Regresyon Analizleri
Arısoy & Aytun (2014)	Reel Tüketim Harcamaları, Tüketici Güven Endeksi, Reel Tüketim Kredileri, Reel Mevduat Faiz Oranı	Toda-Yamamoto (1992) Nedensellik Testi ve Regresyon Analizi
Demir (2015)	Bireysel Krediler, GSYH	Granger Eşbütünleşme, Hata Düzeltme Modeli ve Hata Düzeltme Granger Nedensellik Testleri
Kılıç (2015)	Cari Açık/GSYH, Tüketici Kredileri ve Alt Bileşenleri/GSYH	Engle-Granger Eşbütünleşme Testleri ve Granger Nedensellik Testi
Akçayır & Albeni (2016)	Kredi Hacmi/GSYH, Cari Açık/GSYH	ARDL Sınır Testi, Toda-Yamamoto ve Dolado-Lütkepohl Nedensellik Testleri
Altınöz (2016)	T.K. faiz oranları, Tüketici Güven Endeksi, BIST100 Verileri, GSYH ve Kullandırılan Tüketici Kredileri	Granger Nedensellik Testi ve Regresyon Analizleri
Turgut & Ertay (2016)	GSYH, Orta Uzun Vadeli Toplam Krediler	Johansen Eşbütünleşme Testi ve Granger Nedensellik Testi
Ceylan vd. (2016)	GSYH/M2, Tüketici Kredileri	NARDL Test Tekniği
Güneş ve Yıldırım (2017)	Taşıt Kredileri/GSYH, Cari Açık/GSYH	Johansen Eşbütünleşme Testi
Karahan ve Gürbüz (2017)	Tüketici Kredileri, TUFİ	Johansen Eşbütünleşme Testi ve Hata Düzeltme Modeli
Yüksel ve Adalı (2017)	Bireysel(Tüketici) Kredileri, KOBİ Kredileri, Ticari Krediler ve GSYH	Toda-Yamamoto Nedensellik Testi

3. METODOLOJİ VE VERİ SETİ

3.1. Araştırmanın Amacı, Yöntemi ve Örneklemi

Bu araştırmanın temel amacı Türkiye'de tüketici kredileri ile seçilen makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda bağımlı değişken olan tüketici kredilerini etkileyen

makroekonomik değişkenlerin neler olduğunun saptanması amacıyla ilk olarak literatür incelenmiş, sonrasında ise seçilen değişkenler arasında seri korelasyon problemi olup olmadığı korelasyon matrisi ile incelenmiştir. Açıklayıcı değişkenler arasındaki korelasyon ilişkisinin %50'nin üstünde olması bu değişkenlerin arasında yüksek oranlarda benzeşim olduğunu) başka bir ifadeyle çoklu doğrusal bağıntı sorunu bulunduğunu işaret eder. Bu doğrultuda açıklayıcı değişkenler arasındaki korelasyon ilişkisinin kabul edilebilir sınırlar altında olması beklenir⁴. Tablo 1 incelendiğinde değişkenler arasında korelasyon ilişkisinin düşük olduğu görülmüştür.

Tablo 2. Korelasyon Matrisi

Değişken Adı	TK	TUFE	LN(BIST)	LN(GUVEN)	LN(SU)
TK	1.0000				
TUFE	-0.202715	1.0000			
LN(BIST)	0.270875	-0.196302	1.0000		
LN(GUVEN)	0.476903	0.052998	-0.164477	1.0000	
LN(SU)	-0.066947	-0.049007	0.064863	-0.256703	1.0000

Zaman serisi analizleri ile çalışılırken ilk önce değişkenlere ait zaman serilerinin durağanlıkları tespit edilmeye çalışılır. Bunun nedeni birim kök içeren yani durağan olmayan seriler ile kurulan modellerin sahte regresyon riski taşımasından ileri gelmektedir. Serilerin aynı dereceden durağanlık göstermeleri durumunda seriler arasında uzun dönem ilişkisinin olup olmadığını tespit etmek amacıyla Engle-Granger (1987), Johansen (1988) ve Johansen-Juselius (1990) eşbütünleşme testleri yapılabilmektedir. Serilerin durağanlık düzeylerinin farklı olması halinde ise Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilmiş olan ARDL sınır testi yaklaşımı uygulanmaktadır. Bu çalışmada aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere değişkenlerin farklı düzeylerde durağan olmalarından ötürü ARDL sınır testi yaklaşımı tercih edilmiştir. ARDL sınır testi için ilk olarak kısıtlanmamış hata düzeltme modeli (Unrestricted Error Correction Model-UECM) tanımlanmıştır.

Bu modelin araştırmaya uyarlanmış şekli aşağıdaki gibidir:

$$\Delta TK_t = \alpha_0 + \beta_1 TK_{t-1} + \beta_2 TUFE_{t-1} + \beta_3 LN(BIST)_{t-1} + \beta_4 LN(GUVEN)_{t-1} + \beta_5 LN(SU)_{t-1} + \sum_{i=1}^p \alpha_i \Delta TK_{t-i} + \sum_{i=1}^p \lambda_i \Delta TUFE_{t-i} + \sum_{i=1}^p \delta_i \Delta LN(BIST)_{t-i} + \sum_{i=1}^p \theta_i \Delta LN(GUVEN)_{t-i} + \sum_{i=1}^p \phi_i \Delta LN(SU)_{t-i} + \varepsilon_t(I)$$

Araştırma kapsamında oluşturulan temel hipotez ise aşağıdaki gibidir:

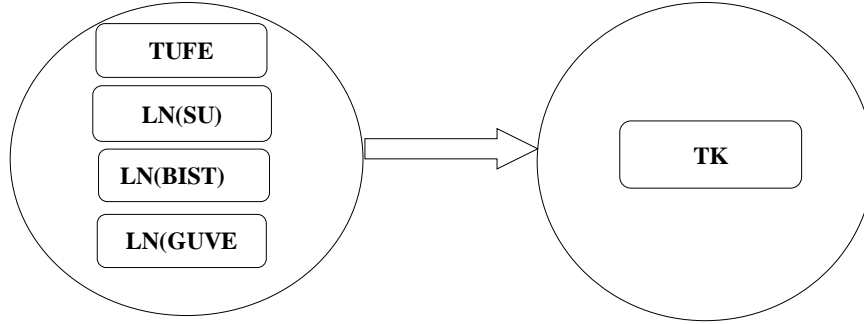
H₁: Seçili makroekonomik değişkenlerin uzun dönemde tüketici kredileri üzerinde anlamlı etkileri vardır.

Bu çalışmada 2013:01-2017:02 dönemine ait aylık verilerin tamamı Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'ndan (TCMB) temin edilmiştir. Bu doğrultuda çalışmada tüketici kredilerinin (TK) aylık yüzde değişim verileri, tüketici fiyatlarının (TUFE) yüzde değişim verileri, iktisadi büyümeyi temsilen sanayi üretim endeksi (su), Borsa İstanbul 100 (BIST100) kapanış verileri (BIST) ve TÜİK tarafından aylık olarak düzenli şekilde gerçekleştirilen tüketici güven endeksi verileri (GUVEN) kullanılmıştır. SU, BIST ve GUVEN değişkenlerinin logaritmik dönüşümleri yapılmıştır.

Tablo 3. Araştırmada Kullanılan Değişkenler

Bağımlı Değişken	Açıklama	Kaynak
TK	Tüketici Kredileri	TCMB
Açıklayıcı Değişkenler		
TUFE	Tüketici Fiyatları (Enflasyon)	TCMB
LN(BIST)	Borsa İstanbul 100 Endeksi	TCMB
LN(GUVEN)	Tüketici Güven Endeksi	TCMB
LN(SU)	Sanayi Üretim Endeksi	TCMB

⁴ Örneğin, 0.70 gibi değer almırsa, $7^2=49$ 'dur(%49). Bu değere göre iki değişken arasındaki benzeşim oranı %50'nin altındadır. Değişkenler arasındaki korelasyon ilişkisine ilişkin Pallant (2015), çoklu doğrusal bağıntı sorunu ilişkin ise Farrar ve Glauber (1964) incelenebilir.

Şekil 2. Araştırma Modelinin Şekilsel Gösterimi

4. ANALİZ VE BULGULAR

Araştırma kapsamında kullanılan değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikleri Tablo 4’de verilmiştir.

Tablo 4. Tanımlayıcı İstatistikler

	TK	TUFE	LN(BIST)	LN(GUVEN)	LN(SU)
Gözlem	50	50	50	50	50
Ortalama	1.158191	8.018407	11.26221	4.258717	4.800304
Max.	3.389960	10.12829	11.40862	4.363099	4.926601
Min.	-0.220120	6.133780	11.05905	4.069027	4.625855
Standart S.	0.772936	0.948500	0.073807	0.071368	0.071385
Skewness	0.672706	0.234522	-0.577944	-0.443201	-0.334604
Kurtosis	3.669494	2.239508	3.657883	2.366616	2.607592
Jarque-Bera	4.704904 (0.095136)	1.663232 (0.435345)	3.685185 (0.158406)	2.472675 (0.290446)	1.253798 (0.534246)

4.1. Birim Kök ve Tanısal Test Bulguları

Bu çalışmada ilk olarak kullanılan değişkenlerin düzey değerlerinde durağan olup olmadıkları ya da başka bir ifadeyle birim kök içerip içermedikleri Genişletilmiş Dickey-Fuller (1981), Phillips ve Perron (1988) birim kök testleriyle incelenmiştir. Testler sonucunda elde edilen bulgular Tablo 5’te verilmiştir. Test bulguları incelendiğinde kimi değişkenlerin düzey değerlerinde durağan olduğu, kimi değişkenlerin ise birinci farklarında durağan olduğu görülmektedir. Bu bağlamda çalışmada en uygun model olarak ARDL sınır testi modeli tercih edilmiştir.

Tablo 5. ADF ve PP Birim Kök Test Bulguları

Değişken Adı	ADF Test İstatistiği		PP Test İstatistiği	
	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)
TK	-3.506810 0.0497**	-9.095810 0.0000***	-3.604564 0.0397**	-10.48142 0.0000***
TUFE	-3.909749 0.0191**	-5.759785 0.0001***	-2.174300 0.4927	-4.707909 0.0022***
LN(BIST)	-3.168954 0.1029	-5.218727 0.0005***	-2.334605 0.4081	-7.224804 0.0000***
LN(GUVEN)	-3.229338 0.0907*	-6.154125 0.0000***	-3.133963 0.1101	-12.06115 0.0000***
LN(SU)	-6.647130 0.0000***	-7.724438 0.0000***	-15.11759 0.0000***	-42.98483 0.0000***

*** p<0.01, **p<0.05, *p<0.10

Araştırma kapsamında uygulanan ARDL sınır testi modeli için uygun gecikme sayısının bulunması amacıyla Akaike (AIC) ve Schwarz-Bayesian (SBC) Bilgi Kriterleri ile Breusch-Godfrey Otokorelasyon Testi (B-G) olasılık değerleri temel alınmıştır. Burada en küçük kritik değeri sağlayan gecikme uzunluğu modelin gecikme uzunluğu olarak belirlenmektedir. Fakat buradaki ince nokta seçilen gecikme uzunluğunda modelin otokorelasyon içermemesi gerektiğidir. Şayet otokorelasyon problemine rastlanırsa bu problemin görülmediği bir sonraki en küçük kritik değer, gecikme uzunluğu olarak kullanılır. Söz konusu test bulguları Tablo 6'da verilmiştir. Tabloda görüldüğü üzere en uygun gecikme uzunluğu 3 seçilmiştir.

Tablo 6. Uygun Gecikme Uzunluğunun Tespit Edilmesi

P	AIC	SBC	B-G Testi
1	0908034	1.255511	0.1048
2	0.811165	1.239982	0.0495
3*	0.454305	0.926683	0.9750
4	0.454305	0.926683	0.9750
5	0.363140	1.166101	0.7874

Gecikme uzunluğunun saptanmasından sonra değişkenler arasında eşbütünlük ilişkisi yoktur şeklinde tanımlanmış ($H_0: \beta_1=\beta_2=\beta_3=\beta_4=\beta_5=\beta_6=0$) H_0 hipotezinin geçerliliği F sınır testi istatistiği ile test edilmiştir. Hesaplanan F sınır testi istatistikleri ise Pesaran vd. (2001)'deki alt ve üst kritik değerlere göre değerlendirilmiştir. Bu yaklaşıma göre hesaplanan F istatistiği değeri, alt kritik değerlerin altındaysa değişkenler arasında eşbütünlük ilişkisi olmadığına, üst kritik değerlerin üzerindeyse değişkenler arasında eşbütünlük ilişkisinin varlığı kabul edilir. Hesaplanan F istatistiği alt ve üst kritik değerlerinin arasında bulunuyorsa muğlak bir durum ortaya çıkar. Yani eşbütünlük ilişkisi ile ilgili net bir cevap verilemez. Tablo 7'de F sınır testi istatistikleri verilmiştir. Buna göre hesaplanan F sınır testi değeri Pesaran (2001), kullanılan %1 hata payı üst değerinden daha büyüktür. Bu sonuca göre H_0 hipotezi reddedilmekte (H_1 hipotezi kabul edilmekte) ve değişkenler arasında eşbütünlük ilişkisi var olduğu kabul edilmektedir.

Tablo 7. F Sınır Testi Bulguları

F Sınır Testi					
F istatistik Değeri	6.986679	Kritik Sınır Değerleri			
k Değeri	4	Alt Sınır (%1)	3.74	Üst Sınır (%1)	5.06

F sınır testi hesaplandıktan sonra kurulan ARDL sınır testi (3,3,0,1,0) uzun dönem ve ARDL (3,3,0,1,0,0) hata düzeltme modellerine ilişkin heteroskedasite (değişen varyans), otokorelasyon (3 gecikme) ve normallik testleri yapılmıştır. Test bulgularına ilişkin bulgular Tablo 8'de verilmiştir. Buna göre kurulan her iki model için de otokorelasyon heteroskedasite ve normallik problemleri bulunmamaktadır. Bunun yanında modelin doğru kurulup kurulmadığını gösteren Ramsey-Reset test bulguları anlamlıdır

Tablo 8. Araştırma Kapsamında Kurulan Modellere İlişkin Tanısal Testler

	ARDL (3,3,1,0) Uzun Dönem Modeli	ARDL (3,3,0,1,0, 0) Hata Düzeltme Modeli
X ² BG	0.8588 [0.7800]	0.6920 [0.5558]
X ² Norm	1.743424 [0.418235]	0.691378 [0.707732]
X ² BPG	0.2956 [0.2792]	0.4504 [0.4076]
X ² Ramsey-Reset [1]	1.022491 [0.3191]	0.735380 [0.3973]

X² BG, X² Norm, X² BPG ve X² Ramsey-Reset (1) değerleri sırasıyla otokorelasyon, normallik, değişen varyans ve model kurma hatası testleridir.

Araştırma kapsamında kurulan ARDL (3,3,1,0) uzun dönem bulguları Tablo 9'da verilmiştir. Modeldeki açıklayıcı değişkenlerin bağımlı değişkendeki varyasyonun ne kadarını açıkladığını gösteren R² ve düzeltilmiş R² değerleri yüksek bulunmuştur. Bu değerler sıfır ve bir arasında değişmekte olup, bire yaklaştıkça modelin açıklama gücü artmaktadır. Açıklayıcı değişkenlerin tümünün bağımlı değişkeni açıklamada anlamlı olup olmadığını gösteren F testi ve modelin bir bütün olarak anlamlılığını test eden Wald testi anlamlıdır.

Tablo 9. ARDL Sınır Testi (3,3,0,1,0) Uzun Dönem Modeli Bulguları

Değişken	Katsayısı	Std. Hata	t-İstatistik	Prob.
TK(-1)	0.135679	0.091341	1.485401	0.1464
TK(-2)	0.171470	0.088124	1.945787	0.0597*
TK(-3)	0.245906	0.080974	3.036838	0.0045***
TUFE	-0.010108	0.070145	-0.144103	0.8862
TUFE(-1)	-0.151320	0.107772	-1.404076	0.1691
TUFE(-2)	0.135166	0.117859	1.146843	0.2592
TUFE(-3)	-0.144429	0.077673	-1.859446	0.0714*
LN(SU)	3.930113	0.698966	5.622753	0.0000***
LN(GUVEN)	-0.706930	0.891318	-0.793129	0.4330
LN(GUVEN)(-1)	7.638245	1.151239	6.634806	0.0000***
LN(BIST)	4.371374	0.724112	6.036875	0.0000***
SABİT	-95.79662	10.35772	-9.248812	0.0000***
R ²	0.895650		AIC	0.454305
D. R ²	0.862854		SBC	0.926683
F İstatistik	27.30983 [0.0000***]		HQC	0.632064
Wald İstatistik	27.30983 [0.0000***]			

*** p<=0.01, **p<=0.05, *p<=0.10

Değişkenler arasındaki uzun dönem eşbütünlüşme ilişkisinin belirlenmesi amacıyla kurulan ARDL sınır testi modelinin araştırmaya uyarlanmış şekli aşağıdaki gibidir:

$$\Delta TK = \alpha_0 + \sum_{i=1}^p \alpha_i \Delta TK_{t-i} + \sum_{i=1}^p \lambda_i \Delta TUFE_{t-i} + \sum_{i=1}^p \delta_i \Delta LN(BIST)_{t-i} + \sum_{i=1}^p \theta_i \Delta LN(GUVEN)_{t-i} + \sum_{i=1}^p \phi_i \Delta LN(SU)_{t-i} + \varepsilon_t \quad (2)$$

Uzun dönem katsayılarına ilişkin veriler Tablo 10'da verilmiştir. Tablo incelendiğinde uzun dönemde tüketici fiyatları ile tüketici kredileri arasında istatistiksel olarak negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. İktisadi büyümeyi temsil eden sanayi üretim endeksi, hisse senedi fiyatları ve tüketici güven endeksi verileriyle tüketici kredileri arasında ise uzun dönemde istatistiksel olarak pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

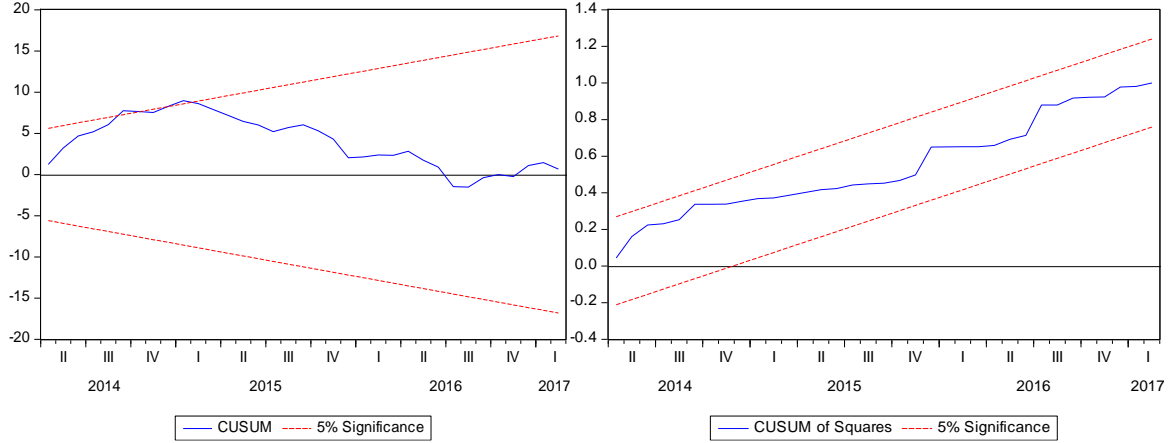
Tablo 10. ARDL Sınır Testi (3,3,0,1,0) Uzun Dönem Katsayıları

Değişken	Katsayısı	Std. Hata	t-İstatistik	Prob.
TUFE	-0.381906	0.145625	-2.622536	0.0128**
LN (SU)	8.793275	2.572098	3.418717	0.0016***
LN (GUVEN)	15.508194	2.383419	6.506701	0.0000***
LN (BIST)	9.780556	1.846816	5.295901	0.0000***

*** p<=0.01, **p<=0.05, *p<=0.10

Modelde uzun dönem katsayılarının kararlılığını sınamak amacıyla Cusum ve CusumSQ testleri de yapılmıştır. Cusum ve CusumSQ testleri incelendiği zaman ARDL uzun dönem tahmin neticesinde elde edilen değişken

parametrelerinin kararlı olduğu görülmüştür. Başka bir ifadeyle Cusum ve Cusum-SQ istatistikleri % 1 anlamlılık düzeyinde kritik sınırlar içinde bulunduğundan söz konusu dönemde yapısal bir değişim tespit edilmemiştir. Dolayısıyla kukla değişken kullanılmasına gerek olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Şekil 3. ARDL Uzun Dönem Modeli Cusum ve Cusum-SQ Testleri

Araştırma kapsamında değişkenler arasındaki kısa dönem ilişkisini gösteren ARDL sınır testine dayalı hata düzeltme modeli aşağıdaki gibi tanımlamak mümkündür:

$$\Delta TK = \alpha_0 + \beta_1 TK_{t-1} + \beta_2 ECT_{t-1} + \sum_{i=1}^p \alpha_i \Delta TK_{t-i} + \sum_{i=1}^p \lambda_i \Delta TUF E_{t-i} + \sum_{i=1}^p \delta_i \Delta LN(BIST)_{t-i} + \sum_{i=1}^p \theta_i \Delta LN(GUVEN)_{t-i} + \sum_{i=1}^p \phi_i \Delta LN(SU)_{t-i} + \varepsilon_t(3)$$

(3) numaralı denklemde ECT_{t-1} değişkeni uzun dönem ilişkisinden bulunan hata terimleri serisinin bir gecikmeli değeridir. Bu değişkenin katsayısı, kısa dönemde dengeden sapmaların ne kadarının uzun dönemde düzeltileceğini göstermektedir. Bu katsayının istatistiki olarak anlamlı ve işaretinin negatif olması beklenmektedir. Tablo 11 incelenecek olunursa hata düzeltme değişkeninin beklenildiği gibi negatif ve anlamlı olmasının yanında 1'den büyük olduğu görülmektedir.

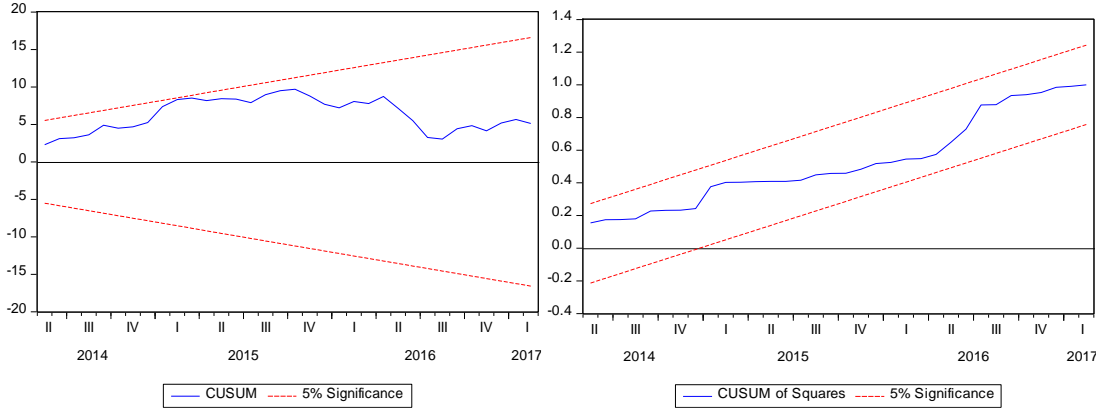
Tablo 11. ARDL (3,3,0,1,0, 0) Hata Düzeltme Modeli Bulguları

Değişken	Katsayısı	Std. Hata	t-İstatistik	Prob.
$\Delta(TK(-1))$	0.186440	0.097798	1.906367	0.0651*
$\Delta(TK(-2))$	0.196663	0.085793	2.292305	0.0282**
$\Delta(TK(-3))$	0.280047	0.081463	3.437737	0.0016***
$\Delta(TUFE)$	-0.016509	0.070229	-0.235081	0.8156
$\Delta(TUFE(-1))$	-0.171162	0.071932	-2.379504	0.0231**
$\Delta(TUFE(-2))$	0.166559	0.081451	2.044887	0.0487**
$\Delta(TUFE(-3))$	-0.200990	0.073411	-2.737865	0.0098***
$\Delta(LN(BIST))$	4.267621	0.994565	4.290941	0.0001***
$\Delta(LN(GUVEN))$	-0.525412	0.873174	-0.601726	0.5513
$\Delta(LN(GUVEN)(-1))$	7.267424	0.902013	8.056894	0.0000***
$\Delta(LN(SU))$	4.145031	0.503460	8.233083	0.0000***
$ECT(-1)$	-1.028892	0.197481	-5.210086	0.0000***
R^2	0.836465			
$D.R^2$	0.783557			

*** p<=0.01, **p<=0.05, *p<=0.10

Hata düzeltme değişkeninin katsayısının 1'den büyük olması Narayan ve Smyth'in (2006) belirttiği gibi kısa dönemde görülen sapmaların uzun dönem dengesi etrafında normal bir şekilde ve belli bir dönem sonra dengeye gelmek yerine onun etrafında azalarak dalgalandığını ve sonunda hızla dengeye geldiğini göstermektedir. Başka bir ifadeyle kısa dönemde görülen şoklar doğrudan belli bir dönemde dengeye gelmezler. Bunun yerine uzun dönem dengesi etrafında sönümleyerek dalgalanırlar. Süreç sonunda ise dengeye doğru hızlı bir yönelim gerçekleşir. Hata düzeltme modeline göre kısa dönemde TK değişkeninin 1,2 ve 3 gecikmeli değerlerinin TK değişkeni üzerinde anlamlı ve pozitif yönlü etkisi vardır. TUFİE değişkeninin TK üzerinde anlamlı bir etkisi tespit edilmezken 1 ve 3 gecikmeli değerlerinin TK üzerinde anlamlı ve negatif yönlü, 3 gecikmeli değerinin ise anlamlı ve pozitif yönlü etkisi söz konusudur. BİST'in kısa dönemde TK üzerinde anlamlı ve pozitif yönlü etkisi vardır. GUVEN değişkeninin TK üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmazken bu değişkeninin 1 gecikmeli değerinin TK üzerinde anlamlı ve pozitif yönlü bir etkisi söz konusudur. SU değişkeninin TK üzerinde anlamlı ve pozitif yönlü bir etkisi vardır. Modele ilişkin R^2 ve düzeltilmiş R^2 değerleri kabul edilebilir sınırlar üstünde bulunmuştur.

Hata düzeltme modeline ilişkin Cusum ve CusumSQ test sonuçları ise Şekil 4'te verilmiştir. Test istatistikleri %1 anlamlılık düzeyinde kritik sınırlar içinde bulunduğundan söz konusu dönemde yapısal bir değişim tespit edilmemiştir.

Şekil 4. Hata Düzeltme Modeli Cusum ve Cusum-SQ Testleri

5. SONUÇ

Tüketime dayalı büyüme gelişmekte olan birçok ekonomide iktisadi büyüme açısından önemli bir konudur. Özellikle ekonominin durgun seyrettiği dönemlerde tüketim harcamalarını arttırıcı genişleme politikalarının uygulanması çarpan etkisiyle üretim ve denge gelir düzeyinin artmasını sağlamaktadır. Bu noktada önemli olan bir diğer konu ise tüketici kredilerini etkileyen makroekonomik değişkenlerin neler olduğudur. Literatür incelendiğinde Türkiye'de tüketici kredilerini etkileyen başlıca makroekonomik değişkenlerin iktisadi büyüme, faiz oranları, parasal genişleme, cari işlemler dengesi ve enflasyon oranları olduğu görülmüştür. Bunun yanında tüketicilerin güven düzeylerini gösteren tüketici güven endeksi ve hisse senedi fiyatlarında görülen değişimlerin de tüketici kredilerini etkilediği tespit edilmiştir.

Bu çalışmada tüketici kredilerini etkileyen makroekonomik değişkenlerin neler olduğu konusunda geniş kapsamlı olarak birçok makroekonomik değişkenin yer aldığı modeller sınanmış, uygun olmayan değişkenler çıkarılmış ve nihayetinde ise en uygun modeller ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda iktisadi büyüme, tüketici güven endeksi, enflasyon oranları ve hisse senedi fiyatlarında görülen değişimlerin tüketici kredileri üzerindeki etkileri ölçülmüştür. Araştırmada bu kadar çok makroekonomik değişkenin yer alması çalışmayı önemli kılmıştır. Özellikle literatür incelendiğinde Türkiye'de uzun dönemde enflasyon ve hisse senetlerinin tüketici kredileri üzerindeki etkisini inceleyen araştırmaların çok sınırlı olduğu görülmüştür. Bu bakımdan araştırma enflasyonun ve hisse senetlerinin Türkiye'de kredi hacmi üzerindeki uzun dönem etkilerinin görünmesi bakımından önemlidir.

Araştırma bulgularına göre tüketici kredileri ile söz konusu açıklayıcı değişkenlerin hepsi arasında uzun dönemde eşbütünlük ilişkisi bulunmaktadır. Bu ilişkiye göre enflasyon oranları arttıkça tüketici kredi hacminde bir daralma görülmektedir. Başka bir ifadeyle enflasyon oranlarında görülen artışlar tüketicileri borçlanma konusunda daha çekimser hale getirmektedir. Araştırmanın bulguları literatürle uyumludur (Bilgin

ve Kartal, 2009; Karahan ve Gürbüz, 2017). İktisadi büyümenin ise tüketici kredilerini artırdığı tespit edilmiştir. Buna göre Türkiye’de söz konusu dönemde iktisadi büyümede görülen artışlar tüketim harcamalarını ve dolayısıyla da tüketici kredilerini olumlu etkilemiştir. Araştırma bulguları literatürle uyumludur (Altunöz, 2016; Demir, 2015). Benzer şekilde tüketici güven endeksinin tüketici kredileri üzerinde uzun dönemde pozitif yönlü ve anlamlı etkisi söz konusudur. Başka bir ifadeyle tüketicilerin geleceğe dönük güven algısı arttıkça tüketicilerin uzun dönemde borçlanma oranları artmaktadır. Araştırma bulguları literatürle uyumludur (Arısoy ve Aytun, 2014). Son açıklayıcı değişken olan BIST 100 endeksinin tüketici kredilerini artırdığı tespit edilmiştir. Hisse senedi fiyatlarındaki olumlu seyirler bir ülkenin ekonomik ve finansal risk düzeyinin düşük olduğunun önemli göstergelerinden birisidir. Dolayısıyla Hisse senedi fiyatında görülen olumlu değişimler tüketicilerin bankalardan borçlanma oranlarını arttırmaktadır.

Araştırma kapsamında kurulan hata düzeltme modeli beklenildiği gibi negatif yönlü ve anlamlı bulunmuştur. Bununla birlikte hata düzeltme modeli bulgularına göre kısa dönemde görülen şoklar belli bir dönemde dengeye gelmek yerine onun (uzun dönem dengesi) etrafında sönümleyerek dalgalanmaktadır. Süreç sonunda ise dengeye doğru hızlı bir yönelim olmaktadır.

Araştırma bulgularına göre tüketici kredileri ile seçilmiş makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkinin ekonomik teoriye uygun olduğu söylenebilir. Buna göre tüketicilerin borçlanma davranışlarının, başka bir ifadeyle bankalardan kredi çekmeleri önünde enflasyon oranlarının yüksek oluşu önemli bir sorun olarak belirlemektedir. Bu bağlamda ekonomi politikası yapımcılarının enflasyonla mücadeleye daha fazla önem vermesi, tüketicilerin borçlanmasını ve dolayısıyla da tüketim harcamalarını arttırmasını sağlayabilir. Benzer şekilde tüketicilerin geleceğe olan güven duygularını artırıcı politikaların uygulanması tüketici kredi hacmini artırabilir. Araştırma bulguları BIST 100 endeksinde görülen pozitif yönlü değişimlerin tüketici davranışlarını olumlu etkilediğini göstermiştir. Bu konuda Türkiye’de yapılan araştırmaların kısıtlı olduğu görülmüştür. İleride yapılacak araştırmalar hisse senetleri fiyatlarının tüketici kredileri üzerindeki etkisini daha doğru bir şekilde ortaya koyabilir. Bu araştırmanın en önemli kısıtı 2001 ulusal ve 2008 küresel krizlerinin olduğu dönemleri kapsamamasıdır. Bu bakımdan yine ileride yapılacak araştırmalar söz konusu değişkenlerin hep birlikte kriz dönemlerinde Türkiye’de uzun dönemde tüketici kredileri ile arasındaki ilişkilerini ortaya koyması bakımından önemlidir.

KAYNAKÇA

- ABID, L., OUERTANI, M. N. & ZOUARI-GHORBEL, S. (2014), “Macroeconomic and Bank-Specific Determinants of Household’s Non-Performing Loans in Tunisia: a Dynamic Panel Data”, **Procedia Economics and Finance**, 13, 58-68.
- AKÇAYIR, Ö. & ALBENİ, M. (2016)” Türkiye’de Kredi Genişlemesinin Cari Açığa Etkisi: Sınır Testi Yaklaşımı”, **Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 6(1), 557-583.
- ALTAN, M. & GÖKTÜR, İ. E. (2006),”Türkiye’de Kredi Kartlarının Toplam Özel Nihai Tüketim Harcamalarına Etkisi: Bir Çoklu Regresyon Analizi”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 18, 25-47.
- ALTINÖZÜ, U. (2016) ,” Faiz Oranları, Tüketici Kredi Kullanımı ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Ekonometrik Analizi: Türk Bankaları Deneyimi”, **U.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, XXXV (1), 145-157.
- ARISOY, İ. & AYTUN, C. (2014), “Türkiye’de Tüketim Harcamaları, Krediler ve Tüketici Güveni Arasındaki İlişkilerin Analizi”, **Business and Economics Research Journal**, 5(2), 33-45.
- AUEL, M.C. & MENDONÇA, H.F. (2010), “Macroeconomic relevance of credit channels: Evidence from an emerging economy under inflation targeting”, **Economic Modelling**, 28(3), 965-979.
- BİLGİN, M.H. & KARTAL, F. (2009), “Türkiye’de Enflasyon ve Bankacılık Sektörü Kredileri: 2002-2008 Dönemi Üzerine Bir İnceleme”, **Maliye Finans Yazıları**, 85, 65-78.
- CARLING, K., JACOBSON, T. & ROSZBACH, K. (2001),”Dormancy risk and expected profits of consumer loans”, **Journal of Banking & Finance**, 25(4), 717-739.
- CEYLAN, F., TÜZÜN, O., EKİNCİ, R. & KAHYAOĞLU, H. (2016), “Tüketici Kredileri ile Paranın Dolanım Hızı Arasındaki Asimetrik İlişki: Türkiye Üzerine Bir Uygulama”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, 5(7), 2342-2357.

DEKU, S.Y., KARA, A. & MOLYNEUX, P. (2016), "Access to consumer credit in the UK", **The European Journal of Finance**, 22(10), 941-964.

DEMİR, S. (2015), Bireysel Kredilerin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

DEMİREZEN, Ö. (2015), **Türkiye’de Kredilerin Özel Tüketim Harcamalarına Etkisi**, *Kalkınma Bakanlığı*, 2941.

DING, N (2015), "Consumer Credits and Economic Growth in China", **The Chinese Economy**, 48, 269-278.

DISNEY, R. & GATHERGOOD, J. (2013), "Financial literacy and consumer credit portfolios", **Journ al of Banking & Finance**, 37, 2246-2254.

ENGLE, R.F. & GRANGER, C.W. (1987), "Co-integration and Error Correction: Representation, Estimation, and Testing", **Econometrica. Journal of the Econometric Society**, 55(2), 251-276.

FARRAR, D.E. & GLAUBER, R.R. (1964), **Multicollinearity in Regression Analysis: The Problem Revisited**, Cambridge, Massachusetts: Massachusetts Institute of Technology.

FULFORD, S. L. (2012), "How important is variability in consumer credit limits?", **Journal of Monetary Economics**, 72, 42-63.

FRIEDMAN, M. A. (1957), **Theory of Consumption**, Princeton: Princeton University Press.

GÜNEŞ, S. & YILDIRIM, C. (2017), "Kredi Genişlemesi ile Cari Açık Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği", **Aydın İktisat Fakültesi Dergisi**, 2(1), 43-60.

İBİÇİOĞLU, M. & KARAN, M. B. (2009), "Türkiye’de Faiz Oranlarının Tüketici Kredileri Üzerindeki Etkisi", **BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi**, 3(2), 11-30.

JOHANSEN, S. & JUSELIUS, K. (1990), "Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration— with Applications to the Demand for Money", **Oxford Bulletin of Economics and Statistics**, 52(2), 169-210.

JORGE, J. (2009), "Why do bank loans react with a delay to shifts in interest rates? A bank capital explanation", **Economic Modelling**, 26(5), 799-806.

KARAHAN, Ö. & GÜRBÜZ, Y.E. (2017), "Türkiye’de Bireysel Banka Kredileri ve Enflasyon İlişkisi", **Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi**, ICMEB17 Özel Sayısı, 410-416.

KILIÇ, C. (2015), "Tüketici Kredileri ve Cari Açık Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği", **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 29(2), 407-420.

LINDHOLM, R.W. (1964), "Consumer Credit and Economic Growth", **Challenge**, 13(2), 20-22

NARAYAN, P.K. & SMYTH, R. (2006), "What determines migration flows from low-income to high-income countries? An Empirical Investigation of Fiji-US Migration 1972-2001", **Contemporary Economic Policy**, 24(2), 332-342.

PALLANT, J. (2015), **SPPS Kullanma Kılavuzu: SPPS ile Adım Adım Veri Analizi**, Altıncı Basım, Ankara: Anı Yayıncılık.

PESARAN, M.H., SHIN, Y. & SMITH, R.J. (2001), "Bounds Testing Approaches to The Analysis of Level Relationships", **Journal of Applied Econometrics**, 16(3), 289-326.

REİSOĞLU, S. (2008), "Tüketici Kredileri Hukuki Sorunlar". *4077 Sayılı Yasada Değişiklik Öngören Taslak*, **Bankacılar Dergisi**, 69, 50-72.

TURGUT, A. & ERTAY, H.İ. (2016), "Bankacılık Sektörünün Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Üzerinde Nedensellik Analizi", **Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 8(4), 115-128.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ MERKEZ BANKASI [Erişim Adresi: <http://www.tcmb.gov.tr/>, Erişim Tarihi:06.07.2018]

ÜMİT, A.Ö. (2016), "Türkiye’de Ticari Açıklık, Kredi Hacmi ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiler: Çoklu Yapısal Kırılmalı Zaman Serisi Analizi", **Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 6(1), 471-499.

YILMAZ, C. (2014), "Banka Kredileri ve Büyüme İlişkisi", **Üretim Ekonomisi Kongresi**, 1-8.

YİĞİTBAŞ, Ş.Y. & CAMBAZOĞLU, B. (2014), "Modeling the Relationship between Economic Activity and Bank Loans to Private Sector: A Case of Turkey", **International Journal of Trade, Economics and Finance**, 5(5), 397-400.

YÜKSEL, Z. & ADALI, Z. (2017), "Farklı Kredi Türlerinin Ekonomik Büyümeye Olan Etkisinin Belirlenmesi: Toda Yamamoto Analizi ile Türkiye Üzerine Bir Uygulama", **Politik Ekonomik Kuram**, 1(1), 1-21.

ZARAKOLU, A. (1971), İktisat **İlminin Temel İlkeleri**, Ankara: Sevinç Matbaası.

**FİNANSAL SERBESTLEŞME DÖNEMİNDE FONKSİYONEL GELİR DAĞILIMI:
GERÇEKLEŞMELER VE ETKİLEŞİM MEKANİZMALARI ÜZERİNE BİR LİTERATÜR
ÇALIŞMASI**

Suat OKTAR¹

Umur ÜZAR²

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, 1980'den bu yana küresel düzeyde gerçekleşen fonksiyonel gelir dağılımındaki bozulmanın nedenlerini ana akım ve heterodoks literatürden hareketle incelemektir. Tartışmalara bakıldığında ana akım literatür genellikle becerileri gözeten teknik ilerleme (teknolojik değişim) üzerinde dururken, heterodoks yaklaşımlar küreselleşme ve finansallaşma olgularının yarattığı yeni iktisadi mimariyi ön plana çıkarmaktadır. Çalışmada heterodoks yaklaşımların emek gelirlerinin azalmasını açıklamada daha kapsamlı bir çerçeve çizdiği sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte becerileri gözeten teknik ilerleme ve finansallaşma olgularının birlikte ele alınmasının etkin ve anlamlı bir açıklama gücüne sahip olacağına altı çizilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gelir Dağılımı, Ticaret ve Finans, Ana akım Yaklaşımlar, Heterodoks Yaklaşımlar.

Jel Kodları: E25, F40, E13, E12.

**FUNCTIONAL INCOME DISTRIBUTION IN FINANCIAL LIBERALIZATION ERA: A
LITERATURE SURVEY ON REALIZATIONS AND INTERACTION MECHANISMS**

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the causes of the deterioration in functional income distribution at global level since 1980, with the mainstream and heterodox literature. When discussions are made, while the mainstream literature generally focuses on skill-biased technical change (technological change), heterodox approaches highlight the new economic architecture created by globalization and financialization. The study has reached the conclusion that heterodox approaches have drawn a broader framework to explain the decline in labor incomes. However, it has been underlined that the co-operation of skill-biased technical change and financialization phenomena will have an efficient and meaningful explanation power.

Keywords: Income Distribution, Trade and Finance, Mainstream Approaches, Heterodox Approaches.

Jel Codes: E25, F40, E13, E12.

1. GİRİŞ

Politik iktisadın önemli temsilcilerinden David Ricardo, politik iktisadın temel sorununun rant, kar ve ücretler arasındaki dağılımı belirleyen yasaların belirlenmesi olduğunu vurgulamıştır (Dünhaupt, 2017: 283). Aslına bakılırsa 19. Yüzyılın başında politik iktisadın merkezinde yer alan bölüşüm sorunu, 21. Yüzyılda da önemini ve sıcaklığını korumaktadır. Bu bağlamda geçen iki asırlık dönemde toplam üretimin paylaşımı konusundaki aktörler değişse de aktörler arasındaki mücadele her dönem önemli iktisadi ve siyasi kırılmalara neden olmuştur.

Gelir dağılımındaki adaletsizliğin derinleşmesi önemli sosyoekonomik sorunlara yol açmaktadır. Makroekonomik düzlemde konuya yaklaşıldığında, eşitsizlikler ekonomik büyümenin motoru olan toplam talebin durgunlaşmasına neden olarak önemli bir iktisadi sorun oluşturmaktadır. İktisadi alanın yanı sıra gelir dağılımındaki bozulmalar önemli sosyal sorunlara da zemin hazırlamaktadır. Zira eşitsizliklerin derinleşmesi başta yoksulluk olmak üzere, siyasi ve hukuksal sisteme güvensizlik yaratarak, şiddet eğilimi ve suç oranlarını yükselterek çok ciddi sosyal sorunlara sebep olmaktadır (Tiryaki, 2016: 124).

Politik iktisadın 1800'li yıllarla ortaya koyduğu bölüşüm sorunu, 21. Yüzyılın ilk çeyreğinde belki de hiç olmadığı kadar yakıcı bir sorun haline dönüşmüştür. Özellikle 1970'li yıllar öncesinde emek ve sermaye

¹ Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İktisat Bölümü Öğretim Üyesi, soktar@marmara.edu.tr

² Arş. Gör., Sorumlu Yazar, Karadeniz Teknik Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, umutuzar@ktu.edu.tr

arasında kısmi bir uzlaşımın sağlanması ve emek gelirlerinde görülen iyileşme 1980 sonrası tersine dönmüş, emek gelirlerinin toplam gelir içindeki payı dünyanın birçok ülkesinde azalmıştır. Dolayısıyla fonksiyonel gelir dağılımı giderek emek aleyhine bozulmuştur.

Yaşanan olumsuz gelişmeler bölüşüm sorunu konusundaki farkındalığı giderek gün yüzüne çıkarmaya başlamıştır. 1929 yılından bu yana yaşanan en şiddetli iktisadi kriz olan 2008 küresel krizi bardağı taşıran son damla haline gelmiştir. Küresel krizin yarattığı farkındalık ve kriz maliyetinin kemer sıkma (austerity) politikaları aracılığıyla toplumsallaştırılmaya çalışılması eşitsizliklere karşı tepkileri yükseltmiştir. Başta ABD’de “Biz %99’uz” (We are the %99) sloganında vücut bulan Wall Street eylemleri olmak üzere dünyanın birçok yerinde eşitsizliklerin derinleşmesine karşı önemli bir toplumsal muhalefet oluşmuştur. Bu tür protesto eylemlerinin yanı sıra, ekonomik kriz ve eşitsizliklerin neden olduğu toplumsal öfke, bahsedilen sorunları merkezine alan siyasi parti ve siyasetçilerin de güçlenmesine neden olmuştur. 8 Haziran 2017’de yapılan genel seçimlerde “azınlık için değil, çoğunluk için” (For the many not the few) sloganıyla seçim kampanyasını yürüten ve ülkedeki gelir adaletsizliğini bitirmeyi vadeden İşçi Partisi lideri Jeremy Corbyn önemli bir seçim başarısı yakalamıştır (www.bbc.com, 2017).

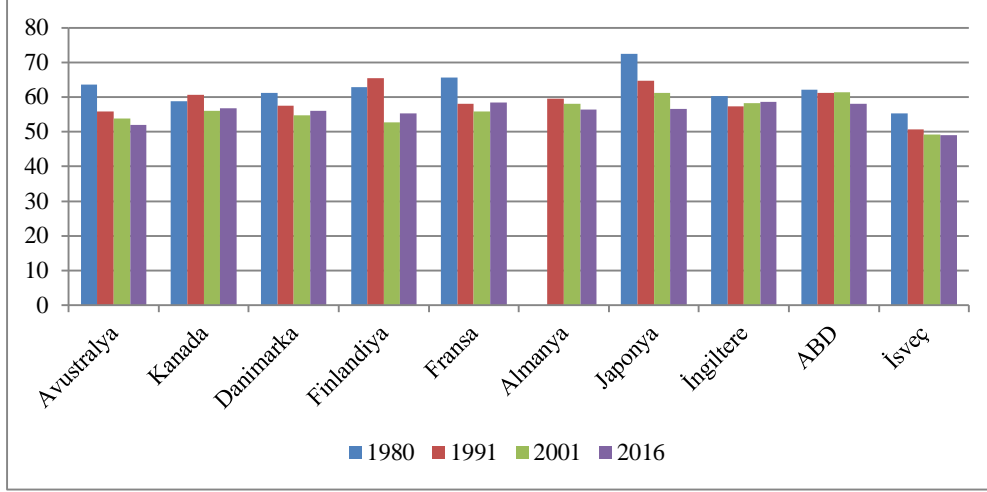
Konuya olan ilginin bir örneği de iktisadi sorunların akademik analizini oldukça karışık bulan sıradan insanların bu tür sorunları ele alan çalışmalara ilgisinin artmasıdır. Bu çerçevede Thomas Piketty’nin uzun süreli çalışmalarına dayanan ve 2013 yılında yayınlanan “Yirmi Birinci Yüzyılda Kapital” ve Joseph Stiglitz’in “Eşitsizliğin Bedeli” kitapları birçok dile çevrilmiş ve en çok satanlar listesinde yer almıştır (Üzar, 2017b: 297).

Konunun önemi ve güncelliği bağlamında, bu çalışmada milli gelir içindeki emek payı üzerinden fonksiyonel gelir dağılımındaki eğilim ve bu eğilimin belirleyicileri, literatürden hareketle analiz edilecektir. Bu amaç doğrultusunda ana akım ve heterodoks yaklaşımların fonksiyonel gelir dağılımının belirlenmesinde öne çıkardıkları mekanizmalar incelenerek, bunların bahsedilen sorunu açıkla gücü değerlendirilecektir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Girişi takip eden ilk bölümde gerçekleştirmeleri ortaya koymak amacıyla emek gelirlerinin 20.Yüzyılın başından günümüze kadar izlediği seyir ve değişimler anlatılmıştır. İkinci bölümde ana akım iktisat teorisinin fonksiyonel gelir dağılımının açıklanmasında öne çıkardığı becerileri gözetken teknik ilerleme olgusu tartışılmıştır. Üçüncü bölümde fonksiyonel gelir dağılımının belirlenmesinde öne çıkan heterodoks yaklaşımlar alt başlıklar halinde sunulmuştur. Sonuç kısmında ise çalışmadan elde edilen bulgular özetlenip, farklı geleneklerden gelen iktisat okullarının konu üzerindeki açıklama gücü değerlendirilmiştir.

2. KEYNESYEN “ALTIN ÇAĞ” DÖNEMİNDEN NEOLİBERAL DÖNEME EMEK GELİRLERİNİN GÖRÜNÜMÜ

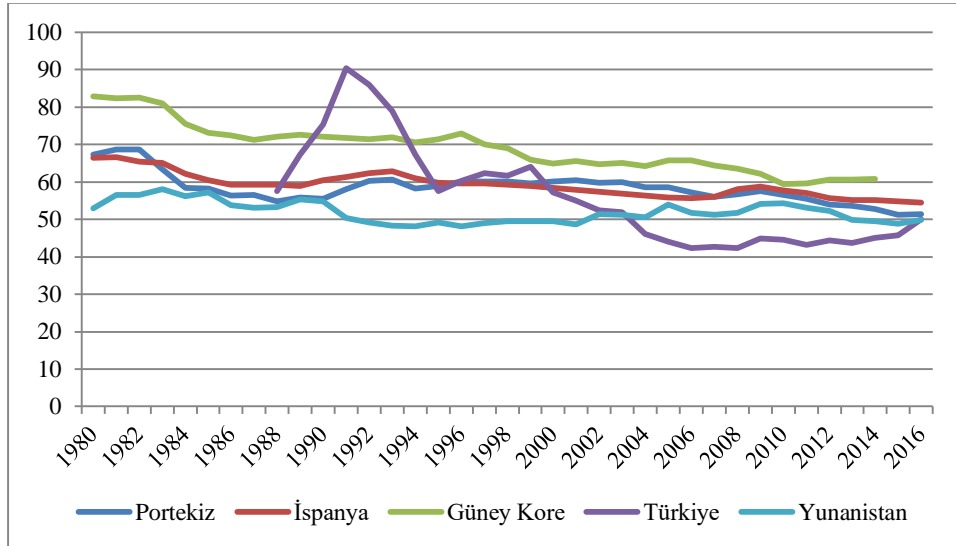
Konuya fonksiyonel gelir dağılımı veya başka bir ifadeyle emek payı özelinde bakıldığında 20. Yüzyılın ilk yarısında emek gelirlerinin önemli ölçüde arttığı bilinmektedir. Kristal (2010), İngiltere’de 1913’te % 56’ya tekabül eden emek payının 1964’te % 72’ye çıktığını, ABD’de ise II. Dünya Savaşı’nın sonundan 1960’ların sonuna kadar milli gelir içindeki emek payının % 5 oranında arttığını vurgulamaktadır. Bu iki ülkenin yanı sıra 1960 ve 1970’lerde birçok Kıta Avrupa ülkesi ve Japonya’da da emek gelirlerinin yükseldiği görülmektedir (Kristal, 2010: 733). Bu iyileşmenin aksine 1980’li yıllardan bu yana milli gelir içindeki emek payı pek çok ülkede azalmıştır. Milli gelir içinde emek payının azalması otomatik olarak sermaye gelirlerinin yükselmesine ve fonksiyonel gelir dağılımının bozulmasına neden olmuştur.

Şekil 1. Seçilmiş Gelişmiş Olan Ülkelerde GSYH İçindeki Emek Payı

Kaynak: ILOSTAT Veri Tabanı

Şekil 1 ve 2, seçilmiş gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde milli gelir içindeki işgücü ödemelerinin (compensation employees) seyrini göstermektedir. Kapitalizm çeşitliliği (varieties of capitalism) literatüründen hareketle serbest piyasa ilişkilerinin daha belirleyici olduğu ABD, İngiltere, Kanada ve Avustralya gibi ülkelerde 1980 yılından 2016 yılına emek payının azaldığı görülmektedir. İsveç, Danimarka, Almanya ve Finlandiya gibi piyasa ilişkilerin daha az belirleyici olduğu ve emek koruma mevzuatının görece iyi belirlendiği koordineli piyasa ekonomilerinde de emek payı azalmıştır. Seçilmiş gelişmekte olan ülkelere bakıldığında ise emek payının gelişmiş ülkelere göre daha şiddetli bir şekilde azaldığı görülmektedir.

Şekil 2. Seçilmiş Gelişmekte Olan Ülkelerde GSYH İçindeki Emek Payı

Kaynak: ILOSTAT Veri Tabanı

Veriler, Keynesyen altın çağ döneminin aksine 1980 yılından bu yana dünyanın birçok bölgesi ve ülkesinde ücretlerin durağanlaşarak emek payının azaldığını göstermektedir. Bu gerçekleştirmeler ışığında, emek payındaki azalma eğiliminin açıklanması oldukça önemlidir. Bu çerçevede karşımıza daha çok 1980 sonrası teknolojik gelişmelerin emeği ikame etmesi sonucu ortaya çıkan istihdam ve ücret kayıplarını öne çıkaran ana akım yaklaşımlar ve ana akım yaklaşımların aksine süreci daha çok küreselleşme, pazarlık gücündeki aşınma, finansallaşma ve devlet aktivitelerindeki azalma ile ilişkilendiren heterodoks yaklaşımlar çıkmaktadır.

3. ANA AKIM BİR YAKLAŞIM OLARAK BECERİLERİ GÖZETEN TEKNİK İLERLEME (TEKNOLOJİK DEĞİŞİM)

Ana akım iktisatta fonksiyonel gelir dağılımındaki değişimlerin temelinde teknolojik değişim yatmaktadır. Bu düşüncenin arkasındaki temel dinamik; küresel düzeyde piyasaların bütünleşmesi, tam rekabet koşulları, tam istihdam ve piyasaların otomatik olarak dengeye gelmesi gibi Neoklasik iktisada ait varsayımların analizin merkezinde yer almasıdır (Stockhammer, 2017: 7). Ana akım yaklaşımı temsil eden bu açıklama özellikle 1970 sonrası teknolojik gelişmelerin beceriye dayalı olduğunu belirtmektedir. 20. Yüzyılın son çeyreğinde giderek hızlanan bilgi ve iletişim teknolojileri, vasıflı emeği (skilled labour) tamamlayan gelişmeler olmuştur. Bu bağlamda, teknolojik gelişmeler ve vasıflı işgücü arasındaki tamamlayıcı ilişki, vasıfsız emeğin (unskilled labour) teknoloji ile ikame edilmesine neden olmuştur. Bu gelişmeler kaçınılmaz bir şekilde vasıflı ve vasıfsız işgücünün toplam gelirden aldıkları pay arasındaki makası açmış, vasıfsız emeğin kayıpları emek gelirlerinin ve gelir dağılımının aşınmasına neden olmuştur.

Buna karşın Acemoğlu (2002: 9), teknolojik gelişmelerin her zaman vasıflı işgücünü tamamlar nitelikte olmadığını belirtmiştir. 20. Yüzyıldaki teknolojik gelişmelerin vasıflı işgücüne olan talebi arttırdığını vurgularken, 19. Yüzyılda gerçekleştirilen teknolojik ilerlemelerin vasıfsız emeği dışarda bırakmadığını işaret etmiştir. Teknolojik gelişmelerin ve bu doğrultuda istihdam edilecek emek gücündeki temel motivasyonun karlılık olduğuna vurgu yaparak, 19. Yüzyıldaki teknolojik gelişmenin -özellikle kırsaldan kopan- vasıfsız emek arzıyla bütünleştiğini ve bu durumda karlılığı arttırdığını belirtmiştir. 20. Yüzyılda ise vasıflı emek arzındaki artışın 19. Yüzyıldaki durumu tersine çevirdiğini ve teknolojik gelişmelerin bu niteliklere sahip bireylere olan talebi arttırdığını söylemiştir.

Neoklasik teoride, çalışanlar arasında ücret farklılıkları açıklamak için arz ve talebe, ücret ve gelir eşitsizliklerindeki eğilimleri betimlemek içinse arz ve talep eğrilerine başvurulur (Stiglitz, 2016: 108). Bu teori çerçevesinde ücretler arz ve talebin eşitlendiği noktada belirlenmektedir. Örneğin vasıfsız işgücü arzı sabitken, talebinin azalması bu grup için ücretlerin düşmesine neden olacaktır. İktisat teorisinin çizdiği çerçeve, aynı zamanda emek piyasasında da arz ve talep güçlerinin sorunsuz işlediğini varsaymaktadır. Bu varsayım ücret farklılıkları meşrulaştırmakta ve ortaya çıkan gelişmeleri iktisadi bir sorundan çok politik bir sorun olduğuna işaret etmektedir (Palley, 2012: 120).

Becerileri gözeten teknik ilerlemenin yani teknolojik değişimin önemli bir argüman haline gelmesi özellikle son 30-40 yılda bilgisayarların giderek gelişmesi ve yaygın bir şekilde kullanılmasından kaynaklanmaktadır. İş yerlerinde ve gündelik hayatta bilgisayarların kullanımı özellikle rutin işlerin giderek makineleşmesine neden olmaktadır. Ayrıca, bilgisayar destekli üretim teknikleri ve robot teknolojisinin gelişip yaygınlaşması, emeğin ikamesini mümkün kılmış ve istihdam olanaklarını daraltmıştır. Ayrıca, teknolojinin baskın bir biçimde üretim sürecine dâhil edilmesi bu süreçlere kişisel becerileriyle uyum sağlayan emeğin talebini artırırken diğerlerini azaltmıştır (Acemoğlu, 2002: 8; Stiglitz, 2016: 110). Böylece farklı niteliklerde olan işgücünün toplam ücretler içinde aldıkları pay da önemli ölçüde farklılaşmıştır. Bunların yanı sıra, teknolojik gelişmeler rutinleşmiş işlerin düşük işgücü maliyetine sahip ülkelere kaymasına da neden olmuştur. Bundan dolayı, ülkeler arasında benzer nitelikteki işgücünün konumu ve ücretleri farklılaşmıştır.

Teknolojik değişiminin yüksek beceriye sahip çalışanların gelirlerini arttırmasının gerekçesi 19. Yüzyıldan bu yana egemen yaklaşım olan marjinal üretkenlik kuramına dayanmaktadır (Köhler ve diğ., 2016: 11; Stiglitz, 2016: 81). Kurama göre bireylerin üretim sürecindeki katkısı, ücret gelirlerinin belirlenmesinde en önemli etkidir. Bu bağlamda kişi ne kadar yüksek yeterliliğe sahipse ve üretim sürecinde daha yüksek katma değer yaratabiliyorsa getirisi de fazla olacaktır. Marjinal üretkenlik kuramı bu çerçevede özellikle bazı yüksek ücret gelirlerini kit bulunan bir beceri (ve yüksek katkı) çerçevesinde açıklarken, düşük ücret gelirleri fazla ve sıradan bir beceri (düşük katkı) olarak açıklamaktadır. Ücret makasının açılmasının ücret paylarını nasıl etkileyeceği ise, azalış ve artışların hangisinin daha ağır bastığına bağlı olacaktır. Bu çerçevede eğer düşük vasıflıların ücretlerindeki azalma vasıflı ücretlerdeki artıştan yüksekse (daha düşüğe) toplam ücret payı azalacaktır (artacaktır). Ayrıca bilgi teknolojisinin gelişmesi vasıfsız emeğe talebi düşürüp, vasıflı emeğe talebi arttırmakla birlikte; sermaye yoğun üretim sürecini emek yoğun üretim sürecine daha baskın hale gelmesini sağlamıştır (Alvarez, 2015: 456). Bu dönüşüm, vasıflı emek ve sermaye lehine geliri yeniden dağıtmaktadır.

Yüksek yeterliliklerin gelir dağılımı üzerindeki etkisini inceleyen ve ana akım gelenekten gelen ampirik çalışmalar teorik çerçeveye uyan sonuçlar bulmuştur. Örneğin IMF (2007), 1983-2002 dönemini ve 18 OECD ülkesini kapsayan çalışmada; küreselleşme, emek piyasası kurumları ve teknolojik değişiminin fonksiyonel gelir dağılımı üzerindeki etkisini incelemiştir. Teknoloji değişkeni olarak sermaye-emek oranı ve bilgi iletişim teknolojilerini içeren sermaye stoku kullanılmıştır. Çalışmada, küreselleşmenin fonksiyonel gelir dağılımını bozduğu bulgulanırken, en kritik etkinin becerileri gözeten teknik ilerleme kavramının teorik çerçevesiyle uyumlu olarak teknolojik gelişmeler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. European Commission (EC, 2007), 1983-

2002 dönemini ve 13 OECD ülkesini kapsayan çalışmada, IMF'nin çalışmasına benzer bir biçimde teknolojik gelişmenin süreci açıklayan en önemli değişken olduğu vurgulanmıştır. Goldin ve Katz (2007), ücret farklarının 1910-1950 arasında daraldığını, 1950-1960 arasında istikrarlı bir yol izlediğini, fakat 1980 sonrası hızlı kutuplaştığını vurgulamıştır. Bunun nedeni olarak da teknolojik değişimin giderek eğitilmiş ve yüksek yeterliliğe sahip emek talebini artırmasına bağlamıştır.

Yeni teknolojik gelişmelerin bir diğer etkisi firmalar ve emek piyasaları üzerinde kendini göstermektedir. Bu bağlamda firmaların örgütlenme biçimi ve emek piyasasına yönelik politika ve kurumların organizasyonu önemli ölçüde farklılaşmıştır (Acemoğlu, 2002: 10). Tüm bu yansımalar işlerin yapılış biçimini, gerek nitelik gerekse de nicelik olarak ihtiyaç duyulan emeği ve ücret politikalarını etkilemiştir. Ayrıca teknolojik gelişmeler ekonomide sektörel kaynaklara da neden olmuştur. Özellikle finans ve hizmet sektörünün gelişmesi ve ayrıca imalat sanayiinde teknolojinin ön ayak olduğu verimlilik artışının yarattığı istihdam kayıpları ücretleri baskılamıştır.³ İmalat sanayiinde yok olan yüksek ücretli işlerin yerini hizmet sektöründe daha az vasıf gerektiren düşük ücretli işlerin alması ve yeni iş alanlarının yaratılmaması süreci derinleştirmiştir. Bu durum bazı nitelikli özellikleri niteliksiz hale getirmiş ve ayrıca nitelikli emeğin niteliksiz emeğin yerine geçmesine neden olmuştur (Stiglitz, 2016: 108-109).

Aslına bakılırsa ana akım iktisat teorisinin teknolojik gelişme argümanının önemli bir açıklama gücü olduğu görülmektedir. Fakat bahsedilen bu güçlü çerçeveye karşın birtakım eksiklikleri de bulunduğu belirtilmelidir. Bu bağlamda, bazı ülkelerde tepe %10 gelire sahip grubun alttaki %90'lık grupla kıyaslandığında, gelirler arasında önemli bir uçurum olmasının marjinal üretkenlik kuramıyla açıklanmasının zor ve kuşku dolu olduğu vurgulanmaktadır (Piketty, 2014; Stiglitz, 2016). Birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede tepe %10 gelir grubunun içindeki üst düzey yönetici ve CEO'ların oluşturduğu %1'lik grup içinde gelirler, en alt %90'lık grubun çok üzerinde artmıştır. Ayrıca tepe %10'luk dilim ayrıştırıldığında, tepe %1'in gelir artışlarının geri kalan %9'un çok üzerinde olduğu görülmektedir (Piketty, 2014: 336). Bu kapsamda bakıldığında %10'luk grup içinde yer alan bireylerin aldıkları eğitim kalitesi, süreleri, iş tecrübeleri ve bilgi donanımları oldukça benzer olmasına karşın, gelirlerindeki farklılaşma becerileri gözetilen teknik ilerlemesinin ve marjinal üretkenlik kuramının açıklama gücünü sınırlamaktadır. Bu çerçevede bazı yazarlar, kurumsal şirket CEO'larının finansallaşmayla birlikte giderek güçlerini arttırdığını ve maaşlarını marjinal üretkenlik kuramının açıklama gücünün çok ötesine taşıdığını ve bu gelir farklılıklarının eşitsizlikleri derinleştiren en önemli unsur olduğunu belirtmektedir (Fitoussi ve Saraceno, 2010: 4).

Ayrıca teknolojik gelişme hipotezine emek gelirleri ve eşitsizlikleri açıklaması bağlamında getirilen bir diğer eleştiri, benzer teknolojik gelişmişliğe sahip ülkelerde ücretlerdeki azalma eğiliminin önemli ölçüde birbirinden farklılaştığı noktasındadır (Kristal, 2010: 737). Bu çerçevede birbirine benzer teknolojik altyapılara sahip, ileri kapitalist demokrasileri temsil eden Anglosakson ve Avrupa ülkelerinde ücretlerdeki düşüşler farklılık arz etmektedir. Stiglitz (2016)'da paralel bir saptama yaparak benzer teknoloji ve kişi başına gelire sahip ülkelerde ücretlerdeki düşüş eğiliminin bir hayli farklı olduğunu vurgulamaktadır.

4. HETERODOKS AKIMLARDA FONKSİYONEL GELİR DAĞILIMININ BELİRLEYİCİLERİ

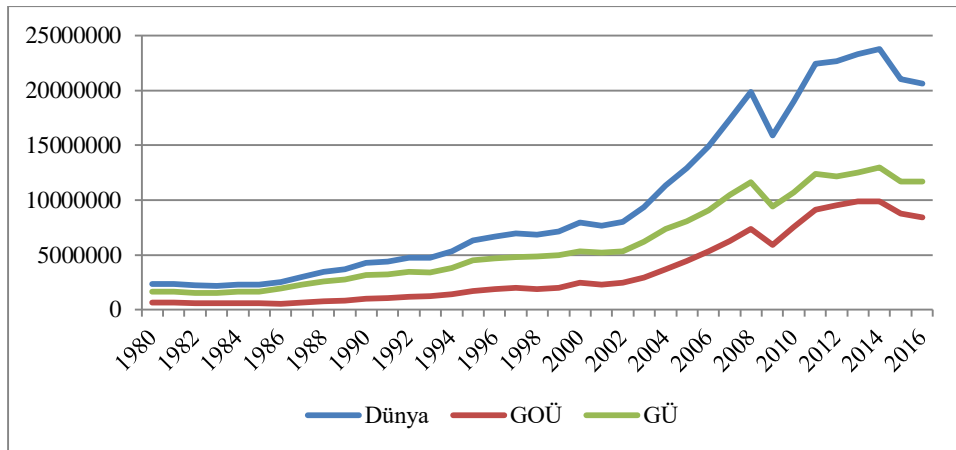
Ana akım iktisat, fonksiyonel gelir dağılımının temel belirleyici olarak yüksek yeterlilikleri gözetilen teknik ilerleme ve marjinal üretkenlik kuramını kullanmaktadır. Diğer yandan Post-Keynesyen, Neo ve Post Kaleckian, Marksist ve Neo-Marksist gibi heterodoks okullar soruna politik ekonomi perspektifinden bakarak, küreselleşme ve onun emek ve sermaye arasındaki pazarlık gücüne etkisi, sınıf mücadelesi ve refah devleti uygulamalarının azalması, finansal küreselleşmenin neden olduğu emek piyasasındaki esnekleştirme, yüksek hanehalkı borçluluğu ve finansallaşma olgularını ön plana çıkarmıştır (Zalewski ve Whalen, 2010; Stockhammer, 2017; Palley, 2012; Kus, 2012; Hein, 2015; Köhler ve diğ., 2016; Dünhaupt, 2017). Özellikle son çeyrek yüzyıla damga vuran finansallaşmayı başat unsur olarak kabul eden ve onun fonksiyonel gelir dağılımını üzerindeki etkilerini analiz eden Post-Keynesyen iktisatçılar bu tartışmalarda giderek öne çıkmaktadır. Bu bölümün çerçevesi de daha çok Post-Keynesyen katkıları kapsayacak şekilde çizilecektir.

³ Palley (2016: 8), neoliberal büyüme modelinin reel ekonomideki yansımalarından birinin verimlilik artışlarının ücret artışlarının önünde gitmesi olduğunu vurgulamıştır. Kuşkusuz verimlilik artışlarının temel dinamiklerinden biri teknolojik gelişmelerdir. Teknoloji ve sermaye girdisinin artırılması aynı düzeyde üretimin daha az emek gücüyle yapılmasına olanak verir. Keynesyen döneme kıyasla eşitsizliklerdeki artışın neden olduğu toplam talepteki durgunluk, üretimin artırılması ve daha fazla emek kullanılmasını kısıtlamaktadır. Bu nedenle üretim belli bir seviyede kalmakta ve kapasite arttırılmamaktadır. Öyle ki, istihdam olanakları daralmakta ve nitelikli işgücü giderek daha niteliksiz işlere kaydırılmaktadır. Tüm bu süreçler, ücretler üzerinde baskı oluşturmaktadır.

4.1. Küreselleşme, Sermayenin Çıkış Opsiyonu ve Emegın Pazarlık Gücü

İletişim ve ulaşım teknolojisindeki gelişmeler ve bu gelişmelerin maliyetlerde meydana getirdiği azalmalar ülkeler arasındaki siyasal, ekonomik ve kültürel etkileşimi yükseltip, bütünleşmeyi büyük bir hızla arttırmıştır. Bu çerçevede küreselleşme olgusu, ulusal ekonomiler arasındaki sınırları önemsizleştirmiş, bunların dünya ekonomisine bir bütün olarak eklenmesini sağlamış ve iktisadi karar alma süreçlerinde kapitalist birikim ilişkilerini başat unsur haline getirmiştir (Yeldan, 2006: 13). Küreselleşmenin sağladığı güçlü bütünleşme, ticaret engellerinin kaldırılması ve sermaye kontrollerinin azalmasıyla sağlanmış ve bu gelişmeler küresel iktisadi hareketliliğin daha da artmasına neden olmuştur. Bu bağlamda öncelikle gelişmiş ülkelerin, sonrasında da gelişmekte olan ülkelerin piyasaları ticari ve finansal sermayeye sonuna kadar açılmıştır. Tüm bu gelişmeler küresel düzeyde finansallaşma seviyesini yükseltmiştir.

Şekil 3, küreselleşmenin yarattığı mal ve hizmet ticaretini dünya, gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler açısından göstermektedir. Neoliberal küreselleşmenin kendini güçlü bir biçimde hissettirdiği 1980'li yılların ortasıyla birlikte tüm dünya üzerinde dış ticaret kapasitesinde büyük bir artış yaşanmıştır. Özellikle 2000'li yılların başıyla mal/hizmet ihraç ve ithalat artışı büyük bir ivme kazanmıştır. 2008 Küresel Krizin bir yansıması olarak ihracat/ithalat artışı biraz olsun azalmakla birlikte, Krizin etkilerin hafiflemesiyle tekrar artarak 25 trilyon dolara yaklaşmıştır. Görüldüğü üzere, küreselleşme mal ve hizmet akımını tarihsel ortalamanın bir hayli üzerine çıkarmıştır.

Şekil 3. Mal ve Hizmetlerin İhracat ve İthalat Düzeyleri (Cari Milyon Dolar)

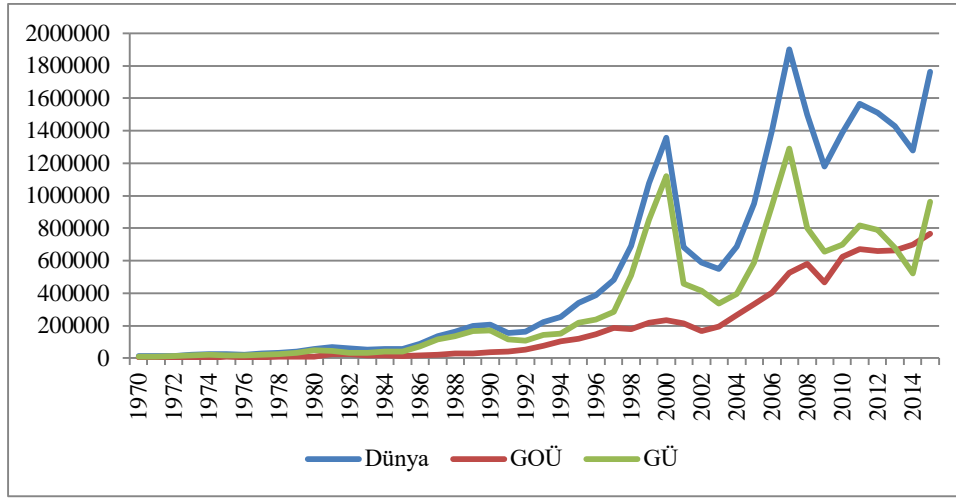
Kaynak: UNCTAD Veri Tabanı

Küreselleşme tezinin optimist yaklaşımı, ülkelerin serbest ve entegre ekonomik ilişkiler vasıtasıyla üretim düzeylerini ve dolayısıyla GSYH'lerini arttıracakı söylemektedir. Üretim düzeyi ve GSYH'deki artışın gelir dağılımına yansıması ise aşağı sızdırma ekonomisi (trickle-down economics) aracılığıyla pozitif bir şekilde gerçekleşecektir. Tam rekabet piyasası varsayımlarına dayanan bu kuram, özellikle serbest ticaretin verimli sektörleri ön plana çıkarması ve ithalatın iş kaybına neden olduğu alanlarda yeni istihdam alanları yaratılması koşuluyla etkili bir şekilde çalışabilir. Fakat piyasaların tam rekabetten uzak doğası ve yeni istihdam alanlarının yaratılmasındaki (job creation) zorluklar aşağı sızdırmayı zorlaştırmaktadır.

Küreselleşme tezinin serbest dış ticaret ayağının teorik zemini Hecksher-Ohlin (HO) ve Stolper-Samuelson (SS) teorilerine dayanmaktadır. Hecksher-Ohlin teoremi, özetle bir ülkede emek ve sermaye gibi üretim faktörlerinden hangisi daha fazla ise o alanda maliyetler düşürülerek karşılaştırmalı üstünlükler elde edilebileceğini vurgular (Seyidoğlu, 2007: 80). Bu bağlamda herhangi bir ülkede sermaye bolsa sermaye yoğun, eğer emek bolsa emek yoğun üretim yapılmalıdır. Buradan hareketle sermaye oranı yüksek olan Kuzey ülkeler genellikle sermaye yoğun malların üretiminde uzmanlaşmışken, emek oranının yüksek olduğu ülkeler düşük maliyet avantajından dolayı emek yoğun malların üretiminde uzmanlaşmaktadır. Bu teorik çerçeve, daha sonraları Stolper ve Samuelson tarafından gelir dağılımını kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Bu teoriye göre, ticari açıklık sağlandıktan sonra ülkelerde bol olan faktörün fiyatı yükselirken, az olan faktörün fiyatı düşmektedir. Stolper-Samuelson teorisinin, tam istihdam, emek ve sermayenin serbest dolaşımı olmaması

varsayımları, özellikle eksik istihdam ve sermayenin hareketliliği bağlamında teorinin gücünü azaltmaktadır. Bu eksikliklere rağmen bu çerçeve önemli bir şekilde kullanılır (Stockhammer, 2017: 8).

Stolper-Samuelson'a göre dış ticaret, emek yoğun ülkelerde emeğin, sermaye yoğun ülkelerde ise sermayedarların gelirlerini arttıracaktır. Bu bağlamda, teorik yaklaşım küresel düzeyde gerçekleşen dış ticaret sonucu gelişmiş ülkelerde emeğin gelirlerinin azalacağını ve gelişmekte olan ülkelerde ise emek gelirlerinin yükseleceğini vurgulamaktadır. Teori, kuzeyde emeğin kaybedip, güneyde kazanacağını vurgularken, bu olguların geçerliliğinin ampirik kanıtları bir hayli önem kazanmaktadır. Bu çerçevede, ILO (2011) gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki emek payının seyrini izlediği ampirik çalışmasında, teoriyle paralel bir şekilde gelişmiş ülkelerde ücret payının düştüğü sonucuna ulaşmış, fakat teorinin aksine gelişmekte olan ülkelerde ücret payının daha şiddetli azaldığı bulgulanmıştır.

Şekil 4. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (Net, Cari Milyon Dolar)

Kaynak: UNCTAD Veri Tabanı

Küreselleşmenin ticari serbestleşme dışındaki diğer kategorisi finansal serbestleşme ve yabancı sermaye akımlarının yükselişidir. Bu bağlamda yabancı sermaye hareketlerinin bir alt kategorisi olan doğrudan yabancı yatırımların (foreign direct investment, FDI) hacmi küreselleşme sürecinde önemli bir ivme kazanmıştır. Şekil 4, doğrudan yabancı yatırımların 1970'den günümüze seyrini göstermektedir. Gelişmiş ülkelerde net doğrudan yabancı yatırımlar dalgalı bir seyir izlemesine karşın, gelişmekte olan ülkelerde net FDI sürekli artış göstermiştir.

Küreselleşmeyle birlikte artan FDI hareketleri ücretler ve dolayısıyla fonksiyonel gelir dağılımı üzerinde bazı etkilere sahiptir. Alderson ve Nielson (2002), doğrudan yabancı yatırımların farklı kanallar aracılığıyla eşitsizlikleri arttırabileceğini vurgulamıştır. İlk kanal, özellikle gelişmiş ülkelerde doğrudan yabancı yatırım çıkışlarının ülkelerdeki sanayiye olumsuz etkileyerek bir sanayisizleşme yaratmasıdır. Bu ülkelerde imalat sanayiinde faaliyet gösteren firmalar ücret ve vergi gibi maliyetleri yükselten unsurların etkisini azaltmak için üretim tesislerini düşük maliyetli ülkelere taşıyabilir. Öyle ki, üretim tesislerinin ülke dışına çıkışının ilk etkisi *istihdam kaybı* şeklinde kendini gösterecektir. Bunun yanı sıra, imalat sanayi firmalarının görece daha sendikali ve yüksek ücretli iş kolları olduğunu düşünülürken, bu işlerin yerine ikame edilebilecek hizmet sektöründeki pozisyonlar bu özelliklerden genellikle yoksundur. Bu nedenle imalat sanayiinden hizmetler sektörüne geçiş ücretlerin azalmasına neden olarak eşitsizlikleri arttıracaktır (Alderson ve Nielson, 2002: 1251).

Bununla birlikte, yabancı sermayenin tüm dünya üzerinde hareket kabiliyetinin yüksek olması, ücretler ve çalışma koşulları üzerinde de baskı yaratabilir. Eğer ücretler veya çalışma koşullarının iyileştirilmesi yönünde bir baskı olursa, çokuluslu firmalar üretim tesislerini farklı bir bölgeye kaydırabilir. Her ne kadar üretim tesisinin farklı bir bölgeye taşınması önemli bir maliyet unsuru olsa da, ücret ve vergiler gibi diğer maliyetler unsurlarıyla karşılaştırıldığında işveren karlı çıkıyorsa üretim tesisinin taşınması yönünde karar alınacaktır. Bu bağlamda işçilerin *pazarlık gücü önemli ölçüde aşınacak ve ücretler durgunlaşacaktır*.

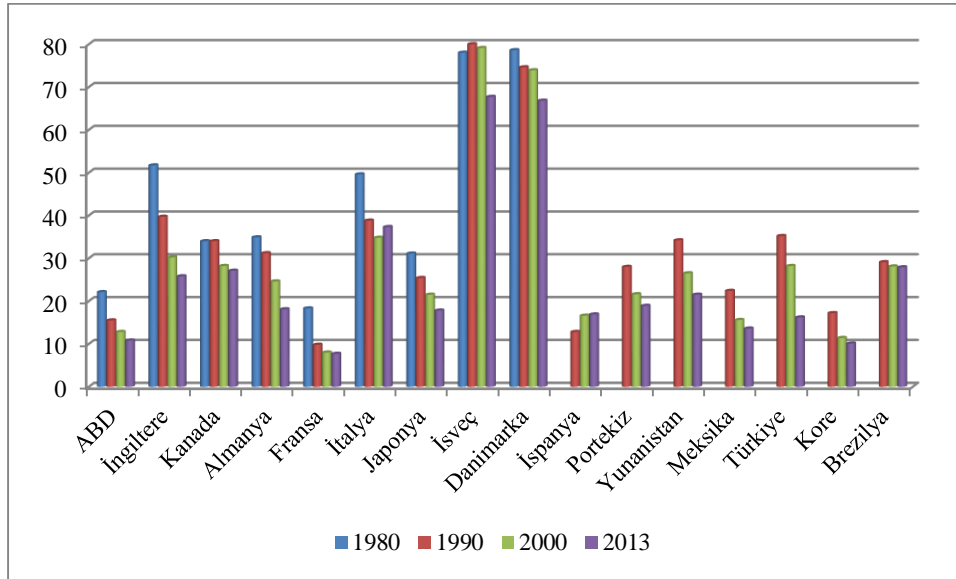
Asimetrik küreselleşme olarak adlandırılan bu durumun genellikle çokuluslu firmaların lehine işlediği ve *sermayenin çıkış stratejisinin* eşitsizlikleri derinleştirdiği görülmektedir (Stiglitz, 2016: 119). Bunun yanı sıra,

doğrudan yatırımların yüksek sermaye oranı ve ileri teknolojiyi içermesi yüksek vasıflı beyaz yaka çalışanların ücretlerinde önemli iyileşmeler de yaratabilir. Diğer yandan mavi yakalı çalışanların ücretlerindeki baskı, ikisi arasındaki makası açarak kümülatif bağlamda eşitsizlikleri arttırabilir (Dağdemir, 2008: 125). Bu kapsamda yapılan bazı ampirik çalışmalar, doğrudan yabancı yatırımların fonksiyonel gelir dağılımını olumsuz etkilediğini bulgulamıştır (Harrison, 2002; Dağdemir, 2008; Kristal, 2010).

Bu durum emek ve sermayenin pazarlık stratejilerinde önemli bir asimetri yaratmaktadır. Gerek ticari gerekse de finansal açıklığın ülkeler üzerinde kaynak baskısını azaltacağı ve istihdamı güçlendirerek refah düzeyini yükselteceği tezine karşın, yaratılan küresel rekabet ortamı emeğin sermayeyi çekmek için daha fazla rekabet etmesine neden olmaktadır. *Aşağı doğru yarış* (race to the bottom) olarak nitelendirilen bu durum karşısında, sermaye ücret taleplerini karşılamama noktasında önemli bir avantaj elde etmektedir. Ücret baskılarının yanı sıra, piyasa düzenlemelerinin azaltılması, vergi yükünün sermayeden emeğe kaydırılması ve çevre konusunda daha düşük standartlar benimsenmesi bağlamında özellikle gelişmekte olan ülkelerde aşağı doğru bir yarış söz konusudur (Onaran, 2007: 4; Palley, 2012: 143; Stiglitz, 2016: 116).

Emeğin pazarlık gücünü zayıflatan unsurlardan biri de sendikaların güç kaybetmesidir. 1980 sonrası hızlanan neoliberalizm, küreselleşme ve finansallaşma olguları sendikaların önemli ölçüde kan kaybetmesine neden olmuştur. Sendikaların zayıflaması, emek piyasasının esnekleştirilmesi ve çalışma güvencesinin azalmasına neden olmaktadır. Zayıf sendikalaşmanın hâkim olduğu sektörlerde başta istihdam kayıpları olmak üzere, ücretlerin aşınma olasılığı oldukça yüksektir.

Şekil 5, seçilmiş gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde tüm ücretli ve maaşlı çalışanlar içinde sendikalı olanların oranını gösteren sendika yoğunluğunu göstermektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin tamamında sendika yoğunluğu neoliberal politikaların yoğun bir şekilde uygulamaya konulduğu 1980 yılından bu yana azalmıştır. Stockhammer (2017) ve Kus (2012) sendikaların güç kaybetmesinin ücret gelirlerinin azalması ve eşitsizliğin artmasında önemli bir parametre olduğunu vurgulamışlardır.

Şekil 5. Seçilmiş Ülkelerde Sendika Yoğunluğu

Kaynak: OECD ve ILO Veri Tabanları

4.2. Hissedar Değeri Yaklaşımı, Finansal Olmayan İşletmelerin Finansallaşması ve Artan Mark-Up Fiyatlama

Yukarıda fonksiyonel gelir dağılımını ele alan mekanizmalar daha çok küreselleşme ve neoliberal politikaların yansımaları oluşturmaktadır. Orhangazi (2008: 113), kapitalizmin ulaştığı son aşamayı tanımlayan küreselleşme ve neoliberalizm kavramlarına finansallaşmanın da eklendiğini vurgulamıştır. Finansallaşma kavramı literatürde en yaygın tanımıyla finansal güdü, piyasa, aktör ve kurumların küresel düzeyde artan rolüne vurgu yapmaktadır (Epstein, 2005: 3). Aslında bir bütün olarak bakıldığında küreselleşme, neoliberalizm ve

finansallaşmanın birbirinden bağımsız kavramlar olmadığı ve sistemi tamamlayan üç sacayağı olduğu görülmektedir.

Hein (2015), finansallaşma ve fonksiyonel gelir dağılımı arasındaki etkileşimi bazı mekanizmalar üzerinden tanımlamaktadır. Bu mekanizmalar hissedar değeri yaklaşımının güçlenmesi ve kısa vadeli yönetim anlayışının benimsenmesi, yükselen faiz ve temettü ödemeleri, üst düzey yönetici maaşlarındaki artış, üretim ekonomisinin finans sektörüne kıyasla güç kaybetmesi ve birleşme/ele geçirmeler (mergers and acquisition) olarak tanımlanabilir (Hein, 2015, 921).

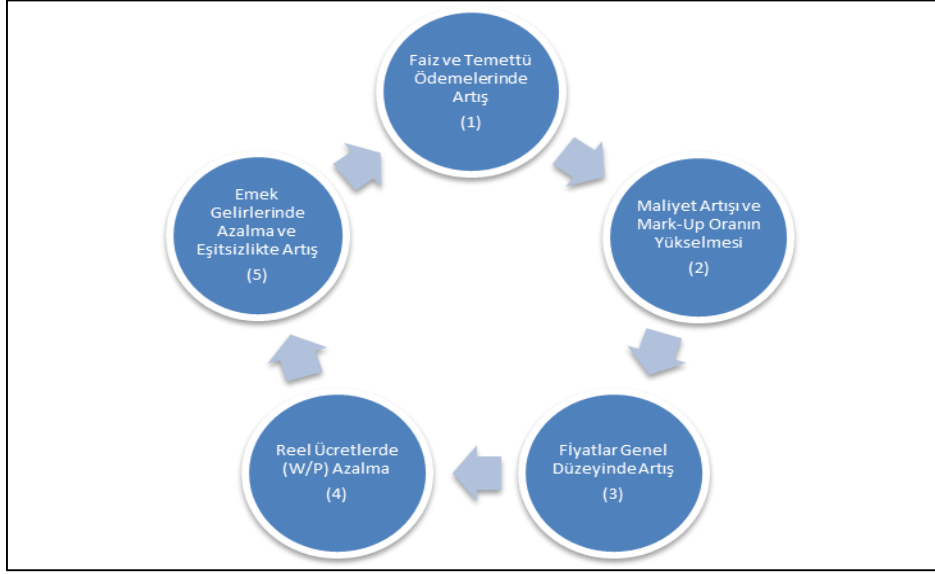
Hissedar değeri yaklaşımı ABD’de Reagan ve İngiltere’de Thatcher devrimlerinin ekonomik alandaki bir yansıması olarak 1980’li yıllarda ilk olarak bu iki ülkede ön plana çıkmaya başlamıştır. 1980’li yıllarda ABD ve İngiltere’de şirketlerin kurumsal yönetişimi içinde yerini alan bu olgu, sonraki yıllarda Kıta Avrupa’sında da kendinin göstererek Almanya ve Fransa gibi önemli ve büyük şirketlere sahip ülkelerde de benimsenmeye başlamıştır. Anglosakson ve Avrupa ekonomilerinden sonra Japonya, OECD ülkeleri ve diğer gelişmekte olan ülkeler de hissedar değerini maksimize etme stratejisini büyük ölçüde kabul etmiştir (Lazonick ve O’Sullivan, 2000: 13-14). Hissedar değeri yaklaşımı, finansallaşmanın mikro temelli (firma teorisi) bir etkisi olup, genellikle gelişmiş ülkelerdeki şirketlerin yönetişimi, öncelikleri ve karar alma mekanizmalarında meydana gelen değişimleri betimlemek amacıyla kullanılmaktadır.

Bu bağlamda hissedar değeri yaklaşımı, temettü ödemelerinin giderek artması doğrultusunda işletme gelirlerinin artan bir oranda finansal piyasalara aktarılmasına işaret etmektedir. Bu yaklaşım işletmelerin Keynesyen dönemde baskın olan uzun vadeli perspektifini ortadan kaldırmış ve kısa vadeli karlılık beklentilerini yükseltmiştir. *Tut ve yeniden yatır* (retain and reinvest) anlayışının *küçül ve dağıt* (downsize and disturb) anlayışıyla tahvil edilmesi uzun vadeli ve yüksek istihdam yaratabilme potansiyeline sahip kapsamlı sermaye yatırımlarının azalmasına ve üretim süreçlerinin farklı bölgelere dağılmasına neden olmuştur. Keynesyen dönemde üretim sürecini uygun koşullu kredilerle destekleyen finansal piyasalar, bu işlevini terk ederek reel sektörden daha fazla kaynak tahsis etmeye başlamıştır. Uzun vadeli perspektife sahip hissedarların yerini kurumsal yatırımcıların alması ve bu grubun gücünün giderek yükselmesiyle birlikte kaynaklar temettü ödemeleri ve hisse senetlerinin tekrar satın alınması yoluyla hissedarlara transfer edilmiştir.

Finansallaşma literatüründe fonksiyonel gelir dağılımı ile ilişkilendirilen önemli bir mekanizma Kalecki’nin bölüşüm teorisine dayanmakta ve finansal olmayan işletmelerin finansal ödemeleri ve mark-up fiyatlama aracılığıyla fonksiyonel gelir dağılımını etkilediği vurgulanmaktadır (Dünhaupt, 2017: 287, Köhler ve diğ., 2016: 8, Hein, 2015: 922-923).

Finansallaşma süreciyle birlikte, finansal olmayan işletmeler finansal piyasalarda daha aktif olmaya başlamıştır. Bunun birinci nedeni, artan hissedar değeri yaklaşımının bir sonucu olarak, kurumsal yatırımcıların giderek işletme yönetim stratejisini değiştirmesinden kaynaklanmıştır. Bu bağlamda işletme yönetimleri, kurumsal yatırımcıların çıkarlarını yükseltmek amacıyla, fon kaynaklarının önemli bir kısmını hisse senedi fiyatlarını yükseltmek amacıyla hisse senedi alımına ve temettü ödemelerine tahsis etmiştir. Finansal olmayan işletmelerin finansallaşmasının ikinci nedeni, finansal piyasalardan elde edilen karların giderek yükselmesidir. Şirketlerin temel faaliyetlerinin dışında, özellikle de finansal kanallar aracılığıyla yakaladıkları yüksek karlılık bu piyasalardaki reel sektör firmalarının ağırlığını arttırmıştır.

Hissedar değeri yaklaşımının getirdiği ve bu grubun gelirlerini arttırmak amacıyla artan bir şekilde hisse senedi geri alımları, temettü ve faiz ödemeleri finansal olmayan şirketlerin finansal piyasalara kaynak aktarmasını gerektirmektedir (Köhler vd., 2016: 8). Bu noktada finansallaşma ve mark-up fiyatlama arasında bağlantı kurulabilmektedir. Çünkü artan temettü ve faiz ödemeleri dolaylı maliyet olarak kabul edilmekte ve kar payını azalmaktadır (Dünhaupt, 2013: 5; Alvarez, 2015: 458). Eğer mark-up, temettü ve faiz ödemelerine karşı esnekse, mark-up oranı büyüyecek ve fiyatlar artacaktır. Bu çerçevede maliyetlerdeki artış istikrarlı bir şekilde fiyatlara yansıtılarak kar payı korunmaktadır. Finansal dolaylı maliyet artışlarının kar payının korunması amacıyla fiyatlara yansıtılması reel ücretleri aşındıracak ve ücret gelirlerinin kar payı karşısında erimesine neden olacaktır.

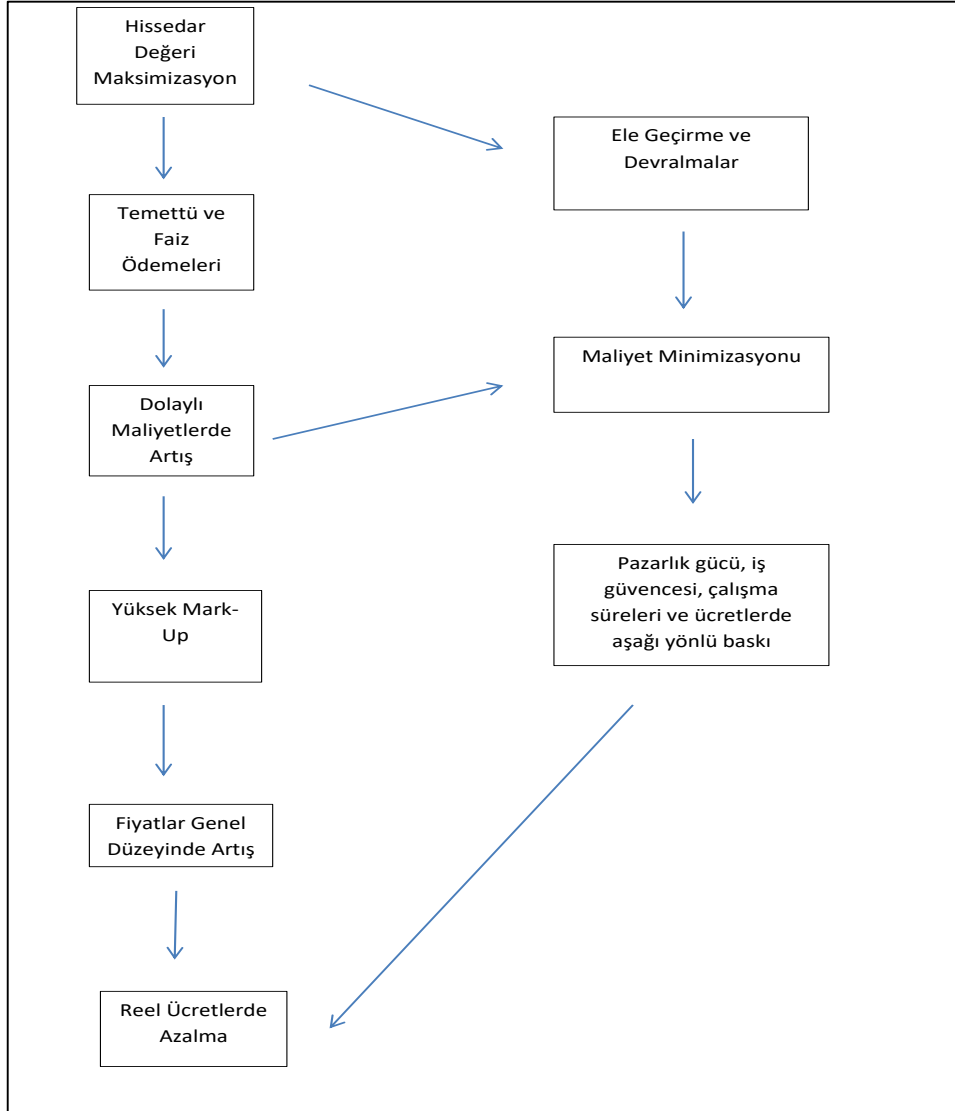

Şekil 6. Finansal Maliyet, Mark-Up Fiyatlama ve Emek Payı Arasındaki İlişki

Kaynak: İlgili literatürden hareketle yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 6, Kaleckiyen bölüşüm teorisinin, finansal olmayan işletmelerin finansallaşması nedeniyle mark-up fiyatlama kanalıyla emek gelirlerine etkisini göstermektedir. Öncelikle faiz ve temettü ödemelerindeki artış, dolaylı maliyetleri arttırarak, kar payının korunması için mark-up oranının ve fiyatların artmasına neden olacaktır. Sonrasında fiyatlar genel düzeyindeki yükselme, eğer nominal ücretlerde aynı oranlı bir artış olmazsa reel ücretleri azaltarak, fonksiyonel gelir dağılımını bozacaktır. Bu bağlamda fiyatların kısa ve orta vadede ücretlere göre daha esnek olması nominal ücretlerin fiyatlar kadar yükselmesini engelleyerek bu süreci hızlandıracaktır (Stockhammer, 2017: 20). Artan faiz ve temettü ödemeleri ve mark-up fiyatlama birkaç ekonometrik çalışmayla incelenmiştir. Dünhaupt (2013), 1986-2007 yıllarını kapsayan ve 13 OECD ülkesini içeren çalışmasında, artan temettü ödemelerinin tüm modellerde ücret payını olumsuz etkilediğini bulgulamıştır. Alvarez (2015), 2004-2013 dönemini içeren ve Fransız finansal olmayan işletmeleri kapsayan çalışmasında faiz ödemelerinin ücret payını negatif ve istatistiksel olarak anlamlı etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Finansal olmayan şirketlerde hissedar değeri yaklaşımı fonksiyonel gelir dağılımını insan kaynakları yönetimindeki değişimle de açıklamaktadır. Bu bağlamda hissedar değeri maksimizasyonu insan kaynakları yönetiminin iş esnekliğini arttırmaktadır. İnsan kaynakları politikalarıyla firmalar etkin bir maliyet minimizasyonu stratejisi izleyerek kar payını arttırmaya çalışmaktadır. Bu çerçevede hissedarların şirket yönetimi üzerinde etkin olmasıyla birlikte çalışan sayısı, süreleri ve iş güvencesi azaltılmaya başlanmıştır. Ayrıca geçici süre işten çıkarılan kişilerin işe dönme oranı düşmüştür (Darcillon, 2015: 480). Bunun yanı sıra, ele geçirme ve devralma hareketleri ve özelleştirmeler öncelikle personel sayısını azaltmakla işe başlama süresi ve işsizliği arttırmaktadır. Bu çerçevede yapılan bir ekonometrik çalışmada Black vd. (2007), hisse senedi piyasalarındaki genişleme ve hissedar değeri yaklaşımının çalışma sürelerini, beşeri sermaye yatırımlarını ve emeğin pazarlık gücünü olumsuz etkileyerek, emek payını azalttığını bulgulamışlardır (Black vd., 2007: 644-645). Tüm bu gelişmeler sermaye gelirleri ve emek gelirleri arasındaki makasın açılmasına neden olmaktadır.

Şekil 7. Hissedar Değeri Yaklaşımı ve Fonksiyonel Gelir Dağılımı Üzerindeki Muhtemel Etkileri

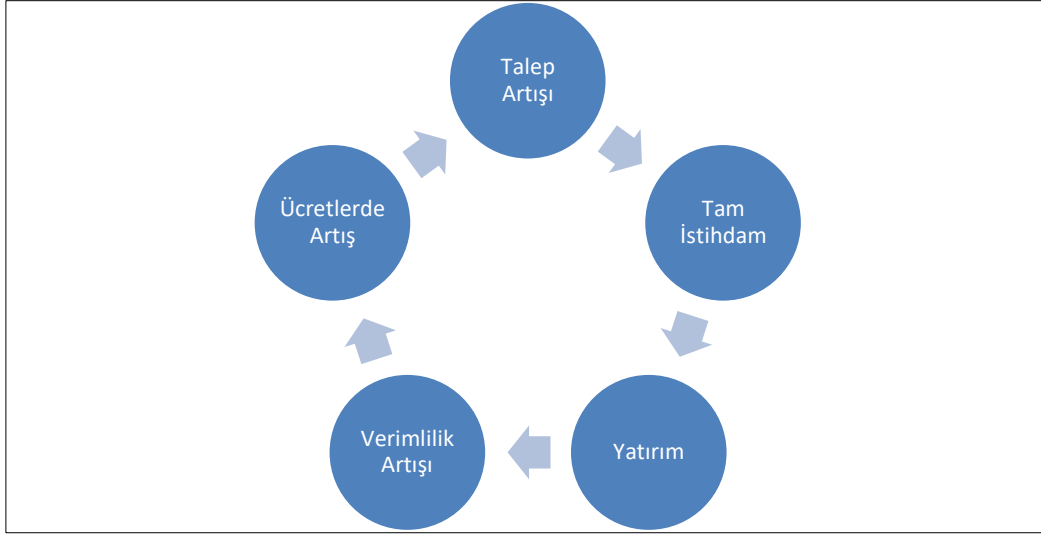
Kaynak: İlgili literatürden hareketle yazarlar tarafından oluşturulmuştur

Şekil 7, hissedar değeri yaklaşımı ve finansal olmayan işletmelerin finansal ödemelerindeki artışın, emek payı ve dolayısıyla fonksiyonel gelir dağılımı üzerindeki etkisini bir bütün olarak göstermektedir. Görüldüğü üzere, hissedar değeri yaklaşımı çerçevesinde artan temettü ve faiz ödemeleri, ele geçirme ve devralmalar işletmeler açısından işten çıkarma ve ücretlerin baskılanması kanalıyla emek maliyetlerinin aşağı çekilmesi ve emek payının düşürülmesine neden olmaktadır.

4.3. Finansallaşmanın Bir Nedeni ve Sonucu Olarak Yükselen Borçluluk

Özellikle 1980 yılından bu yana uygulamaya konulan neoliberal politikalar Keynesyen dönemi karakterize eden tam istihdam hedefini temel iktisadi araç olmaktan çıkarmıştır. Bilindiği üzere, Keynesyen politikalar çerçevesinde ekonomik büyümenin anahtarı toplam talep politikaları olmuştur. Bu çerçevede ekonominin atıl kapasiteyle çalıştığı dönemlerde, kamu harcamaları artışı toplam talebi arttırmaktadır. Tüketim ve yatırım harcamalarındaki sağlanacak iyileşme işsizliği azaltarak GSYH artışını sağlayacaktır. Şekil 8, bahsedilen dönemde uygulanan politikaların iktisadi büyümeyi nasıl gerçekleştirdiğini göstermektedir. Bu mekanizma çerçevesinde ücret artışları verimlilik artışlarına paralel seyir izlerken, toplam talebinin artmasını sağlamaktadır. Toplam talebin genişlemesi ise tam istihdama ulaşılması ve büyümenin sağlanmasını

kolaylaştırmaktadır. Verimlilik çerçevesinde gerçekleşen ücret artışları eşitsizliklerin derinleşmesini önlerken, toplam talep eksikliğinin yaratacağı makroekonomik sorunlarında önüne geçmektedir.

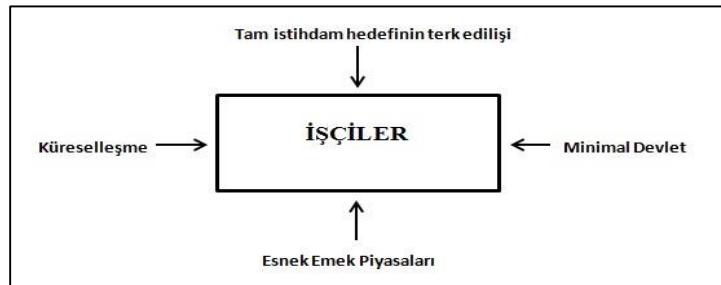

Şekil 8. Keynesyen "Altın Çağ" Döneminde Büyüme Döngüsü

Kaynak: Palley, 2012: 147

1970'li yıllarda giderek ağırlaşan iktisadi sorunlar bir paradigma kaymasına neden olmuştur. Petrol krizin faturası Keynesyen toplam talep politikalarına kesilmiş ve neoliberal politikalar hızla uygulamaya konulmuştur. Bu çerçevede uluslararası kurumların ve akademinin de meşruiyet sağladığı her türlü piyasaların deregülasyonu, özelleştirme ve küreselleşme artan şiddette ekonomik ve sosyal düzeni kuşatmıştır. Ticari ve finansal serbestleşme bahsedilen sürece ivme kazandıran diğer önemli gelişmeler olmuştur (Üzar, 2017a: 107).

Keynesyen politikaların neoliberal politikalarla tahvil edilmesi iki başat değişime neden olmuştur. İlk değişim, fiyat istikrarının iktisat politikalarının merkezine yerleştirilmesi olmuştur (Palley, 2016: 8; Epstein, 2013: 274). Fiyat istikrarının işsizlik oranının yükselmesi pahasına öncelikli bir amaç haline gelmesinin fonksiyonel gelir dağılımı ve eşitsizlikler üzerinde önemli sonuçları olmuştur. İlk politika değişimine paralel gerçekleşen ikinci değişim, verimlilik artışları ve ücretler arasındaki ilişkinin kopmasıdır (Palley, 2016: 8). Uluslararası rekabet konjonktüründe ücretlerin giderek bir maliyet unsuru olarak görülmesi ve kısa vadeli finansal yatırımların uzun vadeli reel yatırımlara tercih edilmesi şeklinde gerçekleşen sektörel kayma, sendikal ve pazarlık gücündeki aşınmayla birlikte ücretleri verimlilik artışından koparmıştır.

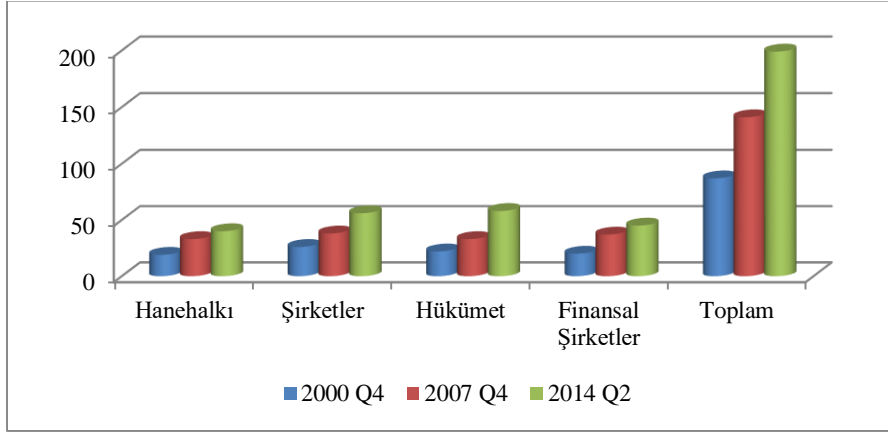

Şekil 9. Neoliberal Politikaların Emek Üzerindeki Baskısı

Kaynak: Palley, 2012: 143

Şekil 9, Palley (2012) tarafından kurgulanan emek gelirleri üzerindeki neoliberal baskıyı göstermektedir. Önceki bölümlerde de bahsedildiği gibi, küreselleşme, tam istihdam hedefinin terkedilmesi, emek piyasalarının esnekleştirilmesi ve azalan devlet aktiviteleri, emeği baskılayarak milli gelir içindeki emek payını

azaltmaktadır. Tüm bu dönüşüm, tam istihdam çerçevesinde verimlilik artışı üzerinden belirlenen ücretlerin ve artan yatırımların ivme kazandırdığı ekonomik büyüme modelini ortadan kaldırmıştır. Neoliberal dönemle toplam talep ve büyümenin temel dinamiği yükselen borçluluk ve varlık fiyatlarındaki enflasyon olmuştur (Palley, 2012: 4). Başka bir deyişle, istihdam kayıpları ve ücret durgunluğunun yarattığı toplam talep yetersizliği finansal piyasalar aracılığıyla aşılmıştır. Bu çerçevede finansallaşma bir yandan borçlanma kısıtlarını ortadan kaldırırken, diğer yandan da emek gelirleri üzerinde yarattı baskı sonucu aşırı gelirlerin telafi edilmesini sağlamaktadır.

Şekil 10. Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Borç Stoku

Kaynak: McKinsey Global Institute, Debt and (Not Much) Deleveraging, Şubat 2015, s.15

Şekil 10, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri kapsayan ve hanehalkı, şirketler, hükümet ve finansal işletmelerden oluşan iktisadi ajanların borç stokunu göstermektedir. 2000 yılının son çeyreğinde toplam borç stoku dünya GSYH'sinin % 246'sına denk gelirken, küresel krizin patlak verdiği 2007 yılının son çeyreğinde % 269'a ulaşmıştır. 2014'ün ikinci çeyreğine gelindiğinde borç stokunun GSYH'ye oranı % 286'ya ulaşmıştır. İktisadi aktörlerin borçlanma eğilimine bakıldığında hanehalkı, şirketler, hükümet ve finansal şirketlerin 2000-2007 döneminde borçlanma oranındaki yıllık artış oranı sırasıyla % 8,5; 5,7; 5,8; 9,4 düzeyinde gerçekleşmiştir. 2007-2014 döneminde ise artış oranları % 2,8; 5,9; 9,3; 2,9 seviyelerini bulurken, şirketler ve hükümetlerin borçlanma oranları hızlanırken, diğerlerin artış hızı düşmüştür.

Son yıllarda borçlanmada meydana gelen artış konuya olan ilgiyi de artırmış ve bu olgunun neden ve sonuçları daha detaylı incelenmeye başlanmıştır. Stockhammer (2015), son finansal krizi, finansallaşmanın derinleştiği eşitsizlik artışlarıyla ilişkilendirmiştir. Özellikle hanehalkı borçluluğundaki artış gelir dağılımı ve borçlanma eğilimi arasında ilişki kurulmasını sağlamıştır. Çünkü yoksul hanehalkları mevcut tüketim kalıplarını korumak amacıyla borçlanmak zorundadır (Stockhammer, 2015: 935). Iacoviella (2008: 957), Barba ve Pivetti (2009: 114), Palley (2010: 29), Cynamon ve Fazzari (2016: 374) ve Köhler vd. (2016: 9)'de benzer bir bakış açısıyla ücretlerdeki baskı ve sosyal devlet etkinliğinin azalmasının insanları daha fazla borçlandırdığını ve borç gelir oranını artırdığını belirtmişlerdir. Ayrıca şirketler, finansal şirketler ve hükümetlerin yüksek borçluluğu da iktisadi kırılmalıkları arttırarak, kriz eğilimini güçlendirmiştir.

Stiglitz (2016: 88), yüksek hanehalkı borçluluğunun dağılım açısından ilk muhtemel etkisini bankaların kredi ve kredi kartları uygulamaları üzerinden açıklamaktadır. *Sömürücü borç verme politikaları* olarak adlandırılan bu uygulamalar, özellikle işlem ücretleri şeklinde gizlenen yüksek faizler, hanehalklarından finans sektörüne önemli bir kaynak transferi yaratmaktadır. Bu işlem ücretleri düşük miktarlarda görünmesine karşın, işlemlerin çok fazla olması finans sektöründe artığın yükselmesini sağlayarak, kar payını arttırmakta ve emek payını azaltabilmektedir.

Artan hanehalkı borçluluğun gelir dağılımı üzerindeki bir diğer potansiyel etkisi, pazarlık gücünü azaltmasıdır (Köhler vd., 2016: 10). Borçluluk seviyesinin yüksekliği, ücret artış taleplerinde emek gücünün esnekliğini azaltırken, işverenlerin esnekliğini yükseltmektedir. Çünkü yüksek borç yükü karşısında işçiler çalışmamak yerine borçlarını ödeyebilmek amacıyla belirlenen ücretlerde çalışmayı tercih etmektedir. Özellikle emek piyasasına yeni giren borçlu hanehalkları yüksek ücretlerden ziyade sadece bir iş bulabilme davranışı

gösterebilir. Bu durum emek gelirleri ile yaşamlarını idame ettiren önemli sayıda insanın düşük ücretlerle çalışmaya devam etmesine neden olabilir.

Kültürel Politik Ekonomi okulunun ön plana çıkardığı bir diğer yaklaşım, finansallaşmanın yeni kimlikler ve sosyal aktörler yarattığı noktasındadır. Bu çerçevede finansallaşmanın dönüştürdüğü bireyler, daha riskli finansal yatırımlar peşinde koşmaya ve mevcut yüksek seviyedeki tüketimini sürdürmek için borçlanmaya daha hevesli olmaktadır. Borçluluğun yarattığı artan bireyselleşme, bir yandan sınıf bilincini zayıflatırken diğer yandan da borç temelli tüketimin sağladığı olanaklar yüksek ücretler için yapılan toplu pazarlık sürecini zayıflatılabilir potansiyeline sahiptir (Köhler vd., 2016: 10).

4.4. Neoliberal Politikalar Sarmalında Devlet Aktivitelerinin Azalması

Neoliberalizm ve finansallaşma kavramları tam olarak birbirini ikame etmemesine karşın birbirleriyle ilişkili, oldukça yakın kavramlardır. Dünhaupt (2017: 291-292), bazı yazarların finansallaşma sürecinin neoliberalizmi finansal aktörlerin çıkarlarını korumak ve maksimize etmek amacıyla körüklediğini vurgularken, bazı yazarlarınsa neoliberalizmin finansallaşmanın önünü açan bir kırılma noktası olarak gördüğünü anlatarak finansallaşma ve neoliberalizm arasındaki yakın ilişkiye işaret etmiştir. Bu çerçevede tamamlayıcı bir ilişkiye sahip olan neoliberalizm ve finansallaşma olguları devletin ekonomideki ağırlığı üzerinde önemli sonuçlar doğurmuştur.

Washington Konsensüsünün oluşturduğu ekonomik mimarinin devlet harcamalarını azalttığı yönünde bir uzlaşma vardır. Özellikle piyasa disiplinine atfedilen önem doğrultusunda piyasa disiplinini bozacak ve iktisadi değişkenleri etkileyecek müdahaleler olabildiğince azaltılmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede devletin ekonomi içindeki ağırlığının azalması istenilen bir durum haline gelmiştir (Jayadev, 2007: 431). Yapısal uyum programları çerçevesinde ülkelere öncelikle salık verilen kemer sıkma ve dengeli bütçe politikaları devletin ekonomi içindeki ağırlığı ve harcamaları üzerinde önemli kısıtlamalar yaratmıştır. 1990'lı yılların başıyla yoğun bir şekilde uygulanmaya başlanan enflasyon hedeflemesi stratejisi de bu bağlamda harcamaların kısılması ve sıkı bir mali disiplini beraberinde getirmiştir. Tüm bu gelişmeler en azından 2008 krizine kadar para ve maliye politikalarında önemli sertlikler doğurmuştur. Harrison (2002), devletin ekonomik çerçeve içindeki değişiminin ve uygulanan bu katı politikaların emek payını belirlemede kritik bir rol oynadığını vurgulamıştır.

Aslına bakılırsa toplam hâsıla içindeki kamu harcamaları (G/GSYH) tarihsel olarak hala yüksek görünürken, sosyal hizmetlerin özel sektör aracılığıyla temininin giderek artması yapısal bir değişim yaratmıştır. *Güç kaynağı teorisi* (power resource theory), sosyal devletin rolünün azalmasının gelir dağılımı üzerinde de olumsuz sonuçları olduğunu belirtmiştir. Çünkü devletin giderek ekonomik alandan çekilmesi özel sektörü güçlendirerek emek ve sermaye arasındaki güç dengesini sermayeye çevirmiştir (Stockhammer, 2017: 9).

Bunun yanı sıra modern devletlerinin ekonomik alandaki önemli görevlerinden biri, piyasanın eşitsizlik yaratma dinamiklerini dizginleyecek kuralları belirlemek ve uygulamaktır. Bu çerçevede, tekelleşme eğilimleri azaltılıp, adil rekabetin tanımlanması ve uygulanması önem kazanmaktadır (Stiglitz, 2016: 81, Üzar, 2017a: 121). Özellikle finansal alanda baş gösteren tekelleşme ve rekabet dışı faaliyetler son küresel krizde de görüldüğü gibi çok ciddi zararlar vermiştir. Tüm bu gelişmeler güç dengesinin emek kesimi aleyhine şekillenmesi neden olmuş ve başta finansal karları arttırarak eşitsizlikleri derinleştirmiştir. Bengtsson (2014), ücret dinamiklerini araştırdığı çalışmasında refah devleti uygulamalarını bir değişken olarak analize dâhil etmiş ve daha cömert uygulamalara sahip devletlerde ücret payının arttığını ve gelir eşitsizliklerin azaldığı sonucuna ulaşmıştır (Bengtsson, 2014: 396).

Devletler iktisadi gelişmelerin seyrini değiştirebilecek fazla sayıda politika aracına sahiptir. Özellikle devlet aygıtı asgari ücret düzeyinin belirlenmesi, sendikalaşmayı destekleme, eşit işe eşit ücret (equal pay for equal work) politikasının sıkı bir şekilde uygulanması, gelir/vergi politikaları ve eğitim/sağlık harcamaları aracılığıyla ücret seviyelerini etkileyebilir. Bu politikalar öncelikle ulusal düzeyde gelir dağılımını düzenlerken, politikaların kolektif uygulanması küresel düzeyde eşitsizlikleri azaltabilecektir (Kus, 2012: 481).

Buna karşın finansallaşmayla birlikte hükümetlere emek piyasalarının esnekleştirilmesi hususunda yapılan baskılar, emek aleyhine sonuçlar doğurmuştur. Devletin bu bahsedilen hususlarda yeterince inisiyatif kullanmaması ve piyasaların serbestleşmesine duyulan güven giderek güçlenen özel sektör firmaların ücretleri belirleyebilme ve karlarını arttırmasına olanak sağlamıştır. Ayrıca çalışanlar için dolaylı gelir sayılabilecek eğitim, sağlık ve ulaşım gibi temel ihtiyaçların piyasa mekanizması dışındaki temini bu kesimler için harcanabilir gelirin artmasına neden olacaktır (Wolfson, 1994; Tridico, 2012). Fakat bahsedilen bu alanlarda

devlet aktivitelerinin azalması ve giderek özelleştirilerek serbest piyasa ilişkilerine tabi olması geniş kitleler için bir gelir kaybı olarak düşünülebilir.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

20. Yüzyılın son çeyreğinden itibaren milli gelir içindeki emek payı dünyanın birçok ülkesinde aşmıştır. Özellikle II. Dünya Savaşı'nın ardından emek-sermaye arasındaki kısmi uzlaş, sendikaların güç kazanması, reel ekonomik faaliyetlerdeki verimlilik artışının ücretlere yansıtılması ve refah devleti uygulamaları gibi gelişmelerle güçlenen emek gelirleri, 1980 sonrası bu gelişmelerin tersine dönmesi ve teknolojinin giderek üretime monte edilmesi nedeniyle aşmıştır. Tüm bu gelişmeler fonksiyonel gelir dağılımını bozmuş ve eşitsizliklerin yarattığı iktisadi ve toplumsal sorunları arttırmıştır.

Emek gelirlerinin aşınması noktasında ana akım iktisat teorisi teknolojinin rolüne vurgu yapmaktadır. Bu yaklaşım son otuz yılda bilgi ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmelerin vasıflı, becerilere sahip emek gücünü tamamlayıcı olduğunu vurgulamaktadır. Bu çerçevede rutin işlerin giderek makineleşmesi ve emek verimliliğinde artış sağlanması vasıfsız emeğin istihdamını azaltmıştır. Bu durum vasıflı ve vasıfsız çalışanlar arasındaki ücret farkını açmış ve kayıplarının kazançları aşması bir bütün olarak emek gelirlerini ve gelir dağılımındaki adaleti aşındırmıştır. Teknolojik gelişme hipotezinin vurguladığı makineleşme ve emek verimliliğindeki artış kaçınılmaz olarak istihdam kayıplarına neden olmuştur. Diğer yandan teknolojinin sunduğu otomasyon ve robot sistemlerinin emek gücüyle ikame edilmesi sonucu ortaya çıkan istihdam kayıpları genişleyen hizmet sektöründeki düşük ücretli iş olanaklarıyla telafi edilmeye çalışılmış, böylece milli gelir içindeki emek payı yıllar itibarıyla azalmıştır. Tüm etkileşim mekanizmaları düşünüldüğünde teknolojik gelişme veya becerileri gözeterek teknik ilerlemenin bir açıklama gücüne sahip olduğu açıktır.

Teknolojik değişimin ücretler ve gelir dağılımının izlediği yol hakkında bilgi vermekle birlikte, yukarıda da gösterildiği gibi tek başına açıklayıcı olmamaktadır. Özellikle 1980 sonrası kapitalizmin finansallaşma aşamasıyla birlikte artan eşitsizlikler, dikkatlerin küreselleşme ve finansallaşma gibi olgulara çevrilmesini sağlamıştır. Bu çerçevede özellikle Post-Keynesyen Okulun finansallaşma üzerinden kurguladığı etkileşim mekanizmaları oldukça güçlü temellere sahiptir. Küreselleşmenin artan etkisi ve üretim süreçlerinin dağıtılması; sermayenin uluslararası hareketliliğinin sağlanması fakat emek hareketliliğinin sınırlandırılması; şirket yönetiminde meydana gelen değişim ve finansal olmayan işletmelerin giderek kısa vadeli bir iktisadi vizyona evrilmeleri; özellikle hanehalkının borçluluğunun yükselmesi; dolaylı gelir yaratan devlet harcamalarının azalması ve eğitim, sağlık, ulaşım gibi temel ihtiyaçların piyasa mekanizmasına dâhil edilmesi emek ve sermaye arasında asimetric bir pazarlık süreci yaratarak emeğin güç kaybetmesine neden olmuştur. Bu gerçekleştirmeler ışığında heterodoks yaklaşımlar neoliberalizm, küreselleşme ve son olarak finansallaşma süreciyle birlikte emeğin önemli bir kuşatma altında olduğunu göstererek daha geniş ve açıklayıcı bir çerçeve çizmişlerdir.

Buradan hareketle her iki yaklaşımında emek gelirlerindeki aşınmanın açıklanmasında oldukça önemli olduğu söylenebilir. Bu çerçevede beceri gözeterek teknik ilerleme ve küreselleşme/finansallaşma olgularının birlikte ele alınması oldukça güçlü bir açıklama gücüne sahip olacaktır. Bu çerçevede teknolojinin neden olduğu emek gelirlerindeki aşınmayı önlemek ve fonksiyonel gelir dağılımını iyileştirmek için işini kaybedenleri belirli bir mesleki eğitim sürecine sokarak yeni sektörlerle entegrasyonu sağlanabilir. Ayrıca üretim ekonomisini besleyen yeni iş alanlarının yaratılması da istihdam olanaklarını arttıracak ve emeğin pazarlık gücünü olumlu etkileyecektir. Finansallaşmanın yarattığı eşitsizliklerin azaltılması hususunda ise öncelikle istihdam yaratma potansiyeli yüksek olan reel ekonomik faaliyetler teşvik politikalarıyla desteklenmelidir. Bu çerçevede finansal sektör üzerinde denetim ve düzenleme mekanizmaları işletilmeli ve finansal sektörün aşırı riskli işlemlerinin önüne geçilmelidir. Finansal sektörün üretim temelli ekonomiyi finanse etme işlevini geri kazanması, uzun vadeli iktisadi aktivitelerin gerçekleştirilmesini kolaylaştıracaktır. Ayrıca sendikalaşma, devletin temel alanlardaki harcamaları ve hanehalkı tüketiminin kredilere bağımlılığının azaltılması emeğin pazarlık gücünü arttırarak fonksiyonel gelir dağılımını düzelterek olacaktır.

KAYNAKÇA

ACEMOĞLU, Daron (2002), "Technical Change, Inequality and the Labor Market", **Journal of Economic Literature**, Vol. XL, March, 7-72.

ALDERSON, Arthur S. ve NIELSEN, Francois (2002), "Globalization and the great U-turn: income inequality trends in 16 OECD countries", **American Journal of Sociology**, vol. 107, no. 5, 1244-1299.

ALVAREZ, Ignacio (2015), “Financialization, non-financial corporations and income inequality: the case of France”, **Socio-Economic Review**, Vol. 13, No. 3, 449–475.

BARBA, Aldo ve PIVETTI, Massimo (2009), “Rising Household Debt: Its Causes And Macroeconomic Implications- A Long-Period Analysis”, **Cambridge Journal of Economics**, 33, 113–137.

BBC Türkçe, [Erişim Adresi: <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40198324>, Erişim Tarihi: 11.12.2017].

BENGTSSON, Erik (2014) “Do unions redistribute income from capital to labour? Union density and labour’s share since 1960”. **Industrial Relations Journal**, 45 (5), 389–408.

BLACK, Boyd; GOSPEL, Howard ve PENDLETON, Andrew (2007), “Finance, Corporate Governance, and the Employment Relationship”, **Industrial Relations**, 46, 643–650.

CYNAMON, Barry Z. ve FAZZARI, Steven M. (2016), “Inequality, the Great Recession and Slow Recovery”, **Cambridge Journal of Economics**, 40, 373–399.

DAĞDEMİR, Özcan (2008), Küreselleşmenin Gelişmekte Olan Ülkelerde Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri, **İktisat İşletme ve Finans**, 23(265), 114–129.

DARCILLON, Thibault (2015), “How does finance affect labor market institutions? An empirical analysis in 16 OECD countries”, **Socio-Economic Review**, Vol. 13, No. 3, 477–504.

DUNHAUPT, Petra (2013), “The effect of financialization on labor’s share of income”, **Institute for International Political Economy Berlin**, Working Paper, No. 17/2013, 1–25.

DUNHAUPT, Petra (2017), “Determinants of labour’s income share in the era of financialisation”, **Cambridge Journal of Economics**, 41, 283–306.

ECKHARD, Hein (2015) “Finance-dominated capitalism and re-distribution of income: a Kaleckian perspective”, **Cambridge Journal of Economics**, Volume 39, Issue 3, 907–934.

EPSTEIN, Gerald (2005), “Introduction: Financialization and the World Economy”, iç. Gerald EPSTEIN (Ed.), *Financialization and the World Economy*, Cheltenham and Northampton: Edward Elgar, 3–16.

EPSTEIN, Gerald (2013), “Developmental central banking: winning the future by updating a page from the past”, **Review of Keynesian Economics**, Vol.1 No.3, 273–287.

EUROPEAN COMMISSION (EC) (2007), ‘The labour income share in the European Union’, iç *Employment in Europe*, Brussels, 237–72.

FITOUSSI, Jean-Paul ve SARACENO, Francesco (2010), “Inequality and Macroeconomic Performance”, **OFCE – Centre De Recherche En Économie De Sciences**, 2010(13), 1–18.

GOLDIN, Claudia ve KATZ, Lawrence F. (2007), “Long-Run Changes In The U.S. Wage Structure: Narrowing, Widening, Polarizing”, **NBER WORKING PAPER SERIES**, Paper No: 13568, 1–37.

HARRISON, Ann (2002), **Has globalization eroded labor’s share? Some cross-country evidence**, [Erişim Adresi: <http://www.iadb.org/res/publications/pubfiles/pubS-Fdi-9.pdf>, Erişim Tarihi: 12.07.2017].

IACOVIELLA, Matteo (2008), “Household Debt and Income Inequality, 1963–2003”, **Journal of Money, Credit and Banking**, Vol. 40, No. 5, 929–965.

ILO (2011), **World of Work Report 2011: Making Markets Work for Jobs**, (Erişim Adresi: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_166021.pdf, Erişim Tarihi: 24.10.2017)

IMF (2007), “The Globalization of Labor”, iç. *World Economic Outlook*, Chapter 5, April, 2007, Washington, 161–192.

JAYADEV, Arjun (2007), “Capital Account Openness and the Labour Share of Income”, **Cambridge Journal of Economics**, 31, 423–443.

KOHLER, Karsten; GUSCHANSKI, Alexander ve STOCKHAMMER, Engelbert (2016), “How does financialization affect functional income distribution? A theoretical clarification and empirical assessment”, **Socio-Economic Review**, Vol. 0, 1–26.

KRISTAL, Tali (2010), "Good Times, Bad Times: Postwar Labor's Share of National Income in Capitalist Democracies", **American Sociological Review**, 75 (5), 729-763.

KUS, Başak (2012), "Financialization and Income Inequality in OECD Countries: 1995-2007", **The Economic and Social Review**, Vol. 43, No: 4, 477-495.

LAZONICK, William ve O'SULLIVAN, Mary (2000), "Maximizing Shareholder Value: A New Ideology for Corporate Governance", **Economy and Society**, 29 (1), 13-35.

MCKINSEY GLOBAL INSTITUTE (2015), "Debt and (Not Much) Deleveraging" February 2015.

ONARAN, Özlem (2007), "Wage Share, Globalization, and Crisis: The Case of the Manufacturing Industry in Korea, Mexico, and Turkey", **Political Economy Research Institute (PERI), Working Paper Series**, No.132, 1-44.

ORHANGAZI, Özgür (2008), "Keynesgil Finansal Düzenlemelerden Finansallaşmaya: İktisat Literatürü ve ABD Ekonomisinin Finansallaşmasına Tarihsel Bir Bakış", **ODTÜ Gelişme Dergisi**, 35 (Haziran), 133-159.

PALLEY, Thomas I. (2010), "The Limits of Minsky's Financial Instability Hypothesis as an Explanation of the Crisis", **Monthly Review**, April, 28-43.

PALLEY, Thomas I. (2012), **From Financial Crisis to Stagnation – The Destruction of Shared Prosperity and the Role of Economics**, Cambridge University Press New York, USA.

PALLEY, Thomas I. (2016), "Inequality, the Financial Crisis and Stagnation: Competing Stories and Why They Matter", **Real-World Economics Review**, issue no. 74, 2016, 1-18.

PIKETTY, Thomas I. (2014). **Yirmi Birinci Yüzyılda Kapital**, Çev: Hande Koçak, Birinci Baskı, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları.

SEYİDOĞLU, Halil (2007), **Uluslararası İktisat**, Güzemcan Yayınları

STIGLITZ, Joseph E. (2016), **Eşitsizliğin Bedeli: Bugünün Bölünmüş Toplumunu Geleceğimizi Nasıl Tehlikeye Atıyor?**, Çev. Ozan İşler, 5. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları,.

STOCKHAMMER, Engelbert (2015), "Rising inequality as a cause of the present crisis", **Cambridge Journal of Economics**, 39(3), 935-958.

STOCKHAMMER, Engelbert (2017), "Determinants of the Wage Share: A Panel Analysis of Advanced and Developing Economies", **British Journal of Industrial Relations**, 55:1, March, 3-33.

TİRYAKI, Göksel (2016), **Para ve Finansın Dönüşümü**, Birinci Baskı, Ankara: Efil Yayınevi.

TRIDICO, Pasquale (2012), "Financial crisis and global imbalances: its labour market origins and the aftermath", **Cambridge Journal of Economics**, 36(1), 2012, 17-42.

ÜZAR, Umut (2017a), "Finansallaşma Çağında Eşitsizliklerin Görünümü ve Devletin Rolü", **Türkiye Bankalar Birliği, Bankacılar Dergisi**, Haziran, Sayı: 101, 103-131.

ÜZAR, Umut (2017b), "Post Keynesyen İktisat, Ana Akım İktisada Alternatif Olabilir mi? 2008 Krizi Bağlamında Bir Değerlendirme", **Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 39, Sayı 1, 281-305.

WOLFSON, Martin H. (1994), **Financial Crises: Understanding the Postwar US Experience**, Second Edition, Armonk, M. E. Sharpe.

YELDAN, Erinç (2006), **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim ve Büyüme**, 12. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

ZALEWSKI, David A. ve WHALEN, Charles J. (2010), "Financialization and Income Inequality: A Post Keynesian Institutional Analysis", **Journal of Economic Issues**, Vol. XLIV No. 3, 757-777.

TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE PERFORMANS DEĞERLENDİRMESİ: AHS ve TOPSİS YÖNTEMLERİ UYGULAMASI¹**Hasan AYAYDIN²****Alper Veli ÇAM³****Fahrettin PALA⁴****Şule SARI⁵****ÖZET**

Bu çalışmanın amacı Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren bankaların performanslarını değerlendirmektir. Çalışmada AHS (Analitik Hiyerarşi Süreci) ve TOPSİS (Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution) yöntemleri kullanılarak Türkiye’de faaliyet gösteren 29 mevduat bankasının 2011-2013 yılları için performans değerlemesi yapılmıştır. Bu yöntemler kullanılarak firmalar finansal performanslarına göre sıralanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çoklu Karar Verme Yöntemleri, AHS, TOPSİS, Türk Bankacılık Sektörü.

JEL Kodları: G30, G32.

PERFORMANCE EVALUATION IN TURKISH BANKING SECTOR: AHP and TOPSIS METHODS APPLICATION**ABSTRACT**

The aim of this study is to evaluate the performances of the banks operating in the Turkish banking sector. In the study, 29 deposit banks operating in Turkey using the AHS (Analytical Hierarchy Process) and TOPSİS (Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution) methods were evaluated for the years 2011-2013. By performing AHS and TOPSİS banks are ranked with respect to their performances.

Keywords: Multi Objective Decision Making Methods, AHP, TOPSİS, Turkish Banking Sector.

JEL Codes: G30, G32.

1. GİRİŞ

Bankacılık sektöründe yaşanan rekabet, bankaları kaynaklarını daha etkin bir şekilde kullanmaya zorlamaktadır. Diğer ekonomik sektörlerden farklı olarak kaynak dağılımını belirleyen ve finansal aracılık görevini üstlenen bankacılık sektörünün etkin ve verimli çalışması, ülke ekonomisi açısından büyük önem taşımaktadır. Bu durum bankacılık sektörünü, ülkenin ekonomik gelişmesinde kilit konumuna getirmektedir (Ertuğrul ve Karakaşoğlu, 2008; 20; Baltacı ve Ayaydın, 2014:48). Türk Bankacılık Sektöründe performans yönetimi en önemli konuların başında gelmektedir. Bankalarda performans yönetimi, bankanın en yüksek stratejik önceliklerini belirleyerek bu öncelikleri örgütün en üst seviyesinden tabana, örgütün tüm birimlerine ve tüm çalışanlarına yayma yoluyla stratejik çıktılara dönüştürme ve optimum sonuç alma sürecidir (Baltacı, 2014, 83; Çağıl, 2011; 64; Ayaydın ve Baltacı, 2013; 95).

Performans değerlendirme çalışmaları, bütün işletmeler açısından büyük önem taşımaktadır. Özellikle günümüzde işletmeler arasındaki rekabetçi ortam ve hizmet kalitesinin geliştirilmesi zorunluluğu performans değerlendirme çalışmalarının gerekliliğini ve önemini artırmaktadır (Ertuğrul, 2006; 155). Bankacılık sektöründe performans değerlendirmesine yönelik olarak yapılan çalışmalarda, ölçme modelinin oluşturulması ve uygulanması safhalarında, ölçüm kriterlerinin analizi uygun metotlarla gerçekleştirilirse elde edilen sonuç daha gerçekçi olmaktadır.

¹ Bu çalışma 21 - 24 Ekim 2015 tarihinde, Hitit Üniversitesi tarafından Çorum’da düzenlenen 19. Ulusal Finans Sempozyumu’nda bildiri olarak sunulmuştur.

² Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü, hayaydin61@gumushane.edu.tr

³ Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü, alpercaml@gumushane.edu.tr

⁴ Öğr. Gör., Gümüşhane Üniversitesi KADMYO Muhasebe ve Vergi Bölümü, fahrettinpala@gumushane.edu.tr

⁵ Gümüşhane Üniversitesi SBE İşletme ABD, sulutass@hotmail.com

Bu çalışma kapsamında kamusal, özel ve yabancı sermayeli mevduat bankaları, AHS-TOPSIS tabanlı performans değerlendirme modeli ile analize tabi tutulmuştur. Performans ölçüm kriterlerine ilişkin sayısal veriler net olarak edinilebileceğinden ve kriterler kendi içinde bağlantılı alt kriterlere sahip ana kriter kümeleri olarak hiyerarşik bir yapıda ifade edilebildiğinde, kriterlerin ağırlıklandırılmasında AHS yöntemi kullanılmıştır. Alternatiflerin belirli kriterler doğrultusunda karşılaştırıldığı TOPSIS metodunda, kriterlerin alabileceği maksimum ve minimum değerler arasındaki ideal duruma göre değerlendirme yapılmaktadır.

Çalışmanın amacı Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren bankaların performanslarını değerlendirmektir. Bu bağlamda Türkiye’de faaliyet gösteren Mevduat Bankalarının 2011-2013 yılları için performans değerlendirilmesi yapılmıştır. Türk Bankacılık Sektöründe performans analizi ile ilgili sınırlı sayıda çalışma yapılmış olmakla birlikte genelde çalışmalarda çok değişkenli istatistiksel yöntemler ile çok amaçlı karar verme yöntemleri kullanıldığı görülmektedir. Bu çalışmanın temel katkısı sermaye yeterliliği, bilanço yapısı, aktif kalitesi, likidite, karlılık, gelir gider yapısı, sektör payları, grup payları ve şube rasyoları olmak üzere toplam 34 rasyoyu performans alt kriteri olarak kullanmasıdır.

Çalışma üç bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde literatür taraması gerçekleştirilmiş olup, ikinci bölümde çalışmada kullanılan AHS ve TOPSIS yöntemlerinin metodolojisi açıklanmıştır. Çalışmanın son bölümünde ise çalışma kapsamında yer alan bankaların performans değerlendirme sonuçları sunulmuştur.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Türk Bankacılık Sektöründe performans analizi ile ilgili sınırlı sayıda çalışma yapılmış olmakla birlikte genelde çalışmalarda çok değişkenli istatistiksel yöntemler ile çok amaçlı karar verme yöntemleri kullanıldığı görülmektedir. Türk Bankacılık Sektöründe son dönemlerde çok amaçlı karar verme yöntemleri uygulanarak yapılan çalışmalara bakıldığında; İç ve Yurdakul (2000) çalışmalarında bankalar için bir kredi değerlendirme modeli geliştirmişlerdir. Çalışmada mevcut ve pratikte kullanılan mali tahlil esasları ağırlıklı olmak üzere, firmaların “subjektif kredi değeri, faaliyet gösterdikleri sektörün durumu ve kredi talimatları” gibi nitel ve nicel faktörleri beraber değerlendirilen ve genel bir kredi puanı ile sonucu ifade eden bir model oluşturulmuştur. Bu amaca yönelik, AHS yönteminden faydalanılmıştır.

Ustasüleyman (2013) bankacılık sektöründe internet sitesi kalitesi boyutlarının önem derecesini belirlemiştir. Bu amaçla çalışmada internet sitesi kalitesi bilgi kalitesi, hizmet kalitesi, sistem kalitesi ve firmaya özgü kalitede olmak üzere dört guruba ayrılarak hiyerarşik yapı oluşturulmuştur. Geliştirilen hiyerarşik yapı, AHS yaklaşımından yararlanılarak değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonucunda ise hizmet kalitesinin bankaların en önemli internet sitesi kalitesi boyutu olduğu tespit edilmiştir.

Özer, Öztürk ve Kaya (2014) İstanbul Menkul Kıymetler Borsasında 2007-2008 yıllarında işlem gören gıda ve içecek sektöründeki işletmelerin etkin olup olmadıkları araştırmışlardır. Kümeleme Analizi yardımıyla benzer işletmeler kümelenebilir ve TOPSIS analiziyle de işletme etkinlikleri sıranmış ve yöntemler karşılaştırılmıştır. Analiz sonuçlarına göre Veri Zarflama Analizinde etkin bulunan bazı işletmeler TOPSIS analizinde iyi performans göstermezken, kümeleme analizinden elde edilen sonuçların söz konusu diğer analizlerle uyumlu olmadığı tespit edilmiştir.

Dinçer ve Görener (2011) Türkiye’de’ ki kamu, özel ve yabancı sermayeli bankalar gruplandırılarak, bu grupların finansal performanslarının ölçümünde kullanılacak kriter ağırlıkları, analitik hiyerarşi süreci (AHP) yardımıyla hesaplanmış, sonrasında VIKOR yöntemi kullanılarak performans ölçümü gerçekleştirilmiştir. Sonuçlar incelendiğinde; 2002, 2003 ve 2008 yıllarında yabancı sermayeli bankaların, 2004-2007 yılları arasında ise kamu bankalarının en iyi performansı gösterdiği görülmüştür.

Bayrakdaroğlu ve Ege (2008) bankacılık sektöründe faaliyet gösteren bankaların 2001-2006 döneminde finansal oranlarını kullanarak, finansal performanslarının değerlendirilmesine yönelik bir model geliştirmişler ve AHS yöntemi ile modelin katsayılarını belirlemişlerdir. Çalışmada mevduat bankalarının en iyi finansal performansı, yabancı sermayeli kalkınma ve yatırım bankalarının ise en kötü performansı sergilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Güneysu, Er ve Ar (2015) çalışmalarında; Türk bankacılık sisteminde faaliyet gösteren ticari bankaların 2010-2014 dönemindeki finansal performanslarını, Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yöntemlerini kullanarak değerlendirmişlerdir. Bu kapsamda ilk olarak Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS) yöntemi, kriterlerin ağırlıklarının belirlenmesi amacıyla kullanılmış ve bankaların performanslarının değerlendirilmesinde ana kriterlerden karlılık oranlarının, alt kriterlerden ise sermaye yeterliliği standart oranının en fazla öneme sahip olduğunu açıklamışlardır. İkinci aşamada bankaları finansal performanslarına göre sıralamak amacıyla Gri İlişkisel Analiz (GİA) yöntemini kullanılmıştır. Kamu sermayeli bankalardan Ziraat Bankası’nın, özel

sermayeli bankalardan Adabank'ın ve yabancı sermayeli bankalardan ise JPMorgan Chase Bank'ın en iyi performans sergileyen bankalar olduğunu sonucuna varmışlardır.

Seçme, Bayrakdaroğlu ve Kahraman (2009) çalışmalarında; bankaların performanslarını değerlendirmek için bulanık çok kriterli bir karar modeli önererek, Türk bankacılık sektöründe de ki en büyük beş ticari bankayı incelenmiş ve bu bankaları çeşitli mali ve mali olmayan göstergeler açısından değerlendirmişlerdir. Çalışmalarının sonunda; rekabetçi bir ortamda finansal performansın yanı sıra finansal olmayan performansın da dikkate alınması gerektiği sonucuna varmışlardır.

Çalışkan ve Eren (2016) çalışmalarında; 2014 yılı sonu itibarıyla aktif büyüklüklerine göre verisi olan 3 kamusal sermayeli mevduat bankası, 6 Türkiye' de kurulmuş yabancı sermayeli banka, 6 özel sermayeli mevduat bankası ve 2 kamusal sermayeli kalkınma ve yatırım bankası olmak üzere toplam 17 bankanın seçilen on adet finansal rasyo yardımıyla çok kriterli karar verme yöntemlerinden AHP ve PROMETHEE kullanılarak 2010-2014 dönemine ait finansal performanslarının karşılaştırılması yapmışlardır. Çalışmalarının sonunda; AHP ve PROMETHEE her iki uygulamada da en iyi finansal performansı kurumsal sermayeli bir banka olan Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası sergilediği sonucuna varmışlardır.

Uluslararası literatürde bankacılık sektörünün performansını değerlendiren çok sayıda çalışma mevcuttur. Bu çalışmalardan bazıları:

Ravi vd. (2008), bankaların performans tahmininde finansal oranlardan yararlanarak sinir ağlarının kullanımına dayanan bir yaklaşım önermiştir. Önerdikleri yaklaşım, ele alınan bankalar için geçmiş iki yılın verilerine dayanarak gelecek yılın performansını tahmin etmeye dayanmaktadır.

Deng, Yeh ve Willis (2000) Çin'de şirket değerlendirmesinde kullanılan finansal oranların anlamlı ve yararlı bilgiler sağlayarak, verilecek kararlarda etkin rol oynadıkları için finansal oranları kullanarak, şirket içi performansların ölçümünde ve değerlendirilmesinde TOPSIS yönteminin basit ve etkili bir yol olduğunu ortaya koymuşlardır.

Bergendahl ve Lindblom (2008) veri zarflama Analizi (VZA) yardımıyla İşveç yatırım bankalarının performanslarını değerlendirmiştir. VZA'nın kullanılabilmesi için öncelikle banka şubelerine ait girdi ve çıktı değişkenleri belirlenmelidir.

Kosmidou ve Zopounidis (2008) PROMETHEE tabanlı bir metodoloji ile 2003 ve 2004 yılları için, Yunanistan'daki bankaların performanslarını analiz etmiştir.

Rezaei ve Ketabi (2016) çalışmalarında; İran'da faaliyette bulunan 30 özel bankanın performansını 2015/Mart sonu mali tablolarını kullanarak AHP ve TOPSIS yöntemi ile analiz etmişlerdir. Çalışmalarının sonunda; Mellat (CCi = 0.98), Saderat İran (CCi = 0.34), Tejarat (CCi = 0.29) ve Parsian (CCi = 0.29) İran özel bankaları arasında en yüksek sıralamaya sahip oldukları sonucuna varmışlardır.

Aliakbarzadeh ve Tabriz (2014) çalışmalarında; ilgili literatürden ve uzmanların bakış açılarından elde edilen mali ve mali olmayan performans kriterlerine dayalı olarak Tose Asr Shomal Faizsiz Kredi Fonlarının şubelerinin derecelendirmesini yapmışlardır. Bu amaçla; kriterlerin ağırlıkları AHP tarafından uzmanların görüşleri kullanılarak elde edilmiş, yine finansal olmayan düzeyde, müşterilerin ihtiyaçlarını karşılamak için de bir likert ölçekli anket kullanmışlardır. Çalışmalarının sonunda; finansal kriterlerin, finansal olmayan finansal varlıklara göre daha yüksek düzeyde olduğunu, finansal ve mali olmayan performansı sentezlediğini ortaya koymuşlardır. Ayrıca Keshavarz şubesinin 13 şube arasında birinci sırada olduğu sonucuna varmışlardır.

Pal ve Choudhury (2009) çalışmalarında; Hindistan perakende bankacılık sektöründeki bankaların hizmet kalitesi boyutları arasındaki göreceli performansı değerlendirmek ve sıralamak için TOPSIS yöntemini kullanmıştır. Çalışmalarının sonunda; müşterilerin Hindistan'daki perakende bankacılık endüstrisi, yani müşteri odaklılık, yeterlilik, maddi ve kolaylık bakımından hizmet kalitesinin dört boyutunu ayırt ettikleri sonucuna varmışlardır.

Tablo 1. Yapılan Literatür Taramasının Özeti

Yazar	Ülke	Metod
Deng, Yeh ve Willis (2000)	Çin, Şirketler	TOPSIS
Ravi vd. (2008)	Bankacılık sektörü	Sinir Ağı
Bergendahl ve Lindblom (2008)	İsveç, Yatırım bankaları	VZA
Kosmidou ve Zopounidis (2008)	Yunanistan, 14 Ticari ve 16 Kooperatif bankası	PROMETHEE
Rezaei ve Ketabi (2016)	İran, 33 Özel Banka	AHP ve TOPSIS
İç ve Yurdakul (2000)	Türkiye, İMKB- Beş Otomotiv sektörü	AHS
Ustasüleyman (2013)	Türkiye- Bankacılık- İnternet sitesi kalitesi boyutları	AHS
Özer, Öztürk ve Kaya (2014)	Türkiye, İMKB, Gıda ve İçecek Sektörü	VZA ve TOPSIS
Diñer ve Görener (2011)	Türkiye, kamu, özel ve yabancı sermayeli banka grupları	AHP-VIKOR ve TOPSIS
Bayrakdaroğlu ve Ege (2008)	Türkiye, Banka	AHS
Güneysu, Er ve Ar (2015)	Türkiye, Ticari Bankalar	AHS ve GİA
Seçme, Bayrakdaroğlu ve Kahraman (2009)	Türkiye, Türk Bankacılık sektöründeki en büyük beş ticari banka	FAHP-TOPSIS
Çalışkan ve Eren (2016)	Türkiye, 17 banka	AHP- PROMETHEE
Aliakbarzadeh ve Tabriz (2014)	İran-Tose Asr Shomal'ın 13 şubesi	FAHP and TOPSIS
Pal ve Choudhury (2009)	Hindistan-Banka	TOPSIS

3. METODOLOJİ

Çalışmanın bu bölümünde AHS ve TOPSIS yöntemleri açıklanmaktadır. Bu çalışma kapsamında kamusal, özel ve yabancı sermayeli mevduat bankaları, AHS-TOPSIS tabanlı performans değerlendirme modeli ile analize tabi tutulmuştur. Performans ölçüm kriterlerine ilişkin sayısal veriler net olarak edinilebileceğinden ve kriterler kendi içinde bağlantılı alt kriterlere sahip ana kriter kümeleri olarak hiyerarşik bir yapıda ifade edilebildiğinden, kriterlerin ağırlıklandırılmasında AHS yöntemi kullanılmıştır. Alternatiflerin belirli kriterler doğrultusunda karşılaştırıldığı TOPSIS metodunda, kriterlerin alabileceği maksimum ve minimum değerler arasındaki ideal duruma göre değerlendirme yapılma imkanı sunulmaktadır. Finansal performansın ölçülmesinde yaygın olarak kullanılan TOPSIS metodu sayesinde sermaye yeterliliği, bilanço yapısı, aktif kalitesi, likidite, karlılık, gelir gider yapısı, sektör payları, grup payları ve şube rasyoları olmak üzere toplam 34 rasyoyu performans alt kriteri olarak kullanılabilir.

3.1. Analitik Hiyerarşi Süreci Yöntemi

Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS), ilk olarak 1968 yılında Myers ve Albert ikilisi tarafından ortaya atılmış, 1977 yılında Thomas L. Saaty tarafından bir model olarak geliştirilerek karar verme problemlerinin çözümünde kullanılır hale getirilmiştir (Yaralıoğlu, 2001; 131). AHS, çok kriterli karar verme problemlerinin; ana hedef, kriterler, alt kriterler ve alternatifler arasındaki ilişkiyi gösteren, hiyerarşik bir yapıda modellenmesine olanak veren bir yöntemdir (Diñer ve Görener, 2011; 111). Sorunu parçalarına ayırıp alt sistemler halinde inceleyebilme şansı veren, konu ile ilgili olup da farklı kriterlere farklı tartılar uygulayan, finansal ve finansal olmayan kriterlerin bir arada kullanımına olanak veren, uzmanların her birinin görüş açlarına eş zamanlı olarak yer verebilen ve çeşitli etmenler arası etkileşimleri ortaya koyan çok amaçlı ve çok kriterli bir karar verme yöntemi olan ve kısaca AHS olarak bilinen Analitik Hiyerarşi Süreci yöntemi kullanılmış ve ticari bankaların performansını ölçmeye yönelik bir Analitik Hiyerarşik Performans Modeli geliştirilmiştir. Bu yöntem sayesinde, oluşturulan modelde sadece finansal değil, finansal olmayan kriterlerin de dikkate alınması mümkün olmuştur (Hafeez vd., 2001; Saaty, 1994; Millet ve Saaty, 2000'den aktaran, Albayrak ve Erkut, 2005: 49). AHS ayrıştırma, yargıların karşılaştırılması ve önceliklerin sentezi olmak üzere üç temel ilkeye dayanmaktadır. Bu yaklaşım karar vericinin problemi amaç, kriterler ve alternatifler olmak üzere bir hiyerarşi şeklinde yapılandırmasını sağlamaktadır (Liberatore ve Nydick, 2008'den aktaran, Ustasüleyman, 2013; 150).

AHS yönteminin uygulama adımları şu şekildedir:

1. Adım: Hiyerarşik Yapının Oluşturulması: Karar amacı ile tepeden başlayarak karar hiyerarşisi oluşturulur. Orta seviyede kriterler ve en düşük seviyede ise alternatifler bulunur (Saaty, 2008'den aktaran, Supçiller ve Çapraz, 2011; 6).

2. Adım: İkili Karşılaştırma Matrisleri (A) öi Üstünlüklerin Belirlenmesi: n adet kriter olduğunda nxn boyutunda matris oluşmaktadır. Bu matrisin oluşturulabilmesi için karar vericiler anket yardımı ile n(n-1)/2 adet ikili karşılaştırma yapar. Bu karşılaştırmalarda Tablo 1'deki değerler kullanılmıştır (Saaty, 1990; 15)

$$A = a_{ij} = \begin{bmatrix} a_{11} & \dots & a_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ a_{n1} & \dots & a_{nn} \end{bmatrix} \quad (1)$$

Tablo 2. Karşılaştırmada Kullanılan Önem Dereceleri Tablosu

Önem Derecesi	Tanım	Açıklama
1	Eşit önem	İki faaliyet amaca eşit düzeyde katkıda bulunuyor.
3	Birinin diğerine göre orta derecede daha önemli olması	Tecrübe ve yargı bir faaliyeti diğerine orta derecede tercih ettiriyor.
5	Kuvvetli düzeyde önem	Tecrübe ve yargı bir faaliyeti diğerine kuvvetli bir şekilde tercih ettiriyor.
7	Çok kuvvetli düzeyde önem	Bir faaliyet güçlü bir şekilde tercih ediliyor ve baskınlığı uygulamada rahatlıkla görülüyor.
9	Aşırı düzeyde önem	Bir faaliyetin diğerine tercih edilmesine ilişkin kanıtlar büyük bir güvenilirliğe sahip.
2,4,6,8	Ortalama değerler	Uzlaşma gerektiğinde kullanılmak üzere iki ardışık yargı arasına düşen değerler.

Kaynak: Saaty ve Vargas, 2012: 6.

3. Adım: Özvektörün (Görelî Önem Vektörünün) Belirlenmesi: İkili karşılaştırma matrisleri oluşturulduktan sonra elemanların önceliklerinin hesaplanması gerekmektedir. Bu anlamda, en büyük öz değere karşılık gelen öz vektör hesaplanmakta ve normalize edilmektedir. Genellikle, özvektörler sütun toplamalarının genel toplama bölünmesiyle ve satır toplamının satırdaki eleman sayısına bölünmesiyle hesaplanmaktadır (Saaty, 1980: 19; Evren ve Ülengin, 1992: 59; aktaran: Kuruüzüm ve Atsan, 2001: 87'den aktaran, Öztoprak, 2014; 340).

4. Adım: Özvektörün Tutarlılığının Hesaplanması: Tutarlılık, ikili karşılaştırma matrislerinin tutarsızlık oranlarının hesaplanmasıyla belirlenmektedir. İkili karşılaştırma matrislerinin tutarsızlık oranı, tutarlılık indeksi (T.İ.) ve rassal indeks (R.İ.) değerlerine göre belirlenmektedir. Bunun için öncelikle ikili karşılaştırma matrisinin öz değeri (λ_{max}) TOx kullanılarak tutarlılık indeksi (T.İ.) hesaplanmaktadır. 0,10' dan büyük olması ikili karşılaştırmaların tutarsız olduğunu veya hesaplama hatası olduğunu ifade eder. Bu durumda, karşılaştırmalar tekrar gözden geçirilmelidir (Saaty,1980).

$$\lambda_{max} = \frac{\sum_{n=1}^n E_1}{n} \quad (2)$$

$$CI = \frac{\lambda_{max} - n}{n - 1} \quad (3)$$

Tablo 3. Rassal Göstergeler

n	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Rassallık Göstergesi	0	0	0,58	0,90	1,12	1,24	1,32	1,41	1,45	1,49

Kaynak: Triantaphyllou, E. ve Mann,, S. H. (1990). An Evaluation of the Eigenvalue Approach for Determining the Membership Values in Fuzzy Sets. Fuzzy Sets and Systems, 35, s: 297

$$CR = \frac{CI}{RI} \quad (4)$$

3.2. TOPSIS Yöntemi

TOPSIS ilk olarak Hwang and Yoon tarafından 1981 yılında geliştirilmiştir. Ölçütlerin tüm en iyi değerlerinin bileşiminden oluşan pozitif ideal çözümlerle, en kötü değerlerinin bileşiminden oluşan negatif ideal çözümlerin olduğu bir çok ölçütlü karar verme problemini çözerken seçilen alternatifin pozitif ideal çözümden en kısa mesafede ve negatif ideal çözümden en uzak mesafede bulunması kavramına dayanmaktadır (Hwang ve Yoon, 1981; Chen ve Tzeng, 2004'ten aktaran, Özdağoğlu, 2012; 550). Bu yöntem negatif ideal çözüme çok uzak, pozitif ideal çözüme en yakın alternatif en çok tercih edilir varsayımından hareket etmektedir (Li vd., 2011; 410). Özetle pozitif ideal çözüm kriterin ulaşabileceği en iyi değeri, negatif ideal çözüm kriterin ulaşabileceği en kötü değeri oluşturmaktadır (Wang, 2007'den aktaran, Ertuğrul ve Karakaşoğlu, 2009; 702-715). Bu yöntem, pozitif idealden negatif ideal noktalara uzaklıklarını dikkate alarak alternatifleri sıralayan bir yöntemdir (Ignatius vd., 2012; 3329-3340).

Adım 1: Karar Matrisi (D) oluşturulur.

Karar matrisinin satırlarında $i, i=1,2,\dots,m$ alternatifler, sütunlarında ise $j, j=1,2,\dots,n$ ölçütler yer almaktadır. D matrisi karar verici tarafından oluşturulan veri matrisidir (Shih vd., 2007'den aktaran, Özdağoğlu, 2012; 551).

$$D_{ij} = \begin{bmatrix} x_{11} & \cdots & x_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{m1} & \cdots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (5)$$

Adım 2: Normalize Edilmiş Karar Matrisinin (R) Oluşturulması: Normalizasyon işleminin gerçekleştirilmesinde farklı yöntemler mevcuttur. En sık kullanılan vektör normalizasyonu, doğrusal normalizasyon ve monoton olmayan normalizasyondur. Doğrusal normalizasyon için de farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Normalize edilmiş karar matrisi için vektör normalizasyonu sıklıkla kullanılan bir yöntem olarak ortaya çıkmaktadır (Shih vd., 2007; 801-813).

$$A_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sqrt{\sum_{k=1}^m a_{ik}^2}} \quad (i=1,\dots,m; j=1,\dots,n) \quad (6)$$

R matrisi aşağıdaki gibidir.

$$R_{ij} = \begin{bmatrix} r_{11} & \cdots & r_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ r_{m1} & \cdots & r_{mn} \end{bmatrix} \quad (7)$$

Adım 3: Ağırlıklı Normalize Karar Matrisi (Y) oluşturulur

Öncelikle değerlendirme faktörlerine ilişkin ağırlık değerleri (w_i) belirlenir ($\sum w_i = 1$ $w_i = 1$). Daha sonra matrisinin her bir sütunundaki elemanlar ilgili w_i değeri ile çarpılarak Y matrisi oluşturulur (Özdanoglu, 2012).

$$\begin{bmatrix} w_1 r_{11} & \cdots & w_n r_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ w_1 r_{m1} & \cdots & w_n r_{mn} \end{bmatrix} \quad (8)$$

Adım 4: İdeal (A) ve Negatif İdeal (A-) Çözümlerin Belirlenmesi:* İdeal çözüm ağırlıklı normalleştirilmiş karar matrisinin en iyi performans değerlerinden oluşurken, negatif ideal çözüm en kötü değerlerinden oluşur. Her iki formülde de J fayda (maksimizasyon), J' ise maliyet (maksimizasyon) değerini göstermektedir (Triantaphyllou vd., 1998'den aktaran, Urfaloğlu ve Genç, 2013; 337).

$$A^* = \{(max v_{ij} | j \in J)(min v_{ij} | j \in J)\} \quad (9)$$

$$A^- = \{(min v_{ij} | j \in J)(max v_{ij} | j \in J)\} \quad (10)$$

Adım 5: Ayırım Ölçülerinin Hesaplanması: Bu adımda alternatiflerin pozitif ve negatif ideal çözüm kümesine olan uzaklıkları (ayırımları) hesaplanır. Ayırım ölçüsünün hesaplanmasında Öklidyen uzaklığı kullanılır (Alptekin ve Şıklar, 2009: 191).

$$S_i^+ = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^*)^2} \quad (11)$$

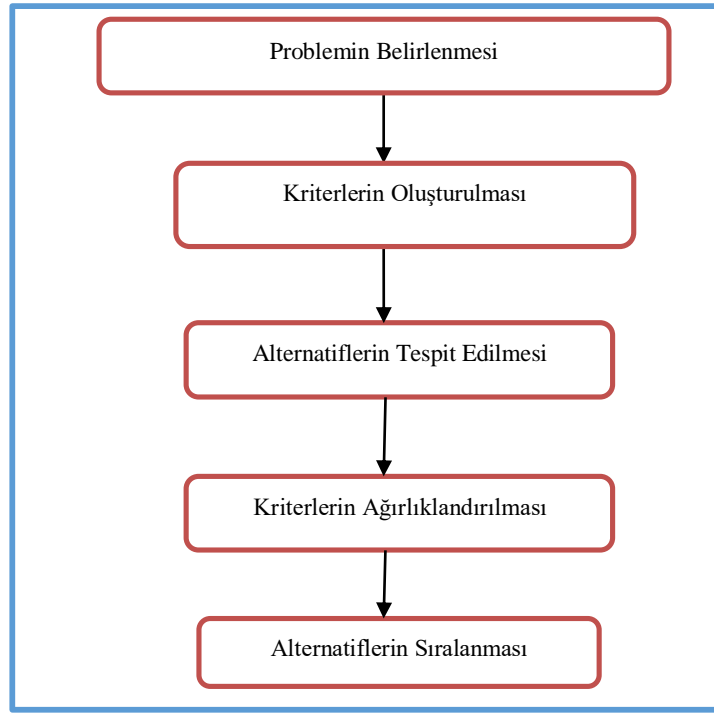
$$S_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^-)^2} \quad (12)$$

Adım 6: İdeal Çözüme Göreli Yakınlığın Hesaplanması: Her bir karar noktasının ideal çözüme göreli yakınlığının ($i C^+$) hesaplanmasında ideal ve negatif ideal ayırım ölçülerinden yararlanılmaktadır. Burada kullanılan ölçüt, negatif ideal ayırım ölçüsünün toplam ayırım ölçüsü içindeki payıdır. İdeal çözüme göreli yakınlık değerinin hesaplanması aşağıdaki formül yardımıyla gerçekleştirilmektedir (Triantaphyllou ve diğerleri,1998).

$$C_i^+ = \frac{s_i^-}{s_i^- + s_i^+} \quad (13)$$

4. BULGULAR

Bu çalışmada, Türkiye’de işlem gören bankaların mali tabloları kullanılarak, şirketlerin mali performansları TOPSIS yöntemi ile analiz edilmiştir. Mali performans ölçümünde ilk olarak finansal oranlar belirlenmiş ve AHS yöntemi kullanılarak ağırlıklar belirlenmiştir. Daha sonra hesaplanan oranlar; TOPSIS yöntemi kullanılarak genel banka performanslarını gösteren tek bir puana çevrilmiştir.

Şekil 1. Uygulama Aşamaları

4.1. Problemin Belirlenmesi

Uygulama bölümünün ilk aşaması çözülmesi amaçlanan problemin belirlenmesidir. Bu çalışmada amaç; Türkiye’de işlem gören bankaların mali performansını değerlendirmektir.

4.2. Kriterlerin Belirlenmesi

Bankacılık sektörü performansının analizi; bankacılık sektörü şirket yöneticilerinin, yurtiçi ve yurt dışı yatırımcıların, değerlendirme şirketlerinin ilgisini çekecek bir husus olduğundan, bu çalışmanın paydaşları araştırmacılar, akademisyenler, bankacılık sektörü şirket yöneticileri, yurtiçi ve yurt dışı yatırımcıları ve değerlendirme şirketleridir. Bu ikinci aşamada, Türkiye’de işlem gören bankaların mali performansını değerlendirirken hangi kriterler göz önünde bulundurulacak seçileceğine karar verilmesidir. Burada kriterler; literatür araştırması ve akademisyen görüşleri ile oluşturulmuştur. Bu kriterler akademik çalışmalarda yaygın olarak kullanılan kriterlerdir.

Tablo 4. Ana ve Alt Kriterler

Sermaye yeterliliği(A)	A1	Özkaynaklar / ((Kredi + Piyasa + Operasyonel Riski İçin Gerekli Sermaye Yükümlülüğü)*12.5)*100
	A2	Özkaynaklar / Toplam Aktifler
	A3	(Özkaynaklar-Duran Aktifler) / Toplam Aktifler
	A4	Özkaynaklar / (Mevduat + Mevduat Dışı Kaynaklar)
Bilanço yapısı(B)	B1	TP (Türk Parası cinsinden) Pasifler / Toplam Pasifler
	B2	TP (Türk Parası cinsinden) Krediler ve Alacaklar* / Toplam Krediler ve Alacaklar*
	B3	Toplam Mevduat / Toplam Aktifler
	B4	Alınan Krediler / Toplam Aktifler
Aktif kalitesi(C)	C1	Finansal Varlıklar (Net) / Toplam Aktifler
	C2	Toplam Krediler ve Alacaklar* / Toplam Aktifler
	C3	Toplam Krediler ve Alacaklar* / Toplam Mevduat
	C4	Takipteki Krediler (net) / Toplam Krediler ve Alacaklar*
Likidite(D)	D1	Likit Aktifler / Toplam Aktifler
	D2	Likit Aktifler / Kısa Vadeli Yükümlülükler
	D3	TP (Türk Parası cinsinden) Likit Aktifler / Toplam Aktifler
	D4	Likit Aktifler / (Mevduat + Mevduat Dışı Kaynaklar)
Karlılık(E)	E1	Net Dönem Karı (Zararı) / Toplam Aktifler
	E2	Net Dönem Karı (Zararı) / Özkaynaklar
	E3	Vergi Öncesi Kar / Toplam Aktifler
	E4	Net Dönem Karı (Zararı) / Ödenmiş Sermaye
Gelir-Gider Yapısı(F)	F1	Özel Karşılıklar Sonrası Net Faiz Geliri / Toplam Aktifler
	F2	Faiz Dışı Gelirler (Net) / Toplam Aktifler
	F3	Faiz Gelirleri / Faiz Giderleri
	F4	Faiz Gelirleri / Toplam Aktifler
Sektör Payları(G)	G1	Toplam Aktifler
	G2	Toplam Krediler ve Alacaklar
	G3	Toplam Mevduat
Grup Payları(H)	H1	Toplam Aktifler
	H2	Toplam Krediler ve Alacaklar
	H3	Toplam Mevduat
Şube Rasyoları (I)	I1	Şube Başına Toplam Aktif
	I2	Şube Başına Toplam Mevduat
	I3	Şube Başına Krediler ve Alacaklar
	I4	Şube Başına Net Kar

Toplam krediler hesabı 2008'den sonra "Krediler ve Alacaklar" olarak değişmiştir. "Toplam Krediler ve Alacaklar" Krediler ve Alacaklar, Bankanın Dahil Olduğu Risk Grubuna Kullandırılan Krediler, Devlet Borçlanma Senetleri, Takipteki Krediler, Özel Karşılıklar (-) ve diğer kredi ve alacakları içermektedir. Toplam Krediler ve Alacaklar / Toplam Aktifler oranı banka kaynaklarının büyük bölümünün faiz ödeme yükümlülüğü taşıması, banka varlıklarının önemli bölümünün de olmasını gerektirir. Bu nedenle bu oran banka varlıklarının kalitesini ölçen bir orandır.

4.3. Alternatiflerin Belirlenmesi

Bu aşama, modelin çözümünde etkili olduğu düşünülen alternatiflerin tespit edilmesidir. Türkiye'de işlem gören bankaların seçiminde literatür araştırması ve akademisyen görüşlerinden yararlanılmıştır.

Tablo 5. Alternatifler (Bankalar)

Bankalar	Bankalar
Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası A.Ş.	Arap Türk Bankası A.Ş.
Türkiye Halk Bankası A.Ş.	Burgan Bank A.Ş.
Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.	Citibank A.Ş.
Adabank A.Ş.	Denizbank A.Ş.
Akbank T.A.Ş.	Deutsche Bank A.Ş.
Anadolubank A.Ş.	Finans Bank A.Ş.
Fibabanka A.Ş.	HSBC Bank A.Ş.
Şekerbank T.A.Ş.	ING Bank A.Ş.
Tekstil Bankası A.Ş.	Turkland Bank A.Ş.
Turkish Bank A.Ş.	Bank Mellat
Türk Ekonomi Bankası A.Ş.	Habib Bank Limited
Türkiye Garanti Bankası A.Ş.	JPMorgan Chase Bank N.A.
Türkiye İş Bankası A.Ş.	Société Générale (SA)
Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	The Royal Bank of Scotland Plc.
Alternatifbank A.Ş.	

4.4. Kriterlerin Ağırlıklandırılması

AHS yönteminden faydalanılan bu aşamada ilk olarak kriterlerin değerlendirilmesi amacıyla ikili karşılaştırma anketi oluşturulmuş ve konunun paydaşları olan akademisyenlere uygulanmıştır.

Tablo 6. Ana Kriter ve Birleştirilmiş Kriter Ağırlıkları

Ana Kriterler	Ağırlıklar	Alt Kriterler	Kriter Ağırlıkları	Alt Kriterler	Kriter Ağırlıkları
Sermaye yeterliliği(A)	0,382308	A1	0,139597	E2	0,018901
Bilanço yapısı(B)	0,131234	A2	0,010248	E3	0,0034
Aktif kalitesi(C)	0,153534	A3	0,02664	E4	0,009655
Likidite(D)	0,083494	A4	0,055012	F1	0,023039
Karlılık(E)	0,078151	B1	0,017001	F2	0,06244
Gelir-Gider Yapısı(F)	0,085241	B2	0,000807	F3	0,125059
Sektör Payları(G)	0,046709	B3	0,003978	F4	0,28975
Grup Payları(H)	0,026719	B4	0,019896	G1	0,01563
Şube Rasyoları (I)	0,012609	C1	0,068938	G2	0,052902
		C2	0,027231	G3	0,14831
		C3	0,005043	H1	0,002135
		C4	0,013531	H2	0,020751
		D1	0,045265	H3	0,010907
		D2	0,022813	I1	0,00402
		D3	0,004108	I2	0,012103
		D4	0,011308	I3	0,056254
		E1	0,046196	I4	0,024802

4.5. Alternatiflerin Sıralanması

Uygulama bölümünün bu aşamasında TOPSIS yönteminden faydalanılmıştır. Türkiye Bankalar Birliğinden elde edilen finansal oranlardan yararlanılarak çözülmüştür. 2013 yılı için uygulanan adımlar aşağıda verilmiştir.

Tablo 7. Ağırlıklı Normalize Karar Matrisi

Table with 30 columns and 30 rows containing numerical data for various banks and financial indicators.

İlk olarak 6,7,8 nolu formüller uygulanarak ağırlıklı normalize karar matris elde edilmiştir (Tablo 6).

Alternatiflerin pozitif ve negatif ideal çözüm kümesine olan uzaklıkları 11 ve 12 nolu formüller ile hesaplanmıştır.

Tablo 8. Ayırım Ölçülerinin Hesaplanması

Table with 2 columns and 6 rows showing calculated values for Si-, Si+, Si-, Si-, Si-, Si+.

İdeal çözüme göre yakınlık değerinin 13 nolu formül ile hesaplanmıştır.

Tablo 9. C+Değerleri

Table with 2 columns and 5 rows showing calculated values for Ci+, Ci+, Ci+, Ci+, Ci+.

Ci+ değeri 0 ≤ Ci+ ≤ 1 aralığında değer alır. Ai = A+ olduğu zaman Ci+ = 1 olur ve ilgili karar noktasının ideal çözüme, Ai = A+ olduğu zaman Ci+ = 0 dir ve ilgili karar noktasının negatif ideal çözüme mutlak yakınlığını gösterir.

Tablo 9, 2011-2013 dönemlerinde Türkiye’de işlem gören bankaların TOSIS yöntemi ile analiz edilmesi sonucunda belirlenen en başarılı ve başarısız şirketleri göstermektedir.

Tablo 10. Bankaların Puanlamaları ve Sıralamaları

Bankalar	2011	Sıralama	2012	Sıralama	2013	Sıralama
Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası A.Ş.	0,2014	13	0,1882	17	0,2009	13
Türkiye Halk Bankası A.Ş.	0,2031	12	0,2109	8	0,2261	6
Türkiye Vakıflar Bankası	0,2002	14	0,2255	6	0,2050	12
Adabank A.Ş.	0,2390	6	0,2361	4	0,1937	15
Akbank T.A.Ş.	0,2124	10	0,2070	10	0,2216	9
Anadolubank A.Ş.	0,1560	25	0,1678	27	0,1588	28
Fibabanka A.Ş.	0,1635	19	0,1755	23	0,1581	29
Şekerbank T.A.Ş.	0,1590	21	0,1721	24	0,1595	27
Tekstil Bankası A.Ş.	0,1571	23	0,1681	26	0,1607	26
Turkish Bank A.Ş.	0,1708	16	0,2028	11	0,1676	21
Türk Ekonomi Bankası A.Ş.	0,1570	24	0,1880	18	0,1680	18
Türkiye Garanti Bankası A.Ş.	0,2083	11	0,2081	9	0,2358	4
Türkiye İş Bankası A.Ş.	0,1977	15	0,1938	12	0,2098	11
Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	0,2124	9	0,2227	7	0,2218	8
Alternatifbank A.Ş.	0,1523	28	0,1715	25	0,1614	25

Tablo 10. Bankaların Puanlamaları ve Sıralamaları (Devamı)

Bankalar	2011	Sıralama	2012	Sıralama	2013	Sıralama
Arap Türk Bankası A.Ş.	0,2521	4	0,2922	1	0,2226	7
Burgan Bank A.Ş.	0,1544	26	0,1645	28	0,1629	22
Citibank A.Ş.	0,1647	18	0,1913	14	0,1781	16
Denizbank A.Ş.	0,1584	22	0,1927	13	0,1679	19
Deutsche Bank A.Ş.	0,2667	2	0,2600	2	0,2912	2
Finans Bank A.Ş.	0,1657	17	0,1912	15	0,1681	17
HSBC Bank A.Ş.	0,1539	27	0,1768	21	0,1677	20
ING Bank A.Ş.	0,1512	29	0,1758	22	0,1624	23
Turkland Bank A.Ş.	0,1597	20	0,1627	29	0,1618	24
Bank Mellat	0,2174	8	0,1781	19	0,1971	14
Habib Bank Limited	0,2228	7	0,2597	3	0,2282	5
JPMorgan Chase Bank N.A.	0,2448	5	0,2305	5	0,3690	1
Société Générale (SA)	0,2538	3	0,1889	16	0,2756	3
The Royal Bank of Scotland Plc.	0,2775	1	0,1789	19	0,2132	10

Alternatifler Ci+ ye göre azalan sırada sıraya dizilerek tercih sırası belirlenir. Maksimum Ci+ ye sahip, diğer bir deyişle ideale en benzer alternatif seçilir. Bir önceki adımda elde edilen değerler, büyüklük sırasına göre dizilerek karar noktalarının (alternatiflerin) önem sıraları Tablo 9'da belirlenmiştir. Bankaların 2011, 2012, 2013 dönemleri için ayrı ayrı puanları ve sıralamaları açıklanmaktadır.

Araştırmada bankaların 2011-2013 sürecinde üç dönem için ayrı ayrı mali performans puanları hesaplanarak, derecelendirmeleri yapılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre birinci sırada yer alan başarılı bankalar ile yirmi dokuzuncu sırada yer alan başarısız bankalar Tablo 9'da özetlenmektedir. Buna göre; en başarılı mali performans gösteren bankalar 2011 The Royal Bank of Scotland Plc., 2012 Arap Türk Bankası A.Ş., 2013 JPMorgan Chase Bank N.A. olmuştur. Bu bankaların yabancı sermayeli bankalar olması dikkat çekicidir. Bu yabancı bankaların performansının yüksek çıkması birkaç faktöre bağlanabilir. Bunlardan birincisi: Bu yabancı sermayeli bankaların diğer bankalara göre çok daha az şubeye faaliyet göstermeleriyle açıklanabilir. Bununla birlikte, yabancı bankalar piyasaya girdikten sonra, yaptıkları işlemin çoğunluğunu büyük şirketlere açtıkları krediler ve özel müşterilere hizmet sunmaktan oluşabilir. Yabancı bankaların yerli bankaların aksine, bilgi dezavantajından dolayı daha büyük, daha şeffaf ve daha az riskli müşterilere daha uygun faiz oranından kredi kullandırdıklarını söylenebilir. Ayrıca yabancı bankaların yerel mevduatlara daha az güvendiklerinden, uluslararası sermaye piyasalarına daha kolay girebildiklerinden ve farklı bir ülkedeki ana şirketlerinden finansman sağlayabildiklerinden daha çok dövizle kredi kullandırdıkları dikkate alındığında; performanslarının yüksek çıkması şaşırtıcı değildir.

5. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Performans değerlendirme çalışmaları, bütün işletmeler açısından büyük önem taşımaktadır. Bankacılık sektöründe performans değerlendirmesine yönelik olarak yapılan çalışmalarda, ölçme modelinin oluşturulması ve uygulanması safhalarında, ölçüm kriterlerinin analizi uygun metotlarla gerçekleştirilirse elde edilen sonuçlar daha gerçekçi olmaktadır.

Bu çalışmanın amacı Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren bankaların performanslarını değerlendirmektir. Bu bağlamda Türkiye’de faaliyet gösteren Kamusal Sermayeli Mevduat Bankaları, Özel Sermayeli Mevduat Bankaları, Yabancı Sermayeli Mevduat Bankalarının 2011, 2012 ve 2013 yılları için performans değerlemesi yapılmıştır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde literatür taraması gerçekleştirilmiş olup, ikinci bölümde çalışmada kullanılan AHS ve TOPSIS yöntemlerinin metodolojisi açıklanmıştır. Çalışmanın son bölümünde ise ilk olarak AHS metodu uygulanarak en önemli ana kriter sermaye yeterliliği alt kriter ise sektör paylarındaki toplam mevduat olarak bulunmuştur. İkinci olarak çalışma kapsamında yer alan bankaların performans değerlendirmesi TOPSIS metodu ile değerlendirilmiştir. Bu çalışmanın temel katkısı sermaye yeterliliği, bilanço yapısı, aktif kalitesi, likidite, karlılık, gelir gider yapısı, sektör payları, grup payları ve şube rasyoları olmak üzere bankacılık sektörüne özgü geniş kapsamlı toplam 34 rasyoyu performans alt kriteri olarak kullanmasıdır. Çalışmanın diğer katkısı ise Türkiye’de faaliyet gösteren bütün mevduat bankaları, toplamda 29 Kamusal Sermayeli Mevduat Bankaları, Özel Sermayeli Mevduat Bankaları, Yabancı Sermayeli Mevduat Bankalarının performansının değerlendirilmesidir.

Araştırmada bankaların 2011-2013 sürecinde üç dönem için ayrı ayrı mali performans puanları hesaplanarak, derecelendirmeleri yapılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre; en başarılı mali performans gösteren bankalar 2011 The Royal Bank of Scotland Plc., 2012 Arap Türk Bankası A.Ş., 2013 JP Morgan Chase Bank N.A. olmuştur. Bu bankaların yabancı sermayeli bankalar olması dikkat çekicidir. Bu yabancı bankaların performansının yüksek çıkması birkaç faktöre bağlanabilir. Bunlardan birincisi: Bu yabancı sermayeli bankaların diğer bankalara göre çok daha az şubeyle faaliyet göstermeleriyle açıklanabilir. Bununla birlikte, yabancı bankalar piyasaya girdikten sonra, yaptıkları işlemin çoğunluğunu büyük şirketlere açtıkları krediler ve özel müşterilere hizmet sunmaktan oluşabilir. Yabancı bankaların yerli bankaların aksine, bilgi dezavantajından dolayı daha büyük, daha şeffaf ve daha az riskli müşterilere daha uygun faiz oranından kredi kullandırdıklarını söylenebilir. Ayrıca yabancı bankaların yerel mevduatlara daha az güvendiklerinden, uluslararası sermaye piyasalarına daha kolay girebildiklerinden ve farklı bir ülkedeki ana şirketlerinden finansman sağlayabildiklerinden daha çok dövizle kredi kullandırdıkları dikkate alındığında; performanslarının yüksek çıkması şaşırtıcı değildir.

KAYNAKÇA

ALBAYRAK, Yıldız Esra ve Haluk ERKUT (2005), “Banka Performans Değerlendirmede Analitik Hiyerarşi Süreç Yaklaşımı”, **İTÜ Dergisi**, 4(6), 47-58.

ALIAKBARZADEH, Aliasghar, Akbar Alem TABRIZ (2014), “Performance Evaluation and Ranking the Branches of Bank using FAHP and TOPSIS- Case study: Tose Asr Shomal Interest-free Loan Fund”, **International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences**, 4(12), 199-217.

AYAYDIN, H., BALTACI, N. (2013). Corruption, banking sector, and stock market development: A panel data analysis, **European Journal of Research on Education** (Issn: 2147-6284) Special Issue: Human Resource Management. 1(2), 94-99.

BAYRAKDAROĞLU, Ali ve İlhan EGE (2008), Türkiye’deki Bankaların Performansının Analitik Hiyerarşi Süreci İle Değerlendirilmesi Üzerine Bir Model Önerisi, Türkiye İstatistik Kurumu 17. İstatistik Araştırma Sempozyumu, 8 - 9 Mayıs 2008, Ankara.

BALTACI, N. (2014). Turkish Banking Sector: The Analysis of Macroeconomics Indicators and Bank Profitability with Panel Data Approach, **Journal of Academic Research in Economics**, 6(1), 82-92

BALTACI, N., Ayaydın, H. (2014). Firm, Country and Macroeconomic Determinants of Capital Structure: Evidence from Turkish Banking Sector, **Emerging Market Journal**, 3(3). <http://dx.doi.org/10.5195/emaj.2014.46>

BERGENDAHL, Göran ve Ted LINDBLOM (2008), “Evaluating the Performance of Swedish Savings Banks According to Service Efficiency”, **European Journal of Operational Research**, 185, 1663–1673.

ÇAĞIL, Gülcan (2011), “2008 Küresel Kriz Sürecinde Türk Bankacılık Sektörünün Finansal Performansının ELECTRE Yöntemi İle Analizi”, **Maliye Finans Yazıları**, 25(93), 59-86.

ÇALIŞKAN, Emre, Tamer EREN (2016), “Bankaların Performanslarının Çok Kriterli Karar Verme Yöntemiyle Değerlendirilmesi”, **Ordu Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi**, 6(2), 85-107.

DENG, Hepu, Chung-Hsing YEH ve Robert J. WILLIS (2000), “Inter-Company Comparison Using Modified TOPSIS with Objective Weights”, **Computers & Operations Research**, 27(10), 963-973.

DİNÇER, Hasan ve Ali GÖRENER (2011), “Analitik Hiyerarşi Süreci ve VİKOR Tekniği ile Dinamik Performans Analizi: Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 10(19), 109-127.

ERTUĞRUL, İrfan ve Nilten KARAKAŞOĞLU (2008), “Banka Şube Performanslarının VIKOR Yöntemi İle Değerlendirilmesi”, **Endüstri Mühendisliği Dergisi**, 20(1), 19-28.

ERTUĞRUL, İrfan (2006) “Akademik Performans Değerlendirmede Bulanık Mantık Yaklaşımı”, **Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi**, 20(1), 155-176.

ERTUĞRUL, İrfan ve Nilten KARAKAŞOĞLU (2009), “Performance Evaluation of Turkish Cement Firms with Fuzzy Analytic Hierarchy Process and TOPSIS Methods”, **Expert Systems with Applications**, 36(1), 702-715.

GÜNEYSU, Yusuf, Bünyamin ER ve İlker Murat AR (2015), “Türkiye’deki Ticari Bankaların Performanslarının AHS ve GİA Yöntemleri İle İncelenmesi”, **KTU Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 9, 71-93.

IGNATIUS, Joshua., Mustafa, ADLI ve Mark GOH (2012), “Modeling Funding Allocation Problems Via AHP-Fuzzy TOPSIS”, **International Journal of Innovative Computing, Information and Control**, 8(5A), 3329-3340.

KOSMIDOU, Kyriaki ve Constantin ZOPOUNIDIS (2008), “Measurement of Bank Performance in Greece”, **South-Eastern Europe Journal of Economics**, 1,79-95.

LI, Hui, Hojjat ADELI, Jie SUN ve Jian-Guang HAN (2011), “Hybridizing Principles of TOPSIS with Case-Based Reasoning for Business Failure Prediction”, **Computers & Operations Research**, 38(2), 409-419.

ÖZDAĞOĞLU, Aşkın (2012), “Üretim Yapan İşletmeler için Hidrolik Giyotin Alternatiflerinin TOPSIS Yöntemi ile İncelenmesi”, **Ege Akademik Bakış**, 12(4), 549-562.

ÖZER Ali, Meryem ÖZTÜRK ve Abdulkadir KAYA (2014), “İşletmelerde Etkinlik ve Performans Ölçmede VZA, Kümeleme ve TOPSIS Analizlerinin Kullanımı: İMKB İşletmeleri Üzerine Bir Uygulama”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 14(1), 233-260

ÖZTOPRAK, Ekin (2014), “Kiralama Yoluyla Araba Temin Eden Bir İşletmede AHP Yöntemi Uygulaması”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 18 (2), 337-348.

PAL, Manabendra N., ve Koushiki CHOUDHURY (2009), “Exploring The Dimensionality Of Service Quality: An Application Of TOPSIS In The Indian Banking Industry”, **Asia-Pacific Journal of Operational Research**, 26(1), 115-133.

RAVI, V., H., KURNIAVAN, Peter Nwee Kok THAI ve P. Ravi KUMAR (2008), “Soft Computing System for Bank Performance Prediction”, **Applied Soft Computing**, 8, 305-315.

REZAEI, Mohammad, Saeedeh KETABI (2016), “Ranking the Banks through Performance Evaluation by Integrating Fuzzy AHP and TOPSIS Methods: A Study of Iranian Private Banks”, **International Journal of Academic Research in Accounting, Finance and Management Sciences**, 6(3), 19-30.

SAATY, Thomas L. (1990), “How to Make Decision: The Analytic Hierarchy Process”, **European Journal of Operational Research**, 48, 9-26.

SAATY, Thomas L. ve Luis G., VARGAS (2012)., **Models, Methods, Concepts and the Applications of Analytic Hierarchy Process**, U.S.A.: Kluwer Academic Publishers.

SAATY, Thomas L. (1980), *The Analytic Hierarchy Process*, McGraw-Hill, New York

SEÇME, Y., Nese, Ali BAYRAKDAROĞLU ve Cengiz KAHRAMAN (2009), “Fuzzy performance evaluation in Turkish Banking Sector using Analytic Hierarchy Process and TOPSIS”, **Expert Systems with Applications**, 36, 11699-11709.

SHIH, Hsu-Shih, Huan-Jyh SHYURB ve E. Stanley LEE (2007), “An Extension of TOPSIS for Group Decision Making”, **Mathematical and Computer Modelling**, 45, 801-813.

SUPÇİLLER, A. Ayça ve Ozan ÇAPRAZ (2011), “AHP ve TOPSIS Yöntemine Dayalı Tedarikçi Seçimi Uygulaması”, **Ekonometri ve İstatistik Dergisi**, 13 (12. Uluslararası Ekonometri, Yöneylem Araştırması, İstatistik Sempozyumu Özel Sayısı), 1–22.

TRIANAPHYLLOU, Evangelos., B. SHU, SANCHEZ S. Nieto. & Ray, T. (1998), “Multi-Criteria Decision Making: An Operations Research Approach”, **Encyclopedia of Electrical and Electronics Engineering**, 15, 175-186.

TRIANAPHYLLOU, Evangelos ve MANN Stuart. H. (1990), “An Evaluation of the Eigenvalue Approach for Determining the Membership Values in Fuzzy Sets”, **Fuzzy Sets and Systems**, 35, 295-301.

URFALIOĞLU, Fatma ve Tolga GENÇ (2013), “Çok Kriterli Karar Verme Teknikleri İle Türkiye'nin Ekonomik Performansının Avrupa Birliği Üye Ülkeleri İle Karşılaştırılması”, **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**, XXXV(II), 329-360.

USTASÜLEYMAN, Talha (2013), “Bankacılık Sektöründe İnternet Sitesi Kalitesi Boyutlarının (Kriterlerinin) Önem Derecesinin Belirlenmesi”, **CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, 11(1), 146-162.

YARALIOĞLU, Kaan (2001), “Performans Değerlendirmede Analitik Hiyerarşi Proses”, **DEÜ İİBF Dergisi**, 16(1), 129-142.

YURDAKUL, Mustafa. ve Yusuf Tansel İÇ (2000), “Türk Otomotiv Firmalarının Performans Ölçümü Ve Analize Yönelik Topsis Yöntemini Kullanan Bir Örnek Çalışma”, **Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi**, 18(1), 1-18.

TURİZM SEKTÖRÜNDE PERSONEL GÜÇLENDİRME ve GÜÇ MESAFESİNİN İŞTEN AYRILMA NİYETİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: BİR UYGULAMA*

Özer YILMAZ¹ Kemal EROĞLUER²

ÖZET

Günümüzde yaşanan rekabet, teknolojideki gelişmeler ve artan iletişim olanakları örgütlerde klasik yönetim tekniklerinden ziyade modern yönetim tekniklerinin uygulanmasını gerektirmektedir. Bir ulusal kültür boyutu olarak güç mesafesinin hızlı ve etkili hareket etmenin bir zorunluluk olduğu günümüz şartlarında örgütlerin işleyişi üzerinde etki yaratabileceği değerlendirilmektedir. Çalışanların motivasyonları üzerinde etkili olan personel güçlendirme uygulamalarının da işyerinde çalışanların kendilerini yalnız hissetmemelerini sağlayabileceği düşünülmektedir. Çalışmanın amacı, Türkiye’de faaliyet gösteren konaklama işletmelerindeki işgörenlerin algıladıkları güç mesafesi ile çalışma ortamlarında uygulanan personel güçlendirme uygulamalarının, işyerinde algıladıkları yalnızlık duygusu ve işten ayrılma niyetleri üzerindeki etkilerinin tespit edilmesidir. Çalışmada Türkiye’de faaliyette bulunan birinci sınıf tatil köyü ve 5 yıldızlı otellerdeki 402 çalışandan elde edilen veriler kullanılmıştır. Çalışma bünyesinde, tanımlayıcı istatistikleri, doğrulayıcı faktör analizini, güvenilirlik ve geçerlik analizlerini, hipotez testlerini içermektedir. Değişkenler arasındaki ilişkiler ise yapısal eşitlik modeli ile incelenmiştir. Çalışma sonucunda, personel güçlendirmenin işten ayrılma üzerinde anlamlı ve negatif yönlü ve işyerinde yalnızlık duygusunun işten ayrılma niyeti üzerinde anlamlı ve pozitif yönlü etkisinin olduğu, algılanan güç mesafesinin ise işten ayrılma niyetini istatistiksel olarak etkilemediği tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Güç Mesafesi, Personel Güçlendirme, İşten Ayrılma Niyeti, İş Yerinde Yalnızlık Duygusu, Turizm Sektörü.

Jel Kodları: M10, M31, L83.

THE EFFECT OF EMPOWERMENT AND POWER DISTANCE ON INTENTION TO LEAVE IN TOURISM SECTOR: A CASE STUDY

ABSTRACT

Today’s conditions of competition, technological developments and communication facilities make it a must to implement modern management techniques rather than classic ones in organizations. A dimension of culture; power distance may have an impact on an organization's operations in today's conditions in which acting fast and effective is a must. The aim of this study is to identify the effects of power distance carried out in work environment perceived by the staff employed in accommodation businesses operating in Turkey on the staff's perception of work loneliness and intention to leave. The data obtained from 402 employees working in first class holiday camp villages and five-star hotels operating in Turkey is used in this study. In the analyses, the interaction between factor load and reliability is investigated with structural model test by respectively making use of descriptive analysis and Structural Equation Modelling with PLS Algorithm for hypotheses testing. The result of this study indicated that empowerment and work loneliness have a significant effect on intention to leave the job, while perceived power distance is found not to be effecting employees' intention to leave.

Keywords: Power Distance, Employee Empowerment, Intention to Leave the Job, Feeling of Loneliness in the Workplace, Tourism Sector.

JEL Codes: M10, M31, L83.

* Bu çalışmanın özeti 3RD International Conference on Applied Economics and Finance (ICOAEF 2017) de sunulmuştur.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bandırma Onyeddi Eylül Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, oyilmaz@bandirma.edu.tr

² Dr., Milli Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, k_eroğlu@yahoo.com.tr

1. GİRİŞ

Emek yoğun bir sektör olan ve işgören-müşteri ilişkilerinin yüksek olduğu turizm sektöründe insan faktörünün hizmetin tasarımından, tüketiciyi memnun etmesine kadar pek çok bakımdan hayati öneme sahip olduğu görülmektedir. Çeşitli çalışmalarda (Boella, 1988; Tuna, 2007; Chalkiti ve Sigala, 2010) turizm işletmelerinde işgücü devir oranlarının yıllık %20'ler ile %30 arasında değişebildiği yönünde bulgular elde edilmiştir. Hizmeti sunan işgücünün sürekli olarak değişmesi hem işletmelere maliyet artışına neden olmakta hem de hizmeti sunan işgücünün değişmesinden dolayı işletme ile müşteri arasında kurulan ilişkiyi zayıflatmaktadır. Bu nedenle turizm işletmelerinin pazarlama başarılarının önündeki en önemli engellerden biri olan işgücü devir hızının nedenlerini doğru tespit edebilmeleri ve gerekli önlemleri almaları gerekmektedir.

Bu çalışmada “algılanan güç mesafesi”, “personel güçlendirme” ve “işyerinde yalnızlık duygusunun” işgücünün işten ayrılma niyeti üzerindeki etkilerinin araştırılması amaçlanmaktadır. Bu amaçla ilgili literatür ışığında geliştirilen modelde yer alan hipotezlerin test edilmesi sonucunda turizm sektöründe çalışan işgücünün işten ayrılma niyetleri üzerinde bu değişkenlerin ne derecede etkisinin olduğu tespit edilmeye çalışılacaktır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Personel Güçlendirme

Personel güçlendirme ve bununla ilişkili yönetim uygulamalarına olan ilgi günümüzde yaşanan sosyal, ekonomik ve teknolojik değişimlerden dolayı sürekli olarak artmaktadır. Personel güçlendirmeye olan ilginin temel sebepleri arasında öncelikli olarak yönetsel ve örgütsel etkinliğin yer aldığı (Kanter, 1979: 65), örgüt içinde güç ve kontrolün astlarla paylaşılması ihtiyacının ikinci sırada yer aldığı ve son olarak örgütlerde takım oluşturma sürecinde personel güçlendirme uygulamalarının grupların gelişimini ve sürekliliğini etkilemesi (Nielsen, 1986:79) gibi konuların yer aldığı belirtilmiştir. Çalışma ortamının çalışanların beklentilerine uygun hale getirilerek, çalışanları güçlendirerek çalışanların samimi duygularla örgütlerine hizmet etmelerini sağlamak ve örgütsel etkinliği arttırmak örgütsel amaçlara ulaşmada önemli rol oynamaktadır.

Personel güçlendirme kavramı ile ilgili pek çok tanım yapılmıştır. Bu tanımlar arasında, kişinin kendi yetenekleri hakkındaki düşüncesinin güçlendirilmesi (Conger, 1989: 17), örgütteki karar verme sürecinin üst kademelerden alt kademede çalışanlara doğru aktararak onlara özerklik ve karar verme hakkını sağlamak (Brymer, 1991: 59), liderlik vasıtasıyla çalışanları canlandırmak, enerji (güç) vermek, güçsüzlüğü azaltarak öz yeterliliği arttırmak (Conger ve Konungo, 1988: 472) sayılabilir.

Çalışanları güçlendirmek, onların karar verme sürecine katılmalarını sağlamayı, bilgi ve becerileri konusunda onlara güven duymayı, işlerinde daha fazla hareket serbestisine sahip olacak şekilde işlerini tasarlamayı, onları mücadeleye teşvik edecek amaçların belirlenmesini ve çalışanların yaptıkları işler için sorumluluk almalarını teşvik etmeyi ifade etmektedir (Yüksel ve Erkutlu, 2003: 140). Çağdaş örgütlerde faaliyetlerin etkin olarak sürdürülebilmesi ancak güçlendirilmiş ve kendilerini örgüte adanmış çalışanların var olması sayesinde mümkün olabilir. Günümüz iş dünyasında yaşanan sürekli ve hızlı değişim ile yoğun rekabet, çalışanların iş süreçleri, ürünler, müşteri hizmetleri konusunda gönüllülük ve bağlılık esasına göre içten bir şekilde çalışmalarını gerektirmektedir (Doğan ve Kılıç, 2007: 55).

Personel güçlendirme konusunda örgütlerde çalışanlara özerklik ve işleriyle ilgili karar verebilme yetkisinin verilmesi, özellikle çalışanların karar verme sürecine katılmaları ve yöneticiler tarafından örgütsel amaçlarla ilgili bilgilendirilmeleri önemlidir. Örgütün alt seviye çalışanları işin gereklerini bilen ve işi yapanlardır. Bu nedenle personel güçlendirme kapsamında örgütün her seviyesinde verilecek olan kararlarda liderlerin koç ve mentor olarak görev yapabilecekleri belirtilmiştir (Robert vd., 2000: 645).

Küreselleşme ve beraberinde getirdiği rekabet, örgüt yönetimlerine pek çok sorumluluk yanında özellikle süreçleri geliştirme sorumluluğu yüklemiştir. Bu süreçler arasında personel güçlendirme önemli bir konumdadır. Personel güçlendirme ihtiyacı, örgütler varlıklarını sürdürebilmek amacıyla sektörel değişimlere ayak uydurarak mal ve hizmetlerini geliştirmek zorunda olmaları, rekabet avantajı sağlamak, verimliliklerini artırıp maliyetlerini düşürebilmek için yenilikçi politika ve strateji izlemelerinin gerekli olması, bunların yanında çalışanların dahil edilmediği bir süreç başarıya ulaşamayacağı gerçeğinden hareketle çalışanların karar alma mekanizmaları dahil edilmesi olarak sıralanan nedenlerden dolayı ortaya çıkmıştır (Çavuş ve Akgemci, 2008: 230).

“Kanter (1997) örgütsel gücün kısmen paylaşımlar ve personeli güçlendirme ile artacağını belirtmiş ve personeli güçlendirmenin liderin gücünü azaltmayacağını aksine, tüm örgüt daha iyi iş gördüğü için sinerjinin artacağını savunmuş, daha karmaşık kararlar alabilmek ve hızlı hareket edebilmek için gerekli kaynak, bilgi ve

desteğe sahip çalışanların daha fazlasını başarabileceklerini ifade etmiştir. Personeli güçlendirmenin örgüte ve çalışanlara sağlayacağı yararlar arasında iş doyumlarının yüksek olması, kendilerine güvenmeleri, yaptıkları işi sevmeleri ve benimsemeleri, müşterilerine daha hızlı bir şekilde mal veya hizmet sunmaları ve son olarak daha yakın ilişkiler kurmalarına katkı sağlaması sıralanabilir” (Akt. Yüksel ve Erkuntlu, 2003:136-137).

2.2. Güç Mesafesi

Kültür, Hofstede tarafından toplumsal ortak zihin haritası olarak tanımlanmıştır. Hofstede yaptığı kültürlerarası çalışmada toplumsal kültürün temelde 4 alt boyutta incelenebileceğini ifade etmiştir. Bu boyutlar, güç mesafesi, dişillik/erillik, belirsizliğe tolerans ve bireşelliklik/ toplulukçuluktur (Hofstede, 1980).

Toplumsal kültürün alt boyutlarından biri olarak çalışmaya konu olan güç mesafesi, hiyerarşik yapı içinde yönetici ile çalışan arasındaki nisbi uzaklığı ifade etmektedir. Güç mesafesi, toplumda gücün dağılımının eşit olmamasının ne derece kabul edilip edilmediğı ve hangi seviyede kabul edildiğı ile ilgili olduğu şekilde ifade edilmiştir (Hofstede,1985:347). Yöneticilerin hiyerarşik kademedeki yetkilerine göre daha alt seviyedeki çalışanlardan daha fazla güç kullanmaları, çalışanların davranışlarını belirleyebilme yetkilerinin olması (Hofstede, 1980: 72) örgüt içinde gücün eşit olarak dağıtılmaması güç mesafesinin yüksek olduğu anlamına gelmektedir.

Kültürün, sosyal çevre algısından kaynaklanan ve çevrenin insan tarafından oluşturulan bölümü (Triandis, 1994) olarak açıklanabileceğı belirtilmiştir. Kültür, normların üyeler için istenen davranışların neler olduğunu ve kişinin yaşamında önemli olan prensipleri, hedefleri ve sosyal rolleri açıklar. Kültürün boyutlarından biri olan güç mesafesi, kişiler arasındaki eşitsizliğin derecesinin görüldüğünü ve kabul edildiğini ya da eşitlik ve hiyerarşik farkın yarattığı rahatsızlık durumunu belirtir (Robert vd., 2000: 644).

Güç mesafesi toplumsal düzeyde ele alınabileceğı gibi bireysel düzeyde de ele alınabilmektedir. Güç mesafesi değerleri toplumdaki bireyler arasında farklılık gösterebilir. Bireylerin geçmiş deneyimleri, aile yapıları, gelir ve ekonomik durumlarına göre farklılık gösterebilmekte, ortak özellik sergileyen toplum bireyleri arasında bile kültür açısından bu nedenle farklılıklar ortaya çıkabilmektedir (Uslu ve Ardıç, 2013: 317).

Diğer bir bakış açısıyla, güç mesafesi kavramı çalışanların üstlerinin emirlerini yerine getirirken nasıl davrandıklarıyla ilgilendir. “Güç mesafesi yüksek olan çalışanlar, üstlerinin verdiğı emirleri sorgulamadan yerine getirirler. Üst makamlarda bulunanlar haklı olmak için doğruyu bulmak zorunda değillerdir” (Yaman ve İrmak, 2010: 165).

Örgütlerde güç mesafesi algısı düşük olan yöneticiler bireşelliğe daha çok önem verirken, yüksek güç mesafesi algısına sahip yöneticiler ise çalışanların emir ve talimatların dışında hareket etmemelerini farklı düşünce ve davranışlarda bulunmamalarını beklerler (Aktaş ve Can, 2012: 247). Geleneksel yaklaşımı savunan ve uygulayan bu yöneticiler için çalışanın katkısından ziyade verilen görevi yapması daha önemlidir. Güç mesafesinin yüksek olduğu gruplarda eşitsizliğin hakim olduğu denetime dayalı merkezi ve hiyerarşik bir yapı oluşumundan bahsedilebilir. Bu örgütlerde ücretlendirmenin de aralarında olduğu tüm uygulamalar yöneticiler ile çalışanların arasındaki mesafeyi gösterir. Çalışanlar yardımsever ve babacan yöneticileri iyi yöneticiler olarak nitelendirirler (Hofstede, 1997: 35). Buna karşın güç mesafesinin düşük olduğu örgütlerde yönetici ile çalışanlar arasında daha eşit bir yapılanmanın olduğu ifade edilebilir (Yücel ve Koparan, 2010: 13).

Türkiye güç mesafesinin yüksek, bireşilikten ziyade toplulukçu, yüksek düzeyde belirsizlikten kaçınma davranışı gösteren ülkeler kategorisinde değerlendirmiştir (Hofstede, 2000: 77). Güç mesafesinin yüksek olduğu kültürlerde güç mesafesinin düşük olduğu kültürlere göre çalışanların örgütlerdeki süreçlerde söz sahibi olmasının, fikirlerini beyan etmesinin ve kararlara katılmasının zorlaştığı ifade edilmiştir (Şekerli ve Gerede, 2011: 21).

2.3. İşten Ayrılma Niyeti

Çalışanlar ve örgütler için olumsuz bir duygu olan işten ayrılma niyeti gerekli önleyici tedbirler alınmadığı zaman çalışanlar için işten ayrılma davranışına dönüşebilmekte, diğer çalışanlar için olumsuz duygular yaratabilmekte ve örgütler için önemli bir maliyet kalemi olmakta ve işgücü kaybına dönüşebilmektedir. Yapılan araştırmalarda işten ayrılma niyeti, “çalışanların iş koşullarından memnuniyetsiz olmaları durumunda göstermiş olduğu yıkıcı ve aktif bir eylem” olarak tanımlanmaktadır (Onay ve Kılıcı, 2011: 365).

Çalışanların iş memnuniyetsizliğine karşı bazı tepkiler gerçekleştireceğini belirtmiştir (Rusbelt vd. 1988). Bu tepkilerden bir tanesi de çalışanın işyerinden ayrılmasıdır. İşten ayrılma niyeti işsizlik oranı, başka iş

olanaklarının bulunması gibi dışsal unsurlarla; yönetim politikası, iş doyumu, ücret ve ödül sistemi gibi örgütsel unsurlar yanında cinsiyet, yaş ve aile gibi bireysel unsurlardan etkilenebilmektedir (Şahin, 2011: 279). Çalışanların işten ayrılmaları örgütler için önemli bir maliyettir. Çalışanların işten ayrılma niyetlerini etkileyen nedenlerin örgütler tarafından dikkatle incelenmesi gerekmektedir (Karakuş ve Yardım, 2014: 22-24).

Çalışanların örgütte kalmak istememeleri, beklentilerinin çoğunlukla karşılanmamış olmasından kaynaklanmaktadır. Zamanla çalışanlar arasında, beklentilerinin karşılandığını düşünenleri örgütte kalmaya, karşılanmadığını düşünenleri ayrılmaya sevk eden bir fark ortaya çıkar. Örgütte kalma veya ayrılma kararı, örgütün amaç ve başarılarını kendi başarıları olarak değerlendiren, örgütsel özdeşleşme düzeyleri yüksek olan çalışanlar, yöneticileriyle daha etkili ilişkiler geliştirmektedir (Polat ve Meydan, 2010: 154).

İşten ayrılma niyeti işletmeler açısından maliyet arttırıcı ve zaman kaybettirici olduğu gibi işletmedeki gruplar arasındaki sosyal ilişkileri zedeleyerek, işgörenlerin ayrılma davranışının bir aşama öncesidir. Çalışanın işinden henüz ayrılmamış olması ve örgütte kalarak, işletme için çalışmasının devamının sağlanması işletme maliyetleri açısından oldukça önemlidir (Poyraz ve Kama, 2008: 149). Bu nedenle işten ayrılma niyeti işletmeler açısından sadece işten ayrılma davranışına yol açması nedeniyle değil, örgütsel ve bireysel bazda olumsuz etkileri nedeniyle de dikkate alınması gereken önemli bir konudur (Yürür ve Ünlü, 2011: 88).

Çalışanların işlerinden ayrılmalarının altında yatan nedenlerden iş tatmini ve örgüte olan bağlılığın yitirilmesi ilk sıralarda yer almaktadır. Örgütün değerlerine bağlı ve bu değerlerin gerçekleştirilmesine katkıda bulunmak isteyen çalışanlar örgütten ayrılmayı düşünmeyeceklerdir. Duygusal bağlılığı kuvvetli olan çalışanların örgütte kalma oranları daha yüksektir. İşten ayrılan çalışanın iş arkadaşları ve çevresi bu durumdan olumsuz etkilenecek ve çalıştığı örgüt iş kaybına uğrayacaktır (Yıldız vd., 2013: 159).

Çalışanların işten ayrılma niyetlerini etkileyen faktörleri altı ana başlıkta incelenmekte olup; bu faktörlerin her birinin çalışanların işten ayrılma niyeti üzerinde etkili olduğunu belirtilmektedir. Bunlar; yaş, cinsiyet, medeni durum ile iş ve aile arasındaki çatışma gibi unsurlardan oluşan bireysel faktörler, duygusal tükenme ve fiziksel yetersizlik gibi sağlık faktörleri, iş yerindeki sosyal çevre faktörleri, işin kalitesiyle ilgili faktörler, örgütsel faktörler ve son olarak işgücü piyasası faktörleri olarak sıralanabilir. Duygusal beklentiler ve iş yerindeki yetersiz sosyal diyalogların beklenen seviyede gerçekleşmemesi çalışanın yalnızlık duygusu yaşamasına neden olurken aynı zamanda kişinin işten ayrılma niyeti taşımasında neden olur (Kaymaz vd., 2014: 45).

2.4. Yalnızlık Duygusu

Çalışanların örgüt içinde karşılaştığı önemli konulardan birisi de iş yerinde yalnızlık duygusuna kapılmasıdır. Yalnızlık duygusu çalışanlar üzerinde önemli etkileri olan ve örgüt yöneticilerinin dikkatle takip etmeleri gereken bir konudur.

Yalnızlık bireylerin yaşadıkları olumsuz duygusal bir durum olarak değerlendirilmektedir. Bireyler fiziksel yalnızlık yanında, içinde bulunduğu çevredeki ilişkilerinin yetersizliğinden kaynaklanan yalnızlık duygusunu da yaşayabilirler. Yalnızlık; bireyin sosyal ihtiyaçlarını karşılayamamasını ve sosyal ilişkilerinin zayıf olduğunu ifade eder. Bireyin iş yaşamındaki yalnızlığı hem kişiliği hem de işi üzerinde çeşitli etkiler yaratabilir. İş yaşamında yalnızlığın, sosyal çevrenin çalışana kabul etmemesi ve yalnız bırakması olarak da tanımlanabileceği belirtilirken, yalnızlık duygusunun bireyin özel yaşamında kendisini yalnız, yetersiz, başarısız, saldırgan, içine kapanık ve özgüven eksikliğinin olduğunu hissetmesine, iş yaşamında ise stres, verimsizlik, tatminsizlik yaşammasına neden olabileceği ifade edilmiştir (Keser ve Karaduman, 2014: 180).

Yalnızlık bireyin sosyal ilişkilerinde niteliksel ve niceliksel olarak yetersizliklerinden kaynaklanan psikolojik bir durum olarak ifade edilmektedir. Yalnızlık duygusunun sosyal etkileşimin ve kişiler arasındaki ilişkilerin bozulması ile ortaya çıktığı söylenebilir. İş ile ilgili yalnızlık çalışmaları incelendiğinde iş yerinde iletişim ve kişiler arası ilişkilerde problem olduğu ve örgütün olumsuz bir iklimle sahip olduğu sonucuna ulaşılmaktadır (Wright vd., 2006: 59).

Çalışanların duyguları, örgütsel vatandaşlık davranışları, örgüte bağlılık, gösterilen çaba, işten ayrılma niyeti gibi birçok performans ve tatmin değişkenlerini etkilemektedir. Robbins ve Judge'm duygusal olaylar teorisi ışığında yapılan araştırmalarda, düşük puan alan çalışanların, olumsuz olaylara daha güçlü direniş gösterdiklerini; ayrıca çalışanların aynı olaya verdikleri duygusal tepkilerin, o anki duygu durumuna göre değişiklik gösterdiği belirtilmektedir (Akoğlan ve Genç, 2014: 87).

Çalışanın kişilik özellikleri yalnızlık hissinde önemli etkiler yaratmaktadır. Çalışanın kendisine olan öz saygısının düşük, çevresiyle iletişiminin zayıf, benlik algısının düşük olması gibi nedenler işyerinde yalnızlık

hissini arttırmakta ve yalnızlık hissine kapılmış çalışanlara örgüt içinde her seviyede rastlanabilmektedir (Keser ve Karaduman, 2014: 181).

3. DEĞİŞKENLER ARASI KAVRAMSAL İLİŞKİLER

3.1. İş Yerinde Yalnızlık Duygusu ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişki

İş yerinde yalnızlık duygusu ve işten ayrılma niyeti birbiriyle ilişkili olan konulardır. Sosyal bir varlık olan insanın iş yerinde tatmin edici seviyede destek ve sosyal ilişkiler kuramaması yalnızlık hissine kapılmasına ve örgütüne yönelik olumsuz duygulara kapılmasına, örgütüne yabancılaşmasına ve işten ayrılma niyetine kapılmasına neden olabilir. Yalnızlık duygusu stres, düşük örgütsel bağlılık, sosyal ilişkilerde problemler yaratabilirken örgütten ayrılma niyetini de arttırabilir (Kaymaz vd., 2014: 45). Yalnızlık duygusunun örgütsel bağlılığı olumsuz etkilediği gibi işten ayrılma niyeti üzerinde de etkili olduğu ifade edilebilir (Ertosun ve Erdil, 2012: 474).

İşyerinde mevcut pek çok olumsuz etken yanında işyerindeki stres de çalışanların işten ayrılma niyetleri üzerinde önemli bir rol oynamaktadır. İşteki stresten kaynaklanan duygusal tükenme çalışanların işten ayrılma niyetleri üzerinde etkili olabilir. Benzer şekilde yalnızlık duygusunun olumsuz yönde etkilediği, çalışanların iş tatminlerini düşürdüğü ve işten ayrılma niyeti üzerinde etkili olduğu ifade edilebilir (Kaymaz vd. 2014: 45).

Keser ve Karaduman (2014: 178) yapmış oldukları çalışmada, çalışanların iş yaşamındaki yalnızlık algıları ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasında zıt yönlü bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Çalışmaya göre öğretmenlerin işyerindeki yalnızlık algıları arttıkça, örgütsel vatandaşlıkları azalmaktadır. Benzer şekilde Yılmaz ve Altınok (2009) yapmış oldukları çalışmada okul yöneticilerinin yalnızlık duyguları ile yaşam doyum düzeyleri arasında ters yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Frostad vd. (2015) tarafından yapılan çalışmada ortaokulda öğrenim gören öğrencilerden öğretmenlerinden yeterli destek görmeyen ve özellikle yalnızlık duygusu yaşayanların okuldan erken ayrılma isteklerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

İşyerinde yalnızlık duygusu, örgütsel bağlılığı azaltabilmekte, sosyal ilişkileri zayıflatılabilmekte ve dolayısıyla verimliliği olumsuz şekilde etkileyebilmektedir. Bu olumsuzluk çalışanlarda işten ayrılma niyetinin oluşmasına ve bir sonraki adımda ise fiilen işten ayrılma davranışının ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Kaymaz vd. (2014: 46) yapmış oldukları çalışmada iş yerinde yalnızlık duygusu yaşayan çalışanların işten ayrılma niyeti üzerinde önemli etkisi olduğu sonucuna, çalışanların yalnızlık duygusuna kapılmalarının işten ayrılma niyetleri üzerinde olumlu yönde etki ettiği sonucuna ulaşmışlardır.

Yıldız vd. (2013) gümrüklerde görev yapan çalışanlar üzerinde yaptıkları araştırmada, çalışanların tükenmişlik düzeyleri ile işten ayrılma niyetlerinin azaltılması ve örgütsel bağlılıklarının artırılması için; çalışanlara hizmet içi eğitimler verilmesi, kurum içi rehberlik hizmetlerinin artırılması, iletişim ve meslek etiğine yönelik eğitimler düzenlenmesi ve kurum içi sosyal faaliyetlerin çeşitlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Bu açıklamalar ışığında çalışmada ileri sürülen ilk hipotez şu şekildedir:

H₁: Çalışanların iş yerinde yalnızlık algıları işten ayrılma niyetini arttırmaktadır.

3.2. Personel Güçlendirme ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişki

Örgütlerin temel yapı taşı kuşkusuz çalışanlarıdır. Örgütün başarısında, hedeflerine ulaşmasında ve var olmasında çalışanlar en önemli aktörlerdir. Günümüzde çalışanların veriminin artırılması ve başarısı için örgüt yönetimleri pek çok modern uygulamalara yer vermektedir. Bunlardan birisi de personelin güçlendirilmesi uygulamasıdır. Çalışanların işleri ile ilgili kararları verebilmeleri onların işe ve örgüte olan duygularını olumlu yönde etkileyecek ve çalışandan ziyade yönetici gibi davranışlar sergileyen çalışanların işlerinden ve örgütlerinden ayrılmayı düşünmeyecekleri ifade edilebilir. Zurmeyer vd. (2009) yapmış oldukları çalışmada hemşirelerin personel güçlendirme ile mevcut iş pozisyonlarından ayrılma niyeti üzerinde güçlü bir ters yönlü ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Schalkwyk vd. (2010) petrokimya laboratuvarında yaptıkları araştırmada iş güvensizliğinin çalışanların işle özdeşleşmelerini olumsuz yönde etkilediğini, personel güçlendirmenin işle özdeşleşmeyi olumlu yönde etkilediğini ve çalışanların işten ayrılma niyetleri üzerinde ise olumsuz yönde etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Burada liderin otoriteyi çalışanlara devretmesi, çalışanların doğrudan karar verme yetkisine sahip olmaları, bilgi paylaşımı, yetenek geliştirme ve yenilikçi performans koçluğu gibi personel güçlendirme

davranışlarını sergilemesi, çalışanlara işlerini yaparken izleyecekleri yolu seçme özgürlüğü sunması, çalışanların fikirlerine itibar edildiği hissine sahip olmalarına, yaptıkları iş ile ilgili özen konusunda çalışanları cesaretlendirmektedir. Bu tür uygulamalar çalışanların böyle bir çalışma ortamından, çeşitli nedenlerden kaynaklanan ayrılma niyetine kapılmamalarına katkı sağlayabilecektir.

Poyraz ve Kama (2008)'nin yaptıkları çalışmada iş güvencesi algısı ile işten ayrılma niyeti arasında negatif yönlü bir ilişki olduğunu ve düşük düzeyli de olsa, iş güvencesi algısının ayrılma niyetini negatif yönde etkilediğini belirtmişler. Bu bağlamda bireylerin işten ayrılması kadar örgütte çalışırken olumsuz davranışlar sergilemesi örgütler açısından verimsizlik gibi önemli sorunlara neden olabilmektedir. Yüksek örgütsel özdeşleşme düzeyi çalışanların örgüte ve işine olan bakış açısından kaynaklandığından, çalışanların işten ayrılma niyetini de olumsuz olarak etkilediği ifade edilebilir. Çalışanların işten ayrılması istenmiyorsa çalışanlarla yakın ilişki kurularak, uygun liderlik tarzları uygulanarak, çalışanlar ödüllendirilerek, çalışanların adalet algıları, örgüt kimliği ve imajı güçlendirilerek, örgütün farklılığına olan inancı kuvvetlendirilip örgütsel güven algısının güçlü kılınması gereklidir. Ayrıca, işletmeyi kariyer gelişimi ve başarı fırsatı yaratacak hale getirme, çalışanların örgütte saygı görmeleri ve örgütle gurur duymaları, iş yaşamında özerk olmaları da önemli olan diğer faktörlerdir. Çalışanların birbirleriyle olumlu ilişkiler kurmalarına destek olma ve çalışanlarla çok yönlü iletişim kurma çalışanların yalnızlık duygusu üzerinde de etkili olacağı değerlendirilmektedir (Polat ve Meydan, 2010: 160-162).

Bu bağlamda çalışmada ileri sürülen ikinci hipotez şöyledir:

H₂: Çalışanlara yönelik personel güçlendirme uygulamaları işten ayrılma niyetlerini azaltmaktadır.

3.3. Personel Güçlendirme ile İş Yerinde Yalnızlık Duygusu Arasındaki İlişki

Örgütler personel güçlendirme uygulamalarıyla çalışanlarının işe yönelik beklentilerini karşılayacak tedbirler almalıdır. Çalışanların işlerinde karar verme gücüne sahip olmaları yanında işi başarmak için izlenecek yolu seçme özgürlüğüne de sahip olmaları kişisel tatminlerini arttıracaktır ve tatmin düzeyi yüksek olan çalışanların iş yerindeki sosyal ilişkilerinin de iyi seviyede olacağı ve yalnızlık duygusuna daha az kapılacakları ifade edilebilir.

İş yaşamı, kişinin yaşam alanları içinde önemli bir bölümü oluşturmakta ve iş yaşamından alınan doyum genel yaşamı da etkileyebilmektedir. Bu açıdan bakıldığında işle ilgili temel ihtiyaçların doyurulması büyük önem taşımaktadır. İşle ilgili temel ihtiyaçların doyurulmasının, kişinin öznel mutluluğu üzerinde önemli ölçüde etkisinin olduğu ifade edilebilir (Doğan ve Eryılmaz, 2012: 386).

Örgütlerde personel güçlendirme uygulamaları çalışanların örgüt faaliyetlerine gönüllü katılımını artırma amacı taşımaktadır. Örgütlerde bireyin çalışma arkadaşlarının desteğinin ve genel olarak örgütsel destek algısının yüksek olmasının işten ayrılma niyetini azalttığı görülmektedir. Olumlu duygular yaşayan bireylerin daha az duygusal tükenme ve samimiyetsizlik duygusu yaşadıkları ifade edilmektedir (Yürür ve Ünlü, 2011: 89). Çavuş ve Akgemci(2008: 241) imalat sektöründe yaptıkları çalışmada personel güçlendirme algısının anlam ve yetenek boyutu ile yetkinlik boyutuNUN, örgütsel yaratıcılığı pozitif yönde etkilediği, etki boyutunun ise örgütsel yaratıcılık ile anlamlı bir ilişkisi olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Örgütsel yaratıcılığın artmasının çalışanların örgütlerine karşı olumlu duygularının artmasına, işten ayrılma niyetinin azalmasına katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Bu bilgilerden hareketle çalışanların personel güçlendirme algıları ile işyerinde duydukları yalnızlık duyguları arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik kurulan hipotez şu şekilde ifade edilmektedir:

H₃: Çalışanlara yönelik personel güçlendirme uygulamaları, çalışanların işyerinde yalnızlık duygularını azaltmaktadır.

3.4. İş Yerinde Yalnızlık Duygusu ile Güç Mesafesi Arasındaki İlişki

Güç mesafesi yüksek kültürlerde örgüt içinde yönetim ile alt seviyedeki çalışanlar arasında iletişimin zayıf, bilgi paylaşımının yetersiz olması çalışan açısından rahatsızlık veren bir durumdur. Yeterli iletişimin ve bilgi paylaşımının olmadığı, çalışanlara beklentileri ölçüsünde değer verilmeyen örgütlerde çalışanlar çeşitli şekillerde tepki gösterebilirler (Zakai ve Duran, 1985; 58). Çalışanların kişilik özelliklerine bağlı olarak bu tepkiler arasında iş yerinde yalnızlık duygusu da sayılabilir.

Sınırlı personel güçlendirme özellikle yüksek güç mesafesine sahip ülkelerde - Çin ve Hindistan gibi- örgütsel dinamiklerin belirlenmesinde oldukça faydalıdır. Chen vd.(2014: 149) yaptıkları çalışmada yüksek güç

mesafesine sahip kültürlerde çalışanların yönetim kontrolü ile güç paylaşımı ve psikolojik güçlendirme arasında olumlu ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Liderlerin güç paylaşım davranışı çalışanların psikolojik güçlendirme algıları ile olumlu yönde ilişkili olduğu ve iş performansını olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Örgütsel güven örgütlerin işleyişinde oldukça önemli bir faktördür. Örgütsel güven çalışanın yöneticisine, arkadaşlarına ve örgütüne olan güvenden oluşmaktadır. Örgütsel güvenin çalışanlar arasında işbirliğini ve dayanışmayı arttırdığı, stres, tükenmişlik, kaos ve çalışan devrini azalttığı, bireysel ve örgütsel performansı arttırdığı belirlenmiştir. Yüksek güç mesafesine sahip kültürlerde çalışanların örgütlerine daha çok güven duydukları sonucuna ulaşılmıştır (Uslu ve Ardıç, 2013: 330). Örgütlerdeki güç mesafe algısının çalışanın güven algısı ve dolayısıyla iş yerindeki yalnızlık algıları üzerinde etkili olabileceği ifade edilebilir. Bu nedenle çalışmada ileri sürülen dördüncü hipotezde çalışanların güç mesafesi algıları ile işyerinde yaşadıkları yalnızlık duygusu arasındaki ilişkiyi araştırmaya yöneliktir.

H₄: Çalışanların güç mesafesi algıları, işyerinde yalnızlık duygularını arttırmaktadır.

3.5. Güç Mesafesi ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişki

Güç mesafesi algısı çalışanların sosyal çevreleri tarafından desteklenen içinde buldukları kültüre göre yüksek veya düşük olarak adlandırılmaktadır (Hofstede, 2000: 72). Örgütler içinde bulunduğu kültürle karşılıklı olarak etkileşim içinde bulunurlar. Örgütler açısından değerlendirildiğinde, her örgütün kendine özgü kültürü ve değerler sistemi vardır. Örgütün kurucusu olan kişi içinde bulunduğu toplumun kültürel değerleriyle yetiştiğinden o değerleri örgüte aktarmaktadır (Hofstede, 1985: 349). Kültürel değişim bireylerin kişisel özelliklerini de etkileyebilmektedir. Yüksek güç mesafesine sahip kültürlerde bulunan örgütlerdeki çalışanlar arasında kişisel özellikleri bakımından yüksek güç mesafesini kabul etmeyen çalışanlarda olabilecektir. Bu durumda genellikle uymacı davranış göstermeyen çalışanların işten ayrılma niyeti taşıyabilecekleri değerlendirilmektedir.

Yüksek güç mesafesinin olduğu örgütlerde çalışanların düşük örgütsel destek ve zayıf iletişim nedeniyle daha fazla tükenmişlik duygusuna kapılabilecekleri ifade edilebilir. Çalışanlarda tükenmişliğin artması işten ayrılma niyetini arttırmaktadır (Mansour ve Tremblay, 2016: 4). Tükenmişlik, işten ayrılma niyeti ve işten ayrılma ile bağlantılı ve bunlar üzerinde etkili bir faktördür. Farklı sektörlerde yapılan çalışmalarda tükenmişlik ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkiler benzer şekilde ortaya çıkmıştır. Örneğin, Knani ve Fournier (2013: 403)'in yapmış oldukları çalışmada yaşanan tükenmişlik duygusu ile işten ayrılma niyeti arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Benzer şekilde Onay ve Kılıcı (2011) turizm çalışanları üzerinde yapmış oldukları çalışmalarında da çalışanların duygusal tükenmişliğinin, işten ayrılma niyetlerini etkilediğini öne sürmektedir.

Yüksek güç mesafesinin olduğu kültürlerde çalışanların iş yaşamında örgüt, çalışanlar ve müşterilerden kaynaklanan pek çok zorlukla mücadele etmek zorunda olmaları tükenmişlik duygularını artırırken işten ayrılma niyetlerini de etkilemektedir (Xiaoming vd., 2014: 229).

Güç mesafesinin yüksek olduğu Çin'de 4 ve 5 yıldızlı otellerde yapılan çalışmada personel güçlendirmenin üst seviyede hizmet sunumu ile olumlu yönde ilişkili olduğu belirlenmiştir. Ayrıca bu ilişkinin performansa dayalı ödüller, örgütsel destek ve yönetici desteği ile aracılık etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Algılanan örgütsel destek, yönetici desteği ve ödüller ile personel güçlendirmenin çalışanların içtenlikle daha kaliteli hizmet sunmalarına katkı sağladığı belirlenmiştir. Eğitimin kaliteli hizmet sağlama konusunda önemli etkisi olduğu düşünüldüğünde personel güçlendirme hizmet kalitesi arasında aracılık rolü olmadığı belirlenmiştir (Humborstad vd., 2008: 1349). Bu bağlamda çalışmada ileri sürülen son hipotez şu şekildedir:

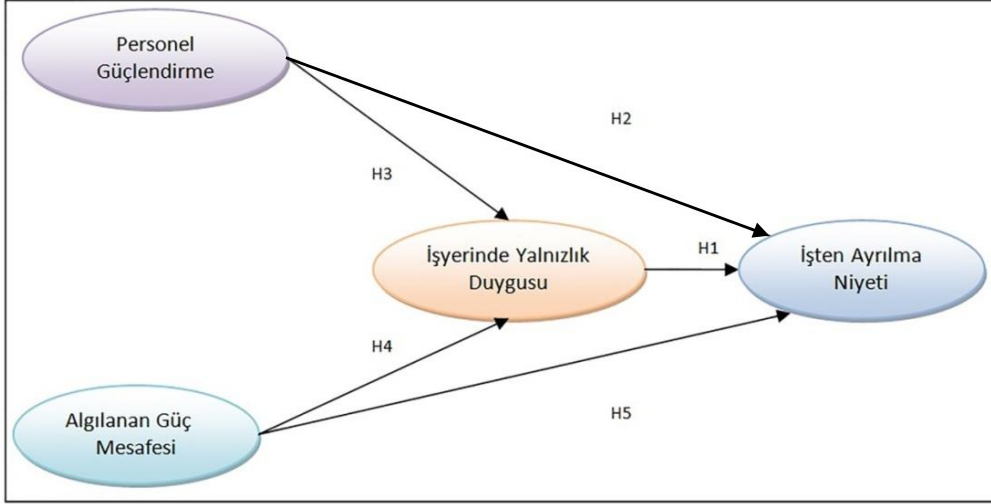
H₅: Çalışanların güç mesafesi algısı işten ayrılma niyetlerini arttırmaktadır.

4. YÖNTEM

4.1. Araştırmanın Amacı ve Modeli

Çalışmanın amacı, Türkiye'de faaliyet gösteren konaklama işletmelerinde çalışan personelin çalışma ortamlarında uygulanan personel güçlendirme uygulamaları ile algıladıkları güç mesafesinin, işyerinde yaşadıkları yalnızlık duygusu algıları ile işten ayrılma niyeti algıları üzerindeki etkilerinin tespit edilmesidir. Bu nedenle çalışma, literatürde incelenen diğer çalışmalar ışığında, neden sonuç ilişkisine dayalı tasarlanmıştır.

Araştırmanın amaçları ve teorik kısımda nedenleri ile ileri sürülen hipotezler ışığında geliştirilen modeli Şekil 1.'de gösterilmiştir.

Şekil 1. Araştırma Modeli ve Hipotezleri

4.2. Örneklem ve Veri Toplama Süreci

Araştırmanın ana kümesini Türkiye’de faaliyette bulunan birinci sınıf tatil köyü ve 5 yıldızlı otellerdeki çalışanlar oluşturmaktadır. Ana kütle sayısının tam olarak belirlenmesinin mümkün olmaması sebebi ile çalışmada “anakütle sayısının belirli olmadığı durumda kullanılacak formül” ışığında veri toplanmasına karar verilmiştir. Bu formüle göre yapılan ilgili hesaplama sonucu 367 kişinin değerlendirme yapılması için yeterli olduğu görülmektedir.

Çalışmada verilerin toplanması için anket tekniği kullanılmıştır. Oluşturulan anket formu toplamda 2 bölümden ve 36 ifadeden oluşmaktadır. Anket formun ilk bölümünde, çalışanların işletmedeki güç mesafesi, personel güçlendirme uygulamaları, işyerindeki yalnızlık duyguları ve işten ayrılma niyetlerine yönelik geliştirilen 29 adet likert tipi (5’li) ifade yer almaktadır. Anket formunun ikinci bölümü ise çalışanlara ait yaş, cinsiyet, işletmede çalışma süresi gibi tanımlayıcı bilgilerinin sorulduğu, çoktan seçmeli ve açık uçlu sorulardan oluşmaktadır.

Ankette yer alan ifadeler Tablo 1’de gösterilen kaynaklardan uyarlanılmıştır. Ölçeklere ilişkin geçerlilik çalışması kapsamında “çeviri-geri çeviri” işlemi yapılmış; Yazarlar tarafından Türkçe’ye çevrilen bazı ölçek soruları, Bandırma Onyedü Eylül Üniversitesinde görevli bir yabancı dil uzmanı (Dr) tarafından ana dile geri çevrilmiş ve iki metin arasında tespit edilen farklılıklar incelenmiştir. Ortaya çıkan farklılıklar düzeltilerek, anlam kargaşası çıkarabilecek hatalı çevirilerin önüne geçilmiştir.

Tablo 1. Araştırmada Kullanılan Ölçekler ve Alındığı Kaynaklar

Ölçek	Alınan Kaynak
Güç Mesafesi (5 soru)	Yoo vd., 2001
Personel Güçlendirme (3 soru)	Zhang ve Beglev, 2011
İşyerinde Yalnızlık Duygusu (2 boyut-16 soru)	Doğan vd., 2009
İşten Ayrılma Niyeti (5 soru)	Polat, 2009

Oluşturulan anketin katılımcılar tarafından eşit derecede anlaşılıp anlaşılmadığını ve verilerin bir ön değerlendirmesi için pilot uygulama olarak Antalya’da faaliyet gösteren 5 yıldızlı bir otelde çalışan 68 personel ile bir ön test yapılmıştır. Ön test sonucunda öncelikle ankete verilen cevaplarda boş bırakılan soru sayısı incelenmiş ve yapılan 1972 işaretlemeye sadece 32 tanesinin boş bırakıldığı görülmüştür (< %1). Ayrıca ön test sırasında ölçeklere ait Alfa güvenilirlik değerleri incelenmiş ve ölçeklerin güvenilirlik değerlerinin

örneklem sayısına göre kabul edilebilir düzeyde olduğu tespit edilmiştir (minimum 0,58). Bu sonuçlar doğrultusunda ilgili anket formu üzerinde herhangi bir değişiklik yapılmadan ana çalışmaya geçilmiştir.

Oluşturulan anket formu 1 Eylül 2015 itibari ile daha önceden onay alınan 9 otele mail yolu ile gönderilmiş ve 1 Ekim 2015 itibari ile toplamda 402 kullanılabilir anket geri dönmüştür. Çalışma bulguları elde edilen bu 402 anket ile değerlendirilmiştir.

5. BULGULAR

Araştırmaya katılan örnekleme ilişkin tanımlayıcı bilgiler Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2 incelendiğinde, ankete katılan otel çalışanların çoğunluğunun (%66,9) erkeklerden oluştuğu ve yarısından fazlasının (%53,7) işçi statüsünde istihdam edildiği anlaşılmaktadır. Katılımcıların yaşları 15-58 arasında geniş bir yelpazeye yayılmaktadır. Katılımcıların yaş ortalaması 30,97’dir. Katılımcıların aylık gelir ortalaması 1624, 62 TL iken, buldukları otelde çalışma süreleri ortalama 3,38 yıldır. Personelin turizm sektöründeki toplam tecrübelerinin ortalamasının ise 8,72 yıl olduğu görülmüştür.

Tablo 2. Örnekleme İlişkin Tanımlayıcı Bilgiler

Cinsiyet	Sayı	Yüzde	Departman	Sayı	Yüzde
Erkek	269	66,9	F&B (Servis ve Bar)	141	35,1
Bayan	130	32,3	Önbüro	57	14,2
Cevapsız	3	,7	Kat Hizmetleri	75	18,7
Toplam	402	100,0	Teknik Hizmetler	20	5,0
			Müşteri İlişkileri	19	4,7
Kademe			Muhasebe & Finans	24	6,0
İşçi	216	53,7	Satın Alma	6	1,5
Birinci Kademe Yönetici (Şef, Kaptan)	133	33,1	Satış & Pazarlama	7	1,7
İkinci Kademe Yönetici (Departman Müdürü)	32	8,0	Güvenlik	15	3,7
Üçüncü Kademe Yönetici (Genel Müdür, Genel Müdür Yrd)	3	0,7	Diğer (Mutfak, Çamaşırhane vb.)	34	8,5
Cevapsız	18	4,5	Cevapsız	4	1,0
Toplam	402	100,0	Toplam	402	100,0
Yaş			Bu Otelde Çalışma Süresi		
18 ve altı	27	6,7	1 yıl ve altı	178	44,3
19-25 arası	93	23,1	1-4 yıl arası	113	28,1
26-35 arası	165	41,0	5-8 yıl arası	47	11,7
36-45 arası	74	18,4	9-12 yıl arası	38	9,5
46-55 arası	30	7,5	13 yıl ve üstü	7	1,7
56 ve üstü	3	0,7	Cevapsız	19	4,7
Cevapsız	10	2,5	Toplam	402	100,0
Toplam	402	100,0			
			Sektör Tecrübesi		
Aylık Gelir			1 yıl ve altı	50	12,4
1200 TL ve altı	23	5,7	2-5 yıl arası	132	32,8
1200- 2000 TL arası	300	74,6	6-10 yıl arası	86	21,4
2001-3000TL arası	20	5,0	11-15 yıl arası	58	14,4
3001- 4000 TL arası	8	2,0	16-20 yıl arası	35	8,7
4001- 6000 TL arası	6	1,5	21-25 yıl arası	23	5,7
6001 TL ve üstü	5	1,2	26 yıl ve üstü	9	2,2
Cevapsız	40	9,9	Cevapsız	9	2,2
Toplam	402	100,0	Toplam	402	100,0

Çalışmada kurulan modele ilişkin hipotez testleri için PLS algoritmalı Yapısal Eşitlik Modellemesinden (PLS SEM) yararlanılmıştır. İlgili testler SmartPLS paket programı yardımı ile uygulanmıştır (Ringle vd. 2005).

“PLS ölçülen modelin psikometrik özellikleri (her bir değişkenin ölçümünde kullanılan ölçeğin güvenilirlik ve geçerliliği) ve yapısal modelin parametrelerini (modeldeki değişkenler arasındaki ilişkinin derecesi ve anlamlılık düzeyi) eşzamanlı olarak değerlendirmektedir. PLS yönteminin veri dağılımı konusunda hiçbir varsayımı olmamakla birlikte, tahminlerin istatistikî anlam düzeylerinin tespitinde (bootstrapping ve jackknifing gibi) parametrik olmayan yöntemleri kullanmaktadır. Ayrıca PLS yöntemi örneklem büyüklüğü konusunda minimum düzeyde kısıtlama getirmektedir” (Erogluer ve Yılmaz, 2015: 295). Ayrıca sahip olduğu bazı kısıtlara rağmen, örneklemin kısıtlı olduğu ve verinin çarpık olduğu durumlarda PLS'nin kullanışlı bir yapısal eşitlik tahmincisi (Kwong ve Wong, 2013) olduğu söylenebilir.

Yapısal eşitlik analizinde öncelikle, ilgili soruların faktör yükleri, yapıların yakınsaklık geçerlilikleri (convergent validity) ve güvenilirlikleri incelenmiştir. Fornell ve Larcker, (1981), yapıların geçerli olabilmesi için yapılar için AVE (Açıklanan Ortalama Varyans) değerlerini 0,50 ve üstünde olması gerektiğini belirtmiştir. İlgili yapıların güvenilirliklerinin test edilmesi için de bileşik güvenilirlik (composite reliability)'ten yararlanılmıştır. İlgili literatürde PLS tekniğinde yapı güvenilirliklerinin test edilmesinde alfa değerinin yerine bileşik güvenilirliğin kullanılması önerilmektedir (Kwong ve Wong, 2013: 22). Bileşik güvenilirliğin 0,7 ve üstünde olması, kurulan yapıların güvenilir olduğunu göstermektedir (Bagozzi ve Yi, 1988).

Analize geçmeden önce ters sorulmuş olan sorular (reverse) SPSS 20 paket programı yardımı ile dönüştürülmüş (recode edilmiş) ve bu şekilde analize hazırlanmıştır. Smart PLS 2.0 paket programı ile gerçekleştirilen ilk analiz sonucunda “güç mesafesi ölçeği” ile ilgili bir soru, “işten ayrılma niyeti” ile ilgili 2 soruya ait faktör yükleri 0,4'ün altında çıkmıştır. Bu nedenle ilgili sorular analizden çıkarılarak, analiz tekrarlanmıştır. Ayrıca ikinci analizde “işyerinde yalnızlık” ölçeğine ilişkin iki alt boyutun (duygusal yoksunluk ve sosyal arkadaşlık) ortalama değerleri alınarak modele dahil edilmiştir. Analize ilişkin faktör yükleri, açıklanan ortalama varyanslar ve yakınsaklık geçerliliğine ilişkin değerler Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3. Faktör Yükleri, Açıklanan Varyanslar ve Yakınsaklık Geçerlilik Değerleri*

Yapı	İfade	Faktör Yüğü	AVE	Yakınsaklık Geçerliliğı
Güç Mesafesi (GM)	• İşletmede üst pozisyonda olanlar, birçok kararlarda astlarına <i>danışmamalıdır</i>	0,712	0,536	0,821
	• İşletmede üst pozisyonda olanlar, astlarının fikirlerini <i>sormamalıdır</i> .	0,772		
	• İşletmede üst pozisyonda olanlar, astları ile sosyal etkileşimden kaçınmalıdırlar.	0,785		
	• Astlar, amirlerinin vermiş oldukları kararlara katılmama eğiliminde <i>olmamalıdır</i> .	0,651		
Personeli Güçlendirme (PG)	• İşimi nasıl yapacağımı belirleme konusunda önemli ölçüde özerkliğe(bağımsızlığa) sahibim.	0,856	0,656	0,851
	• İşimi nasıl yürüteceğime dair kararları kendim verebilirim.	0,841		
	• İşimi yaparken kendi başıma seçimler yapma konusunda özgürüm.	0,727		
İşyerinde Yalnızlık Duygusu (İYD)	Duygusal Yoksunluk • İş ortamında baskı altındayken iş arkadaşlarım tarafından yalnız bırakıldığımı hissederim • Çoğunlukla iş arkadaşlarımın bana mesafeli durduklarını hiss ediyorum. • Birlikte çalıştığım insanlarla arama mesafe koyduğumu hiss ediyorum. • Kendimi iş arkadaşlarımdan duygusal olarak uzak hiss ediyorum. • İş yerimdeki ilişkilerimden memnunum. • Çalıştığım iş yerinde dostluk anlayışı hakimdir. • İş arkadaşlarımla birlikteyken çoğu zaman kendimi dışlanmış hiss ediyorum.	0,953	0,605	0,741

	<ul style="list-style-type: none">• İş yerinde çoğu zaman diğer çalışanlarla birlikte aramda bir kopukluk hissedirim.• İş yerindeyken kendimi genel bir boşluk duygusu içinde hissedirim.			
	<p style="text-align: center;"><u>Sosyal Arkadaşlık</u></p> <ul style="list-style-type: none">• İş yerinde sosyal ilişkilerim vardır.• İş yerimdeki sosyal etkinliklere (piknik, parti, yemek vs.) katılırım.• İş yerinde gerektiğinde işle ilgili günlük sorunlarımı konuşabileceğim biri var.• İş yerinde istediğimde kişisel düşüncelerimi paylaşabileceğim kimse yoktur.• İş yerinde mola zamanlarında beraber vakit geçirebileceğim biri vardır.• Kendimi iş yerindeki arkadaş grubunun bir parçası olarak hissedirim.• İş yerinde beni dinleme zahmetinde bulunan insanlar vardır.	0,550		
İşten Ayrılma Niyeti (İAN)	<ul style="list-style-type: none">• Bu işyerinde önümüzdeki yıllarda da çalışmak isterim.	0,766	0,523	0,760
	<ul style="list-style-type: none">• Önümüzdeki 5 yıl içinde bu işyerinden ayrılmayı istemiyorum.	0,516		
	<ul style="list-style-type: none">• Sık sık işten ayrılmayı düşünüyorum.	0,847		

*Weighting Scheme: Factor Weighting Scheme, Maximum Iteration: 5000

Tablo 3 incelendiğinde modelde yer alan tüm ifadelerle ilişkin faktör yük değerleri kritik değerin üstünde yer almıştır. Ayrıca tüm faktörlere ait bileşik güvenilirlik değerleri 0,70'in; Açıklanan Ortalama Varyans Değerleri (AVE) ise 0,50'nin üstündedir. Bu sonuçlara göre kurulan modelin geçerlilik ve güvenilirlik şartlarını sağladığı görülmektedir.

Geçerli ve güvenilir olduğu kabul edilen ölçekler ışığında yapısal model testine geçilmiştir. Analiz edilen modele ilişkin standart katsayılar, t değerleri ve belirleme katsayıları (R^2) ile hipotez testlerine ilişkin sonuçlar Tablo 4'te gösterilmektedir.

Tablo 4. Yapısal Model Testi Sonuçları*

İlişki	Katsayı	t değeri	P(anlamlılık)	R^2	Hipotez
İYD→İAN	0,279	2,348	<0,05	0,181	H ₁ KABUL
PG→İAN	-0,214	3,611	<0,05		H ₂ KABUL
GM→İAN	0,071	0,648	>0,05		H ₅ RET
PG→İYD	-0,055	1,672	>0,05	0,74	H ₃ RET
GM→İYD	0,854	50,0315	<0,05		H ₄ KABUL

* Bootstrap Method: 2000 samples.

Tablo 4'te görüldüğü üzere, %95 güven aralığında, otellerde çalışan personelin güç mesafesi algılamalarının, işyerinde yaşadıkları yalnızlık duygusu üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı bir etkisi olduğu (GM→İYD; $p<0,05$; 0,854); personeli güçlendirme algılarının ise işyerinde yaşadıkları yalnızlık duygusu üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etki göstermediği (PG→İYD; $p>0,05$; -0,055) görülmektedir. Elde edilen bu sonuca göre, otellerde çalışan personelin algıladıkları güç mesafesi 1 birim arttığında, işyerinde yalnızlık duyguları 0,854 birim artmaktadır. Ayrıca personelin işyerinde yaşadıkları yalnızlık duygusunun varyansının %74'lük bir kısmı iki bağımlı değişken olan personel güçlendirme ve güç mesafesi tarafından (PG ve GM) açıklanmaktadır. Dolayısı ile personelin işyerindeki yalnızlık duygusunu azaltmak için, işletme sahipleri ve üst düzey yöneticilerinin, günümüz şartlarında teknolojik gelişmeler ile birlikte kültürel özellikleri de dikkate alarak örgütlerde var olan güç mesafesini azaltacak tedbirleri alma yanında, işyerindeki gücün daha eşit dağıtılması yönünde kararlar alması gerekmektedir.

Çalışanların işten ayrılma niyetlerinin hangi değişkenler tarafından etkilendiğine yönelik sonuçlar incelendiğinde; işyerinde yaşanan yalnızlık duygusu (İYD) ile Personel Güçlendirme uygulamalarının (PG), işten ayrılma niyeti (İAN) üzerindeki etkilerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu ($p<0,05$) belirlenmiştir. Veriler incelendiğinde personel güçlendirmenin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinin pozitif (katsayı= 0,279), işyerinde yalnızlık duygusuna etkisinin ise negatif yönlü (katsayı=-0,214) olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç teorik olarak da beklenebilecek bir sonuçtur. Örgütlerde personele devredilen yetki ve sorumluluk

arttıkça, çalışanın kendini daha iyi hissetmesi ve örgüte duyduğu bağlılığı arttırması beklenir. Bu yetkiyi ve sorumluluğu alan çalışanın örgütte kalmayı tercih edeceği ve işten ayrılma niyetinin azalacağı ifade edilebilir. Buna karşılık işyerinde yalnızlık duygusuna kapılan çalışan ise, kendisini sosyal bir grubun parçası olarak görmeyeceğinden içinde bulunduğu gruptan mümkün olan ilk fırsatta ayrılmayı isteyecek ve bu durum çalışanın işten ayrılma niyetini arttıracaktır.

Çalışma sonuçlarına göre çalışanların işten ayrılma niyetlerine ait varyansın %18,1'inin işten ayrılma niyeti ve personel güçlendirme uygulamaları değişkenleri (İAN ve PG) tarafından açıklandığı görülmektedir. Bu nedenle çalışanın işten ayrılma oranlarını düşürmek için personel güçlendirme uygulamalarının arttırılması ve çalışanların işyerinde yaşadıkları yalnızlık duygularının azaltılması yönünde stratejiler geliştirilmesi ve uygulamaya geçirilmesi önemlidir. Her ne kadar güç mesafesinin, işten ayrılma niyeti üstünde doğrudan bir etkisi çıkmasa da, bu değişkenin işyerinde yaşanan yalnızlığı önemli ölçüde etkilediği tespit edildiğinden, dolaylı olarak işten ayrılma niyetini etkilediği ve otel yöneticileri tarafından göz ardı edilmemesi gerektiği ifade edilebilir. Emek yoğun bir sektörde faaliyet gösteren çalışanların kültürel özelliklerde dikkate alındığında daha düşük güç mesafesine sahip daha başarılı ve etkili hizmet sunumunda bulunabilecekleri değerlendirilmektedir.

6. TARTIŞMA VE SONUÇ

Örgütsel faaliyetlerin yerine getirilmesinde, örgütün amacına ulaşmasında ve varlığını sürdürmesinde örgütün entelektüel sermayesi olan çalışanlar çok önemli rol oynamaktadırlar. Teknolojinin ve buna bağlı olarak iletişim olanaklarının önemli gelişmeler göstermesi ve globalleşme her alanda büyük değişimleri ve gelişmeleri de beraberinde getirmiştir.

Güç mesafesi, kültür üzerine önemli çalışmaları olan Hofstede (1980) tarafından ortaya konulan kültür boyutlarından biridir. Hofstede kültür boyutlarından güç mesafesi boyutunu, grup içerisinde gücün eşit olmayan dağılımının derecesi olarak ifade etmiştir. Gücün grup içerisinde göreceli olarak eşit dağılması, düşük güç mesafesi olarak adlandırılırken, gücün eşit olmayan dağılımı yüksek güç mesafesi olarak tanımlanmaktadır (Şekerli ve Gerece, 2011: 20). Yapılan gruplandırma ülkemizin güç mesafesinin yüksek olduğu ülkeler arasında yer aldığı belirtilmiştir. Yüksek güç mesafesi güçlü örgütsel hiyerarşiyi beraberinde getireceğinden günümüz şartlarında bilginin süratle işlendiği, insan ilişkilerinin yoğun olduğu, müşteri memnuniyetine dayalı sektörlerdeki faaliyetleri olumsuz etkileyebilecektir. Bu nedenle turizm sektörü gibi karşılıklı ilişkilerin önem kazandığı, hizmet kalitesinin ve süratinin belirleyici rol oynadığı sektörlerde yüksek güç mesafesi gerek çalışanlar üzerinde gerekse çalışanların hizmet sunumları üzerinde olumsuz yönde etki yaratabileceği beklenir.

Örgütlerde personel güçlendirme uygulamaları, yönetimin çalışanlarına verdiği önemli bir destektir. Personel güçlendirme, çalışanın işinin kapsamını ve işteki rolünü dilediği gibi belirleyebileceğine inandığı aktif bir çalışma ortamını ifade etmektedir. Bu düşünce, çalışanların örgüte bağlılıklarının sağlanmasına da katkıda bulunmaktadır (Janssen, 2004, 56). Bu uygulamalar çalışanın örgütüne olan bağlılığına katkıda bulunduğu gibi örgüt içindeki sosyal gruplara dahil olarak kendisini örgütün önemli bir parçası olarak hissetmesine destek olmaktadır.

İş ile ilgili yalnızlık duygusu iş yerinde iletişim ve kişiler arası ilişkilerde problem olduğu ve örgütün olumsuz bir iklime sahip olduğu durumlarda daha sıklıkla ortaya çıkmaktadır (Wright vd., 2006) Örgütte sosyal ilişkiler ağında yer alan çalışanların işyerinde yalnızlık duygusu yaşamaları olasılığının düşük olacağı değerlendirilmektedir.

Çalışanın işten ayrılma niyeti örgütler açısından maliyetleri arttırıcı ve zaman kaybettirici olduğu gibi örgütteki iş grupları arasındaki sosyal ilişkileri zedeleyerek, çalışanların moralini bozan ayrılma davranışının bir aşama öncesidir (Daloğlu, 2002). İşten ayrılma niyeti genellikle çalışanların örgütten beklentilerinin karşılanmadığı durumlarda ortaya çıkmaktadır.

Araştırmanın örneklemini Türkiye'de faaliyet gösteren birinci sınıf tatil köyü ve 5 yıldızlı otellerdeki çalışanlar oluşturmaktadır. Turizm sektörü emek yoğun bir sektör olmasının yanında anlık birebir ilişkilerin hizmet kalitesi ve müşteri memnuniyeti üzerinde önemli etkileri vardır. Müşterilerle yakın ilişkinin kaçınılmaz olduğu turizm sektöründe örgüt kültürünün yüksek güç mesafesine dayanması pek çok problemi de beraberinde getirecektir. Dikey bir hiyerarşik yapı ara kademelerin artmasına, iletişimin ve karar verme sürecinin yavaşlamasına neden olabileceği değerlendirilmektedir.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de faaliyet gösteren konaklama işletmelerinde çalışanların çalışma ortamlarındaki personel güçlendirme uygulamaları ile algıladıkları güç mesafesinin, işyerinde yaşadıkları yalnızlık duygusu algıları ile işten ayrılma niyeti algıları üzerindeki etkilerinin tespit edilmesidir. Çalışmada

kurulan modele ilişkin beş hipotez ileri sürülmüş ve bu hipotezler PLS algoritmali Yapısal Eşitlik Modellemesi yardımı ile test edilmiştir. Analizde öncelikle yapılara ait faktör yük değerleri hesaplanmış, daha sonra ilgili yapılar üzerinden hipotez testlerine geçilmiştir.

Çalışanların iş yerinde yalnızlık duygusu algılarının işten ayrılma niyeti algıları üzerinde olumlu yönde etkili olduğuna yönelik birinci hipotez 0,05 anlamlılık düzeyinde kabul edilmiştir. Çalışanların işyerinde yaşadıkları yalnızlık duygusu algılarında meydana gelen bir birimlik artışın işten ayrılma niyeti algılarını 0,279 birim arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Örgüt içinde etrafla sosyal ilişkiler kuramayan, yalnız kalan çalışanın işine, örgütüne karşı olumlu duygular taşıyamayacağı, işten ayrılma niyetine kapılacağı ve sonrasında işten ayrılabilceği ifade edilebilir. Demirbaş ve Haşit (2016) yaptıkları araştırmada iş yerinde yalnızlığın işten ayrılma niyeti üzerinde olumlu yönde etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Benzer sonuca Kaymaz vd. (2014) de ulaşmışlardır. Örgüt içinde yöneticilerinden ve iş arkadaşlarından gerekli desteği görmeyen çalışanın zamanla yalnızlaşacağı, moral ve motivasyonu birlikte performansının düşeceği beklenir. Taştan (2014: 132) olumlu ilişkilerden kaynaklanan örgütsel desteği hisseden çalışanların işten ayrılma niyetinin azalacağını belirtmiştir. Örgüt kültürü ve örgüt iklimi bu konuda önemli bir belirleyici olarak karşımıza çıkmaktadır. Olumlu iklime ve kültüre sahip örgütlerde oluşturulan birlik ve beraberlik çalışanların örgüt içinde kendilerini yalnız hissetmemesine ve işten ayrılma niyeti de olmak üzere olumsuz duygulara kapılmalarına yardımcı olabileceği ifade edilebilir.

Örgütlerdeki personel güçlendirme uygulamalarının çalışanların işten ayrılma niyetleri üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik oluşturulan ikinci hipotez 0,05 anlamlılık düzeyinde kabul edilmiştir. Personel güçlendirme uygulamalarının çalışanlar tarafından olumlu yönde algılanması onların işten ayrılma niyetleri üzerinde - 0,274 birim oranında etkili olduğu belirlenmiştir. Diğer bir ifadeyle personel güçlendirme uygulamaları arttıkça çalışanların işten ayrılma niyetlerinin azalacağı ifade edilebilir. Bu sonuç İlisu (2012) tarafından yapılan araştırmanın sonuçlarını destekler niteliktedir. Benzer sonuç Kitapçı vd. (2013) tarafından yapılan çalışmada da bulunmuştur. Zira personel güçlendirme uygulamalarıyla çalışanlar işleri ile ilgili kararları kendilerinin vermeleri dolayısıyla işleri benimseyerek yapacakları kendilerini örgütün sahibi gibi görebilecekleri değerlendirilmektedir.

Üçüncü hipotez olan personel güçlendirme uygulamalarının iş yerindeki yalnızlık duygusu üzerindeki etkisi 0,05 anlamlılık düzeyinde kabul edilmemiştir. Akçakaya (2010) çalışmasında personel güçlendirme uygulamaların katılımcı bir yönetim ve etkili bir iletişim sisteminin oluşturulmasıyla başarıya ulaşacağını ifade etmiştir. Personel güçlendirme uygulamaları ile işine ve örgütüne karşı olumlu duygular besleyeceği düşünülen çalışanların iş yerinde kuracakları formal ve informal ilişkiler dolayısıyla yalnızlık duygusu yaşamamaları beklenirken araştırma sonuçları bunun aksi şekilde olduğunu göstermiştir.

Örgütlerde güç mesafesinin çalışanların işyerindeki yalnızlık duygusu üzerinde olumlu yönde etkisi bulunduğuna yönelik oluşturulan dördüncü hipotez 0,05 anlamlılık düzeyinde kabul edilmiştir. Buna göre örgütlerde güç mesafesi arttıkça çalışanların işyerindeki yalnızlık duygularının da artacağı, çalışanın daha çok yalnızlık hissedeceği ifade edilebilir. Yalnızlık duygusu çalışanın yabancılaşmasını da tetikleyerek kendisine ve örgütüne karşı “içe dönük bir tutum” izlemesine neden olur (Tutar, 2010). Yüksek güç mesafesinin örgütlerde yalnızlık duygusuna ve yabancılaşmaya neden olabilir. Örgütlerde yetersiz sosyal destek çalışanları başta “hiçlik duygusu” olmak üzere bir çok olumsuz duyguyu yaşamalarına neden olmaktadır (Tuna, 2007: 137). Yalnızlık duygusu da bu olumsuz duygular arasında sayılırken ortaya çıkışında pek çok olumsuz faktörü içinde barındıran kültürün bir boyutu olan güç mesafesi önemli bir nedendir. Güç mesafesi beraberinde hiyerarşik yapılanmayı getirdiğinden ara kademe sayısı arttıkça günümüz şartlarında çalışanların sosyo-psikolojik beklentilerinin karşılanma düzeyinin düşeceği değerlendirilmektedir. Turizm sektöründe yüksek güç mesafesi hizmet kalitesi ve müşteri memnuniyeti üzerinde olumsuz yönde etki edebileceği ifade edilebilir.

Çalışanların güç mesafesi algısının işten ayrılma niyeti algıları üzerinde olumlu yönde etki edeceğine yönelik oluşturulan beşinci hipotez 0,05 anlamlılık düzeyinde kabul edilmiştir. Bu sonuca göre örgütlerde çalışanların yüksek güç mesafesi algısının işten ayrılma niyetlerini arttırdığı ifade edilebilir. Halis ve Şenkal (2009, 135) eşitsizlikten kaynaklanan güç mesafesinin pek çok uygulamayı beraberinde getirdiğini, geniş güç mesafesi özelliklerinin çalışanları olumsuz yönde etkileyerek işinden ayrılmayı düşünmesine neden olabileceği belirtmişlerdir. Çakar ve Yıldız (2009) yaptıkları araştırmada güç mesafesinin örgütsel destek üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu, ancak işten ayrılma niyeti ile ilişkisinin bulunmadığını, işten ayrılma niyetinin ise kültür boyutlarından belirsizlikten kaçınma ilgili olduğunu ifade etmişler ve yapılan çalışmada benzer sonuca ulaşılmıştır. Özellikle turizm sektöründe yüksek güç mesafesi algısı çalışanların sundukları hizmet kalitesi üzerinde olumsuz etki yapacağı değerlendirilmektedir. Güç mesafesinin yüksek olması günümüz şartlarında hizmetin sunulması anlamında çalışanlar üzerinde baskı oluşturarak olumsuz sonuçlar ortaya çıkmasına neden

olabilecektir. Bu nedenle çalışanların desteklenmesi, düşük güç mesafesi, olumlu örgüt iklimi ve liderlik tarzları çalışanların işten ayrılma niyetlerini azaltabilecektir.

Elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde emek yoğun bir sektör olan turizm sektöründe çalışanların kültürün bir boyutu olan yüksek güç mesafesi algılarının işten ayrılma niyetleri ve iş yerinde yalnızlık duyguları üzerinde olumsuz yönde etkisi olduğu belirlenmiştir. Bu sonucun ortaya çıkmasının sektörün özelliğinden kaynaklandığı değerlendirilmektedir. Turizm sektörü kırılganlığın yüksek olduğu, olumsuz uygulamaların telafi edilmesinin zor ve maliyetinin yüksek olduğu bir sektördür. Bu nedenle örgüt yönetimlerinin maliyetleri düşürebilmesinde aslında en kolay yolun iç müşteriler olan çalışanların desteklenmesi, güçlendirilmesi ve tatmin edilmesinde olduğunu daima göz önünde bulundurmaları gereklidir. Daha sonra yapılacak çalışmalara yol göstermesi açısından bürokratik örgütlerin yer aldığı farklı sektörlerde aynı uygulamanın yapılmasının farklı sonuçları ortaya çıkarabileceği değerlendirilmektedir. Kültür önemli bir etken olmakla birlikte çalışanların eğitim düzeylerinin de farklı sonuçların ortaya çıkmasına katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- AKÇAKAYA, Murat. (2010). “Örgütlerde Uygulanan Personel Güçlendirme Yöntemleri: Türk Kamu Yönetiminde Personel Güçlendirme” **Karadeniz Araştırmaları**, 25, 145-174.
- AKOĞLAN KOZAK, Meryem. & GENÇ, Volkan. (2014). “Değişim Sürecinde Ortaya Çıkan Direnci Önlemede Duyguların Yönetiminin Önemi: Hizmet İşletmeleri Açısından Bakış”, **Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi**, 1(2), 81-92.
- AKTAŞ, Mert & CAN, Abdullah (2012). “Yöneticilerin Kültürel Değerleri ve İzleyici Davranışı Tercihleri”, **Ege Akademik Bakış**, 12 (2), 239-249.
- BAGOZZI, Richard. P., & YI, Youjae. (1988). “On The Evaluation of Structural Equation Models”, **Journal of the Academy of Marketing Science**, 16(1), 74-94.
- BOELLA, M.J. 1988. **Human Resource Management in the Hotel & Catering Industry**, London: Hutchinson.
- BRYMER, R. A. (1991). Employee empowerment, a guest-driven leadership strategy. **The Cornell Quarterly**, Vol 32, pp 56-58.
- CHALKITI, Kalotina., & SIGALA, Marianna. (2010). “Staff Turnover in The Greek Tourism Industry: A Comparison Between Insular and Peninsular Regions”, **International Journal of Contemporary Hospitality Management**, 22(3), 335-359.
- CHEN, Chao C., ZHANG, Ann Yan & WANG, Hui. (2014). “Enhancing the Effects of Power Sharing on Psychological Empowerment: The Roles of Management Control and Power Distance Orientation” **Management and Organization Review** 10 (1), 135–156. doi: 10.1111/more.12032.
- CONGER, J. A. (1989), “Leadership: The Art of Empowering Others”, **The Academy of Management Review**, Vol:3, no:1, pp. 17-24.
- CONGER, J. A. & KANUNGO, R. N. (1988), “The Empowerment Process: Integrating Theory and Practice”, **Academy of Management Review**, Vol:13, No:3, pp.471-482.
- ÇAKAR, Niğar Demircan. & YILDIZ, Sibel. (2009). “Örgüt Kültürü ve Algılanan Örgütsel Destek İşten Ayrılma Eğilimini Nasıl Azaltabilir? **İktisat, İşletme ve Finans** 24(282), 82-110.
- ÇAVUŞ, Mustafa F. & AKGEMCI, Tahir. (2008). “İşletmelerde Personel Güçlendirmenin Örgütsel Yaratıcılık Ve Yenilikçiliğe Etkisi: İmalat Sanayiinde Bir Araştırma”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 20, 229-244.
- DALOĞLU, Mehmet. (2002). “Türk Silahlı Kuvvetlerinde İş gücü Devri: İş Tatmini, Örgütsel Bağlılık ve Ayrılma İsteği Çerçevesinde Bir İnceleme”, **Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Ankara.
- DEMİRBAŞ, Birol. & GÜRKAN Haşit. (2016). “İşyerinde Yalnızlık ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisi: Akademisyenler Üzerinde Bir Uygulama”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 16 (1),137-158.
- DOĞAN, Selen. & KILIÇ, Selçuk. (2007). “Örgütsel Bağlılığın Sağlanmasında Personel Güçlendirmenin Yeri ve Önemi” **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 29, 37-61.

DOĞAN, T., ÇETİN, B., & SUNGUR, M. Z. (2009). “İş yaşamında yalnızlık ölçeği Türkçe formunun geçerlilik ve güvenilirlik çalışması”. **Anadolu Psikiyatri Dergisi**, 10(6), 271-277.

DOĞAN, Tayfun & ERYILMAZ, Ali. (2012). “Akademisyenlerde İşle İlgili Temel İhtiyaç Doyumu ve Öznel İyi Oluş” **Ege Akademik Bakış**, 12 (3), 383-389.

EROĞLUER, Kemal & YILMAZ, Özer. (2015) “Etik Liderlik Davranışlarının Algılanan Örgüt İklimi Üzerine Etkisine Yönelik Bir Uygulama: İş Yaşamında Yalnızlık Duygusunun Aracılık Etkisi”, **İSADER**, 7(1), 280-308.

ERTOSUN, Ö.G., ERDİL, O. (2012). “The Effects of Loneliness on Employees’ Commitment and Intention to Leave”, **Procedia Social and Behavioral Sciences**, 41, 469-476.

FROSTAD, Per., SIP Jan Pijl & PER Egil Mjaavatr. (2015). “Losing All Interest in School: Social Participation as a Predictor of the Intention to Leave Upper Secondary School Early”, **Scandinavian Journal of Educational Research**, 59 (1), 110–122, <http://dx.doi.org/10.1080/00313831.2014.904420>

GIERVELD, Jenny De Jong. & THEO Van Tilburg. (2006). “A 6-Item Scale for Overall, Emotional, and Social Loneliness Confirmatory Test on Survey Data”, **Research on Aging**, 28 (5), 582-598.

HALİS, Muhsin. & ŞENKAL, Abdülkadir (2009). **Türk İşletme Kültüründe Ortaklık ve Güven**. İstanbul Ticaret Odası Sosyal Yayınlar. No.2009-33.

HOFSTEDE, Geert (2000). **Cultures Consequences, Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations**. Sage Publications. 2nd Edition. London.

HUMBORSTAD, Sut I W., HUMBORSTAD, Bjarte, WHITFIELD, Richard. & PERRY, Chad. (2008). “Implementation of empowerment in Chinese high power-distance organizations”, **The International Journal of Human Resource Management**, 19(7), 1349–1364. DOI: 10.1080/09585190802110224

ILISU, İlkay. (2012). “Personel Güçlendirmenin Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisi Üzerine Bir Araştırma”, Yüksek Lisans Tezi. Niğde Üniversitesi. SBE İşletme Anabilim Dalı Yönetim ve Organizasyon Bilim Dalı.

JANSSEN, Onne (2004). “The Barrier Effect of Conflict with Superiors in the Relationship between Employee Empowerment and Organizational Commitment”, **Work & Stress**, January/March, 18(1), 56-65.

KANTER, R. M. (1979) “Power Failure in Management Circuits.” **Harvard Business Review**, 57(4), 65-75.

KARAKAŞ, A. (2014). “İşletmelerde personeli güçlü kılma yollarından personeli güçlendirme”, **Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 6 (11), 79-105

KARAKUŞ, Şenay & YARDIM, Mecbure. (2014). “Algılanan Örgütsel Değişim, Belirsizlik, İş Doyumu ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişkiler”, **İş ve İnsan Dergisi**, 1 (1), 21-31.

KAYMAZ, Kurtuluş., EROĞLU, Umut & SAYILAR, Yücel. (2014). “Effect of Loneliness at Work on the Employees’ Intention to Leave” **İŞ, GÜÇ Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, 16(1), 38-53, DOI: 10.4026/1303-2860.2014. 0241.x

KESER, Aşkın & KARADUMAN, Mustafa. (2014). “İş Yaşamında Yalnızlık Algısının Örgütsel Vatandaşlık Davranışı İle İlişkisi Ve Öğretmenler Üzerinde Bir Araştırma”, **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**, 3(7), 178-197.

KİTAPÇI, Hakan., KAYNAK, Ramazan. & ÖKTEN. S. Süleyman. (2012). “Güçlendirmenin İş Tatmini ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisi: Kamu ve Özel Sektörde Mukayeseli Bir Araştırma”, **International Review of Economics and Management**, 1 (1), 49-73.

KNANI, Mouna & Fournier Pierre-Sebastien. (2013). “Burnout, Job Characteristics, and Intent to Leave: Does Work Experience Have Any Effect?”, **Journal of Emerging Trends in Economics and Management Science (JETEMS)**, 4(4), 403-408.

KWONG, K. & WONG, K. (2013). “Partial least squares structural equation modeling (PLS-SEM) techniques using SmartPLS”, **Marketing Bulletin**, 24(1), 1-32.

MANSOUR, Sari. & TREMBLAY, Diane-Gabrielle. (2016). “How the need for “leisure benefit systems” as a “resource passageways” moderates the effect of work-leisure conflict on job burnout and intention to leave: A study in the hotel industry in Quebec”, **Journal of Hospitality and Tourism Management**, 27, 4-11.

NEILSEN, E. (1986) Empowerment strategies: Balancing authority and responsibility. In S. Srivastra (Ed.), Executive power (78-110). San Francisco: Jossey-Bass.

ONAY, Meltem. & KILCI, Sevede. (2011). “İş Stresi ve Tükenmişlik Duygusunun İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkileri: Garsonlar ve Aşçıbaşılar”, **Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi**, 3(2), 363-372.

POLAT, Mustafa (2009). “Örgütsel özdeşleşmenin öncülleri ve ardılları üzerine bir saha çalışması”. Doktora Tezi (Yayımlanmamış), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Bursa.

POLAT, Mustafa. & MEYDAN, Cem Harun (2010). “Örgütsel Özdeşleşmenin Sinizm ve İşten Ayrılma Niyeti ile İlişkisi Üzerine Bir Araştırma”, **Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Dergisi**, 9(1), 145-172.

POLAT, S. (2009). “İlköğretim müfettişlerinin örgütsel bağlılık, mesleki tükenmişlik ve işten ayrılma niyetleri arasındaki ilişki”, **NWSA: Education Sciences**, 4(3), 1150-1159.

POYRAZ, Kemal. & KAMA, Bülent (2008). “Algılanan İş Güvencesinin, İş Tatmini, Örgütsel Bağlılık ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi” **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 13 (2), 143-164.

RINGLE, C., WENDE, S., & WILL, A. (2005). Smart PLS 2.0M3; Next generation path modeling software: <http://www.smartpls.de>

ROBERT Christopher, PROBST, Tahira M., MARTOCCHIO, JOSEPH J., DRASGOW, Fritz & LAWLER, John J. (2000). “Empowerment and Continuous Improvement in the United States, Mexico, Poland, and India: Predicting Fit on the Basis of the Dimensions of Power Distance and Individualism”, **Journal of Applied Psychology**, 85(5), 643-658. DOI: 10.1037//0021-9010.85.5.643

SCHALKWYK, Sonet Van., DU TOIT, Danie H., BOTHMA, Adriaan S. & ROTHMANN, Sebastiaan. (2010). “Job insecurity, leadership empowerment behaviour, employee engagement and intention to leave in a petrochemical laboratory”, **SA Journal of Human Resource Management**, 8(1), 1-8. DOI: 10.4102/sajhrm.v8i1.234.

SİĞRI, Ünsal. & TIĞLI, Mehmet. (2006). “Hofstede'nin “Belirsizlikten Kaçınma” Kültürel Boyutunun Yönetimsel –Örgütsel Süreçlere ve Pazarlama Açısından Tüketici Davranışlarına Etkisi”, **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**, 21 (1). 327-342.

ŞAHİN, F. (2011). “Lider-Üye Etkileşimi İle İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişki Üzerinde Cinsiyetin Etkisi”, **Ege Akademik Bakış**, 11(2), 277-288.

ŞEKERLİ, Eyüp Bayram. & GEREDİ, Ender (2011). “Kültürün EKY'ye Etkileri ve Türk Pilotların Hofstede Kültür Boyutları Açısından Durumları”, **“İşGüç” Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, 13(1), 19-38. DOI: 10.4026/1303-2860.2010.0163. x.

TAŞTAN, Seçil; İŞÇİ, Emre & ARSLAN, Burcu (2014). “Örgütsel Destek Algısının İşe Yabancılaşma ve Örgütsel Bağlılığa Etkisinin İncelenmesi: İstanbul Özel Hastanelerinde Bir Çalışma”, **Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 19. 121-138.

TRIANDIS, H. C. (1994). **Culture and Social Behavior**. McGraw-Hill Book Company.

TUNA, M. 2007. “Personel Devir Oranı Analizi: Ankarada Yer Alan Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Uygulama”, **Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi**, 18 (1), 45-52

TUTAR, Hasan (2010). “İşgören Yabancılaşması ve Örgütsel Sağlık İlişkisi: Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 65(1), 175-204.

USLU, Osman. & ARDIÇ, Kadir (2013). “Güç Mesafesi Örgütsel Güveni Etkiler Mi?”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi**, 15(2), 313-338.

WRIGHT, Sarah L., CHRISTOPHER D. B. Burt & STRONGMAN, Kenneth T. (2006). “Loneliness in the Workplace: Construct Definition and Scale Development”, **New Zealand Journal of Psychology**, 35 (2). 59-68.

YAMAN, Erkan. & IRMAK, Yasin (2010). “Yöneticiler Ve Öğretmenler Arasındaki Güç Mesafesi”, **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 7(13), 164 – 172.

YILDIZ, Sebahattin; YALAVAÇ, Süleyman & MEYDAN, Cem Harun (2013). “Tükenmişliğin İşten Ayrılma Niyetine Etkisinde Örgüte Bağlılığın Aracı Rolü: Türkiye'deki Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Personeli Üzerinde Bir Araştırma”, **Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi**, 8 (2), 157-170.

YILMAZ, Ercan., & ALTINOK, Vicdan (2009). “Okul Yöneticilerinin Yalnızlık ve Yaşam Doyum Düzeylerinin İncelenmesi”, **Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi**, 15(59), 451-469.

YOO, B., DONTU, N. & LENARTOWICZ, T. (2001), “Measuring cultural values: development and validation of the CVSCALE”, **Unpublished Manuscript**, Georgia State University, Atlanta, GA.

YÜCEL, Emine Başak. & KOPARAN, Emrah (2010). “Güç Mesafesi Ve Cinsel Taciz Davranışları Arasındaki İlişkinin Yönünü Belirlemeye Yönelik Görgül Bir Çalışma”, **Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi**, 2 (1), Issn: 1309 -8039 (Online), 11-18.

YÜKSEL, Öznur & ERKUTLU, Hakan. (2003). “Personeli Güçlendirme – Empowerment”, **G.Ü İİBF Dergisi** 1/2003, 131-142.

YÜRÜR, Şenay & ÜNLÜ, Onur (2011). “Duygusal Emek, Duygusal Tükenme ve İşten Ayrılma Niyeti İlişkisi”, “İş-Güç” **Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, 13 (2), 81-104. DOI: 10.4026/1303-2860.2010.0174.x

XIAOMING, Yang. & MA, Ben-Jiang. & CHANG, C. Lisa. & SHIEH, Chich-Jen. (2014).” Effects of Workload on Burnout and Turnover Intention of Medical Staff: A Study”, **Ethno Med**, 8(3), 229-237 (2014)

ZAKAHİ, Walter R. & DURAN Robert L. (1985). “Loneliness, communicative competence, and communication apprehension: Extension and Replication”, **Communication Quarterly**, 33(1), 50-60.

ZHANG, Y. & BEGLEY, T. M. (2011). “Power distance and its moderating impact on empowerment and team participation”, **The International Journal of Human Resource Management**, 22(17), 3601-3617.

ZURMEHLY, J, MARTIN, P.A. & FITZPATRICK JJ. (2009). “Registered nurse empowerment and intent to leave current position and/or profession”, **Journal of Nurs Management**, 17(3), 383-391.

TÜRKİYE'DE İSLAMOFOBİNİN YANSIMALARI

Cansu KAYA¹

Abdulahap AKINCI²

ÖZET

Dünya tarihi, toplumların birbirleriyle olan ekonomik, kültürel ve ideolojik savaşlarıyla doludur. Bu savaşlar görünen sebeplerden askerî güç ve ekonomik ambargolara dayalı olsa da, çoğu zaman aidiyetlere saldırma ve değerleri itibarsız kılma şeklinde meydana gelmiştir. Din unsurunun bir toplumu anlama ve yorumlamada ki önemi düşünüldüğünde, İslamiyet'e mensup toplumları da İslami inanç ve tutumların gerektirdikleriyle değerlendirmek yerinde bir davranış olacaktır. Ancak, ulusların değişen menfaatleri ve kendi kimliklerini ortaya koyarken ihtiyaç duyulan "öteki" kavramı, bu değerlendirmeleri çoğu zaman tarafsız kılmamaktadır. İslamofobi ve anti-islamizm ise, bu bahsi geçen çatışma alanlarının doğurduğu sonuçlardır.

Soğuk Savaş bittikten sonra dünyaya hâkim olmak isteyen Batı, komünizm tehlikesiyle olan mücadelesinden başarıyla çıkmış, yeni bir korku arayışına girmiştir. Bu noktada devreye soktuğu İslam korkusunun temelinde İslam düşmanlığının yattığı, Müslümanları terörist olarak yaftalaması sebebiyle yadsınamaz bir gerçektir. Özellikle 11 Eylül hadisesinden sonra işgallerini bu korkuyla meşru gösteren Batı, bunu "medeniyet" olarak tanımlamış, yaptığı barbarlıkları "medeniyet çatışması" kavramına indirgemıştır. Zamanla Orta Doğu'yu kana bulayan bu İslam düşmanlığının farklı yüzleri, bugün nüfusunun neredeyse tamamı Müslüman olan Türkiye'yi de çeşitli alanlarda etkilemiştir. Özellikle laiklik olgusunun çok tartışma oluşturması, yıllarca süren başörtüsü problemi, 28 Şubat süreci ve seküler-dindar ayırımının getirdiği düşmanlık ülkemizi farklı zamanlarda kaosa sürüklemiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, İslam, İslamofobi, Batı.

Jel Kodları: J70, J78, L40, N30.

REFLECTIONS OF ISLAMOPHOBIA IN TURKEY

ABSTRACT

History is filled with the economic, cultural and ideological wars of the societies. While these wars are based on apparent cause, military power, and economic embargo, they have often been attacked by their belonging and their values are disreputable. Islamophobia and anti-Islamism are also one of these areas. After the end of the Cold War, the West, seeking to dominate the world, has successfully emerged from the struggle with the danger of communism and has searched for a new horror. At this point, the Islamic enemy lies at the base of the Islamic fear that it engages in, and it is an indisputable fact because of the labelling of Muslims as terrorists. Especially after the events of September 11, the West has legitimized its occupation with this fear and has reduced it to the concept of "civilization" and the barbarism it has made to the concept of "civilization conflict". The different faces of this Islamic hostility, which in time overflowed the Blood of the Middle East, influenced Turkey, whose Muslim population today is almost entirely Muslim, in various areas. Especially the creation of secularism, the controversy over the years, the issue of the head cover over the years, the enmity of the 28 February process and secular-religious distinction drove our country to chaos at different times.

Keywords: Islam, Islamophobia, Türkiye, Western.

Jel Codes: J70, J78, L40, N30.

¹ Uzman, Sorumlu Yazar, cansukaya932@gmail.com

² Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi İİBF SBKY Öğretim Üyesi, akakinci1@yahoo.com

1. GİRİŞ

Toplumların sosyal, tarihî ve siyasî unsurlarını oluşturan ve fertlerin toplumla aidiyetini sağlayan çeşitli unsurlar vardır. Din de bunlardan biridir. Tarihte savaşlar, göçler ve bazı siyasî olaylarla gelişen ve coğrafya değiştiren dinler, çeşitli sonuçlara sebebiyet vermiş, uluslar da dinin bu gücünü çok geçmeden fark etmiştir.

Türklerin büyük kitleler hâlinde İslamiyet'i seçmesi 10. yüzyıldan sonra hız kazanmıştır. Karluk, Yağma ve Çiğil Türkleri İslamiyet'i seçerek Karahanlı Devleti'ni, Oğuzlar ise İslamiyet'le birlikte Büyük Selçuklu Devleti'ni kurmuşlardır. Bu tarihten sonra bireysel tercih olmaktan çıkan İslamiyet'in kurumsal bir zemine oturtulması da, zamanla edebiyata, hukuka, dile ve siyasî karar organlarına etki etmiş, bu da İslamiyet'in Türk kültürüyle yoğrulmasına yol açmış ve yeni bir medeniyetin doğmasının temeli olmuştur. Zamanla güçlenen bu medeniyet, literatürde ulus devlet inşasına kadar "Osmanlı" olarak geçmiş, Türklük ve Müslümanlık Osmanlı potasında eritilmiş ve bütünleştirilmiştir. Özellikle Kanunî Sultan Süleyman Han'la birlikte büyük bir ivme yakalayan bu medeniyet, zamanla bu potaya dâhil olmayan Batı'yı rahatsız etmiş ve eş zamanlı olarak Martin Luther'le başlayan İslamofobi ve anti-İslamist kıpırdamalar oluşturmuştur. Müslüman olup olmadığı fark etmeksizin bütün dünya ulusları bundan etkilenmiştir. Nüfusunun nerdeyse tamamı Müslüman olan Türkiye'nin de bu hareketlerden etkilenmesinin getirdiği sonuçlar sancılı birçok süreci beraberinde doğurmuştur. Müslüman Ortadoğu'yu Batı'ya bağlayan yolda köprü konumunda olması, yurtdışında yerleşik yaşayan vatandaşlarının bulunması, gerek sınır komşuluğu gerekse siyasî dengelerin gözetilmesi açısından Türkiye'ye İslam aidiyetinin hesabı çeşitli yollardan sorulmuştur.

Dünya üzerinde görülen ya da deneyimlenen hiçbir medeniyetin, dinin ya da toplumsal olayın tek taraflı olmadığı kabul edilirse, meydana getirilen bu İslamofobik unsurların klasikleşmiş oryantalist söylemden beslendiği gerçeği kaçınılmazdır. Meselenin özünü çatışma temelinde inşa etmiş olan Huntington ve ardından gelen ekol, İslam'ın ana kaynağını, ortaya çıkış sürecini ve toplumların iyileştirilmesi amacını hiçe sayarak, meseleyi medeniyetler çatışmasına indirgemişlerdir. Kıyas mantığı zamanla yerini rekabete bırakmış, DAEŞ gibi bazı terör örgütlerinin barbarlıkları bilinçli ve örtüsüz olarak bütün İslam dünyasına atfedilmiştir.

Bu çalışmada dünyada ortaya çıkan İslamofobi ve anti-İslamist uygulamaların Türkiye Cumhuriyeti sınırlarındaki sonuçları, medya yansımaları, terörizm algısı, İslamofobi odaklı nefret söylemi bazında açıklanmaya çalışılacaktır.

Çalışmanın yürütüldüğü aşamada yerli ve yabancı literatür taranmış, konuya vakıf farklı görüşteki akademisyenlerin çalışmalarına başvurulmuştur.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE**2.1. Anti-İslamizm ve İslamofobi'nin Tanımı ve Çıkış Noktası**

Batı dünyasında özellikle 11 Eylül hadisesinden sonra üzerinde durulan İslamofobi ve anti-İslamizm, toplumsal bir niteliğe kavuşturulmuş ve toplumu 'bizlerden/onlardan' algısına sürüklemiştir. Canatan'a göre İslamofobi sosyolojik bir kavram olarak Batı'da Müslümanlara karşı gösterilen nefret, aşağılama ve korku durumunu ifade etmektedir. Anti-İslamizm ise İslam karşısında kasıtlı ve örgütlü bir düşmanlığın medya ve siyaset üzerinden oluşturulmasıdır (Canatan, 2007: 11). Bu açıdan bakıldığında anti-İslamizm, İslamofobiyi doğurmuş ve kamuoyu üzerindeki İslam algısının korkuyla özdeşleşmesine dayanak olmuştur.

İslamofobi kelimesi, İslam ve korku anlamına gelen fobia kelimesinin birleştirilmesinden elde edilmiş bir kavram olup, tarihi ve siyasî süreç içinde geçerli bir durum halini almıştır. Fobia veya fobi kelimeleri, olağan koşullarda korkulmayacak durumların dışında, bir olay, durum ya da nesne karşısında ortaya çıkan olağan dışı korkuları anlatmak için kullanılmaktadır (Öztürk, 1992: 241). Korku düzeyi, kişilerin normal hissetmesi gerekenin üstüne çıktığı zaman, psikolojik olarak kabul edilir ve tedavi sürecini zorunlu kılar. Bu bağlamda, İslamofobi de tedavi edilmesi gereken bir psikolojik vakıa olarak kabul edilebilir. Burada dikkat çeken husus ise, fobi kelimesiyle görülen korku durumunun gerçeği yansıtmadığı, takıntı haline gelen duyguların yansımaları şeklinde ortaya çıkmış olmasıdır. Yani İslam korkusu İslam'ın muhtevasından ya da İslam'ı kabul etmiş fertlerin/toplumların niteliklerinden kaynaklanmamış, bu korku yapay bir biçimde icat edilmiştir.

Her ne kadar 11 Eylül hadisesinden sonra hakkında kalın kitapların ve büyük raporların tutulduğu birer olgu olsalar da aslında hem İslamofobi hem de anti-İslamizmin kökeni Ortaçağ'a kadar dayanmaktadır (Hıdır, 2007: 91). Kavramların ortaya çıkışında ise hiç şüphesiz "kimlik" meselesi başat unsur olmuştur. Öteki üzerinden kendi kimliğini kurma, iç ve dış tehlikelere karşı içerde birlik olma anlayışı, kendilerinden kültürel, sosyal, siyasal ve inanç yönünden farklı olanı "öteki" yapmış ve toplumlar kendini bu "öteki" üzerinden tanımlamıştır. Antik Yunan ve Roma dönemindeki ilk Avrupalılar, kendilerini "medenî", "hürlük savunucusu" olarak

tanımlarken Asya ve Arabistan'ı "barbar" olarak görmüş, despotizme karşı demokrasi yani onlara göre biz üzerinden kendi kimliklerini inşa etmişlerdir (Arslan, 2009: 9-10; Aktaş, 2014: 39).

Fransız akademisyenlerden Fourest ve Venner'e göre ise, İslamofobi kavramı ilk kez İran Devriminden sonra, İran'da kapanmayı reddeden kadınların Müslümanlığına kötülemek amacıyla kullanılmış, bu kadınları İslam'dan korkan anlamına gelen "İslamfob" olarak nitelendirilmesiyle gündeme alınmıştır (Allen, 2010: 9).

Tarihsel sürece bakıldığında Runnymede Trust'ın 1997'de yayımladığı rapor da, İslamofobi kavramının popülerlik kazanmasında oldukça önemlidir. *Islamophobia: A Challenge for Us All* (İslamofobi: Hepimiz İçin Bir Meydan Okuma) adıyla yayınlanan rapor, Müslümanlara önyargıyla yaklaşıldığı ve bahsi geçen önyargının beraberinde kötü muamele, ayrımcılık ve nefret duygusunu getirdiğini belirtmiş, bu tavrın Müslümanların yaşamlarını olumsuz etkilediğine dair söylemlerde bulunmuştur (Trust, 1997).

Müslümanların İspanya'da büyük bir medeniyet hâline getirdikleri Endülüs Emevi Devleti, Hristiyanlar üzerindeki İslam karşıtlığının ilk somut örneklerinden biri olarak gösterilebilir. İktisadi ve askerî başarılarını yanı sıra Endülüs Emevilerinin kurdukları kütüphanelerle ilmî anlamda da kaydetmiş oldukları ilerlemeyi Nobel ödüllü Fransız fizikçi Pierre Curie'nin şu tespitinden anlamak mümkündür: "Endülüs'ten bize 30 kitap kaldı, atomu parçalayabildik. Eğer yakılan bir milyon kitabın yarısı kalmış olsaydı, çoktan uzayda galaksiler arasında geziyorduk" (Haftacı, 2014: 126).

Endülüsler bu parlak zamanları yaşarken Batı, akla en makul gelen şeyleri kendine yasak kabul etmiş, cadı avlarının görüldüğü karanlık bir çağı eş zamanlı olarak yaşamıştır. Müslümanlar tarafından sağlanan gelişmeleri tanınması ise 11. yy'da başlattıkları Haçlı Seferleri sayesinde olmuştur. Arapça eserlerin Latinceye çevrilmesi ise bu tarihten sonra başlamıştır (Haftacı, 2014: 131). Avrupa'ya Aristo'yu öğreten adam olarak bilinen İbn-i Rüşd de bu çeviriler sayesinde Avrupa'nın itibar ettiği bir filozof olmuştur.

Bu gelişmelerden sonra Osmanlı'nın Balkan fetihleri ve Avrupa'ya doğru yayılması da Batı'nın İslam korkusunu iyice arttırmış ve önyargıları pekiştirmiştir. Müslümanların ortaya koydukları cihad ve fetih hareketleri karşı tarafta tehdit olarak algılanmış ve bu durum anti-İslamist ve İslamofobik duyguları körüklemiştir. Osmanlı'nın İslam ülkeleri içinde en güçlü devlet olması ve Avrupa'da hâkimiyetinin bulunması, Batı dilinde Türklerle ilgili ırkçı deyimlerin gelişmesine ve zamanla olumsuz anlamda kullanılan Türk kavramının Müslüman kavramı yerine de kullanılmaya başlanmasına yol açmıştır (Aktaş, 2014: 41).

Tarihte yaşanmış birçok olayın ve söylemin gerek anti-İslamizm gerekse İslamofobik tavırların ortaya çıkmasında rolü vardır, ancak İslam'a yöneltilen saldırgan tavırların ortaya çıkışına net bir tarih vermek oldukça zordur. Bununla birlikte meseleyi İslam'ın ortaya çıktığı ilk zamanlara kadar götürmek eldeki verilerle mümkündür. İslam ve peygamber üzerine yapılan suçlamaların en önemli örneklerinden biri, kilise babalarının sonucusu görülen Jonh Demescen/Yuhanna ed-Dimeşki'ye ait Yunanca De Haeresibus adlı risaledir. "İsmailî Sapıklık" başlığında İslam'ın reddedildiği ve İslamiyet'i sapık bir dinî hareket olarak gösteren risale aynı zamanda günümüz Batı yazarlarının kendilerine referans aldıkları kaynaklardan biri hâline gelmiştir (Hıdır, 2007: 83-84). Bu durumda İslamofobinin ve anti-İslamizmin yaklaşık 1300 yıllık bir tarihe sahip olduğu savunulabilir.

İslam'a karşı gösterilen bu mukavemetler iki koldan karşımıza çıkar: Teorik ve pratik. Pratik olarak Haçlı Seferleri ve bu seferlerin doğurduğu olumsuz algı, Müslümanlara karşı anti-İslamist duyguları pekiştirmiş, akabinde Fatih Sultan Mehmet Han'ın İstanbul'u fethetmesi bu korku iklimini güçlendirmiştir. 1512-1517 arasında toplanan "Ekümenik konsil", Türkler'i Hristiyan milletlerin önemli bir düşmanı olarak tanımlamış, bu da İslam'ı bir devlet olarak temsil eden Osmanlı'nın siyasi gücünün bütün Avrupa üzerinde oluşturduğu korkunun göstergelerinden biri olarak tarihte yerini almıştır (Chadwick, 1990: 12). Fransız yazar Voltaire'in Le Fanaticisme or Mahomet le Prophete oyununda olumsuz İslam ve İslam peygamberi imajı çizmesi, Dante'nin İlahi Komedyası'nda Hz. Peygamber ve Hz. Ali'yi cehennemden bölücü ve bozguncuların konulduğu 8. kata yerleştirilmesi, Martin Luther'in bildirisinde Müslüman milletlerle savaşmaktan başka yol olmadığını belirtmesi ise, oluşturulmaya çalışılan İslam korkusunun ve düşmanlığının teorik sonuçlarından sayılabilir (Hıdır, 2007: 91). Günümüzde ise Huntington'un Medeniyetler Çatışması tezi, İslamiyet'in hakim olduğu topraklarda, gerekçesiz savaşı makul bulan fikirleriyle anti-İslamist tavırların referans noktası konumundadır.

3. İSLAMOFOBİYİ BESLEYEN KAYNAKLAR

İnsanlık tarihi, insanın insanı hedef alan davranışlarının yanında bütün insanlığı hedef alan savaşlarla, ideolojilerle ve çatışmalarla doludur. Bu ideolojiler, kendi menfaat alanını oluşturarak taraftar elde etmenin yanı sıra "öteki kesim" üreterek muhaliflikten düşmanlığa geçişi de gerçekleştirir. Oluşturulan bu suni düşmanlık, hedefli ya da gerekli olarak sistemli bir şekilde gerçekleştiriliyorsa ve gerekli listesinde

insanların kendi tercihlerinin dışındaki nesebiyet veya din aidiyetleri referans alınıyorsa, burada kişisel bir saldırıdan değil insanlığa yapılan bir saldırıdan söz etmek mümkün hâle gelir. 21. yüzyılın yeni bir saldırı alanı olarak üretilen ve iyi Müslüman-kötü Müslüman ayırımına gidilmeksizin bütün İslam'ı kendine düşman, bozuk, terörist kısaca "öteki" gören İslamofobi, emperyalizmin beslendiği yeni kaynaklardan biridir.

Sömürgeciliğin yeniden yapılandırılması olarak fakat tarihî süreç içinde sadece şekil değiştiren İslamofobi, Haçlı seferleri, Endülüs Emevi Devletinin görkemli bir uygarlık kurması, Osmanlı'nın Viyana kuşatması hatta Müslüman-Türk kavramlarının Batı için iç içe geçtiği düşünülürse Atilla'nın Avrupa istilasına kadar uzanır (Yalçın, 2016: 5). Özellikle SSCB'nin dağılmasıyla birlikte iki kutuplu dünya sisteminin çökmesi, emperyalizmin ve kapitalizmin komünist düşmanını ortadan kaldırmış, uzun bir dönem komünistlerle mücadele edenler için yeni bir düşman icat etmek mecburi olmuştur. Bundan sonra Batı'da komünizmin yerini yeni düşman olarak İslamofobi, Türkiye'de ise yansıması olarak irtica kavramı almıştır.

İslamofobiye besleyen emperyalizmin dışında ekonomik, yani kapitalist saikler olarak özellikle İslam coğrafyasının sahip olduğu yer altı kaynaklarının dünya devletleri tarafından paylaşılması fikri gösterilebilir. Özellikle ABD'nin son 10 yıldaki işgallerine bakıldığında sözde demokrasi götürdüğü ülkelerin yer altı ve yer üstü kaynakları bakımından zengin olması bu fikri destekleyecek niteliktedir.

Siyasî bir proje olarak İslamofobi ise, Batı'nın İslam'a olan üstünlüğünü temel alan, ırkçı ve kolonyalist bir ideolojidir. Medeniyetler çatışması tezinde Huntington bu ideolojiyi bütün hatlarıyla ortaya koymuş, geçmişte veya günümüzde Müslümanlara uygulanan kıyım, ötekileştirme ve ideolojik olarak yıpratma anlayışını meşru bir temelde göstermeye çalışmıştır. DAES, El-Kaide gibi terör örgütlerinin de sözde İslam adına yaptığı katliamlar ve barbarlıklar bu ideolojiye destek sağlamış, İslam'ı inanç ve medeniyet bakımından itibarsızlaştırma vasıtası olarak kullanmıştır. Sonuç itibarıyla Müslüman ve terörizm kavramları eş değer gösterilerek, bütün dünyaya servis edilmiştir.

4. TÜRKİYE'DE İSLAMOFOBİ ODAKLI NEFRET SÖYLEMİ

İslamofobi, kavramsal olarak her ne kadar 11 Eylül saldırılarından sonra yaygın bir kullanımda olmuşsa da kavramın kökenini Ortaçağ'a kadar indirgemek mümkündür. Haçlı Seferleriyle başlayan İslamofobik hareketler mit hâline gelmiş, günümüz Batı dünyasında entelektüel, yazar, akademisyen ve gazeteci olmak üzere toplumun yönlendirilmesinde önemli roller oynayan birçok kesim hâlâ bu mitlerden beslenmekte, tarihsel perspektife yoğunlaşma zahmetinde bulunmamaktadır. Batı'da Ortadoğu üzerine yazılan mitleri derleyen Halliday'e göre Ortadoğu dünyanın geri kalanından temelden farklıdır ve ayrı bir şekilde anlaşılması gerekmektedir (Halliday, 2008: 172-174). Bu ve benzeri mitlerle beslenen Batı, zamanla dünyayı biz ve "öteki" söylemleri ile ikiye ayırmıştır. 11 Eylül saldırılarından sonra Bush'un "ya bizdensiniz ya onlardan" söylemi konuya örnek teşkil edecek niteliktedir. "Bizi" yani kendisini hürriyet savunucusu, demokrasinin garantörü; "ötekini" yani Müslümanları ise terörist, sapkın ve barbar olarak lanse etmiş, Huntington'un savunduğu medeniyetler çatışması tezini destekleyecek şekilde söylem ve eylemlerde bulunmuştur.

Nefret odaklı inşa edilen İslam düşmanlığı-korkusu, uzun süre Türkiye'deki başörtüsü serbestliği üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Kavramın kökenine Türkiye perspektifinden kısa bir bakıştan sonra sosyolojik olarak bu kutuplaşmanın analizi yapılmaya çalışılacaktır.

İslamofobik tavırların Osmanlı'nın Batılılaşmasıyla tohumları atılmıştır. Cumhuriyetin ilanıyla birlikte toplumsal dönüşüm başlamış ve Batı yanlısı modernleşme taraftarlarıyla buna karşı olanlar arasında çelişkili bir durum oluşturulmuştur. İlerleyen zamanlarda modernleşme hareketleri hızlanmış, bu çelişki daha keskin bir hâl almıştır. Çarkoğlu ve Toprak'a göre "*Kuruluş yıllarından itibaren Cumhuriyet kendisini sürekli din temelli reaksiyoner bir tehdit altında hissetmiştir*" (Çarkoğlu, Toprak, 2006: 15). Bunun sonucu olarak Cumhuriyeti savunmak adına din hedef alınmaya başlanmış, basın aracılığı ile de İslami unsurların geri plana alınmasında destek sağlanmış, bu da farklı inançlarda ya da aynı inancı farklı pratiklerle yaşayan insanlar arasında nefret dilinin doğmasına sebep olmuştur.

İlk ve ortaokullarda başörtüsü yasağının kalktığı tarihlerde gazeteleri inceleyen bir çalışma yapılmış, o gün gazetelerin başlıkları incelenmiştir. Genellikle sağ eğilimli gazetelerin müjde ve ayıp kalktı şeklinde yorumladığı olaya sol eğilimli gazetelerin cehalet vurgusu yaparak yaklaştığı hatta türban kararını DAES'e taviz olarak gördüğü gözlemlenmiştir (Çarkoğlu, Toprak, 2006: 27).

Dinî anlamda insanların kendi iradelerinden başka bir iradeyi kabul etmeyeceği anlamında yorumlanabilen bu adım, toplum içinde kutupların daha zıt olarak ayrışmasına insanların ilkokul çağındaki çocuklara nefretle bakmasına ve buna önyak olanları "yobaz" olarak tanımlamasına yol açmıştır.

5. LAİKLİK, TÜRKİYE VE İSLAM

Batı toplumları din ve devlet ilişkilerinin ayrımını ya da ortak noktalarını belirtmek üzere iki kavram kullanır. Bunlardan biri laisizm diğeri ise sekülerizmdir. Sekülerizm kavramının kaynağı çok eski zamanlara dayandığı için kavramın ortaya çıkışının ilk yeri ve zamanını belirten bir mutabakat sağlanamamıştır. Laiklik ise ağırlıklı olarak Fransız İhtilali'nden sonra Fransa'daki Katolik toplumlarda yaygın olmuştur (Karaman, 2015: 71).

Türkiye'nin en tartışmalı konularından biri olan laiklik, kabaca din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması olarak tanımlanmıştır. Tanımın en başından hatalı olması uygulamada da pek çok sorunu beraberinde getirmiştir. Fransa'da ruhban sınıfına ait olmayanlar için kullanılan laik kavramı, İslam'da din adamları topluluğunun bulunmamasından dolayı kavramın İslam'la birlikte tartışılmasını anlamsızlaştırmıştır. Türkçe'ye Fransızca'da "*laïcisme*" olarak yazılan terimden geçen sözcük, İslam, Osmanlı, Türk din ve siyasa geleneğine yabancı kalmış, anlaşmazlıklara yol açmıştır. Bahsi geçen anlaşmazlıkların temelinde ise, Türk-Müslüman devlet anlayışının Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar gelenekten beslenmiş olması yatmıştır. Berkes'in de ifade ettiği gibi, "*Din geleneğinin en son sığınağı, en son savunma kalesidir. Toplumun eski yaşayışının kökeninden gelen birçok alışkanlıklar kolaylıkla din gereği imiş gibi bir nitelik kazanırlar*" (Berkes, 2017: 17-20). Bu bağlamda modernizm hareketlerinin görüldüğü her yerde canhıraş dinsellik hareketleri de görülmüş, modernizm ve dinsellik günümüzde de devam eden çatışmalı boyutlarda varlığını sürdürmüştür.

Cumhuriyet ilan edildikten sonra yeni rejimin varoluşunu laikliğe ve ulus devletinin unsurlarına bağlaması ile birlikte, çatışma boyut değiştirmiş ve iki kesimin arasında gerilim yükselmiştir. Değişen hükümetlerle birlikte uygulamada farklılıkların olduğu laiklik, çeşitli kesimleri devlete küstürecek şekilde tezahür etmiş, "Devletin dini İslam'dır" ibaresinin 1928'de Anayasa'dan çıkarılmasıyla başlayan süreç, ezanın Türkçeleşmesi, dinî eğitim veren kurumların yasaklanması gibi uygulamalarla İslam'ı sakınılacak bir olgu, gelişmenin önündeki engellerden biri gibi göstermiştir. Bütün bu uygulamalara laiklik ilkesinin bir gereği ve garantörü olarak bakılmış, ancak kavramın muhtevasına sadık kalınmamış, zaman zaman insanların laik olmadıkları için gerici olarak yaftalanmasına sebebiyet vermiştir. Aynı anlayış modernizmi savunan insanları da "küffâr" olarak tanımlamış, İslam ve modernizm arasına keskin hatlarla sınırın çekilmesi halini almıştır.

Son dönemlere gelindiğinde Türkiye, geçmişte özellikle büyük yankı uyandıran 28 Şubat sürecinden sonra daha seküler bir toplum hâline gelmiştir. Cemaatlere ve dinî topluluklara gerek imtiyaz gerekse yer yer destek verilmesi sonuçları bürokrasiden devlet-toplum ilişkisine kadar her şeyi etkileyen 15 Temmuz vakıasına zemin oluşturmuştur. Muhakkak ki yıllarca bastırılan İslamiyet ve getirdiği korkular "cemaatlerle hürce yaşanan bir din algısı oluşturmuş" istismar edinilen yine İslamiyet'in kendisi olmuştur.

Modernizm ve İslamiyet'in birbiriyle çatışan değil, birbirini destekleyen kavramlar olduğu ile ilgili çalışmaların literatürde yetersiz bahsi geçen ortamı desteklemiş, 70'li yıllardan beri biz ve öteki anlayışından beslenen nefret tohumları, toplumun kendi içinde bölünmesiyle sonuçlanmıştır. Türkiye'de bu alanda çalışmaların artırılması ve basın, siyasetin, siyasetçilerin mesuliyet dilini daha uzlaştırıcı biçime sokması gerekmektedir.

6. MEDYA YANSIMALARI AÇISINDAN İSLAMOFOBİ

Medya, güncel olaylarda kamuoyu algısı oluşturmada ve toplumu birçok konuda yönlendirmede önemli bir rol oynamaktadır. Batı'da özellikle Avrupa'da İslamofobi için önemli araştırmalar ve çalışmalar yapılırken medyanın bu çalışmaları kamuoyuna servis etmesinin İslamofobik tavrıların ortaya çıkmasındaki ve bilhassa terörizm-İslam ilişkisi kurularak Müslümanlara yönelik önemli önyargıların oluşmasındaki gücü yadsınamaz bir gerçektir. Türkiye'de ise İslamofobi literatür olarak zayıf kalan bir alan olmakla beraber medyada Batı'nın Müslümanlara yönelik uygulamaları konu olduğunda kelime çok az kullanılmış, genellikle tavrın yanlışlığı eleştirilmekle yetinilmiştir.

Özellikle Türkiye'nin modernleşme sürecine girmesiyle, en çok satanlar listesinde üst sıralarda yer alan mizah dergileri, Müslümanlara ve İslam'a yönelik alaycı ifadeler kullanmış, Müslümanların giyimi, davranışları ve yaşayışları üzerinden yobazlık, terörizm ve sapıklık yaftalamalarında bulunmuştur.

Hobbes'un Mizahta Üstünlük Kuramı'na göre mizah, kendimizi başkalarıyla kıyasladıktan sonra kendimizi daha üstün görmemizden doğar. Başkalarındaki olumsuz ya da farklı durumlar, bireylerin kendilerinin daha üstün olduğuna duyduğu inancı doğurur ve bu da bu teorinin temelidir (Vallade, 2013: 232). Özellikle karikatür sanatında mizahın bu yöntemi sıklıkla kullanılmaktadır. Karikatürlerin iletmek istediği mesajı içeriğine titizlikle saklayan ve görsel olarak bunu yansıtan bir tür olması, toplumların karikatürlerine bakılarak ideolojik ayrışmaları, algıları ve toplumu etkileyen olayları ve durumları yansıtılmaları bakımından günümüzde çok okunan türler arasında olmasını sağlamıştır.

Öngören'e göre Türkiye'de mizah dergileri, Sultan II. Abdülhamit'i tahttan indirmek isteyen Jön Türklerin desteği ile başlamıştır (Öngören, 1983: 16). Bu tarihten sonra siyasetin etkili bir aracı olan mizah dergileri hem muhalefetin hem de iktidarın aleti hâline gelseler de Türkiye'de Batılılaşma hareketlerinin bir parçası olarak dinî düşüncüyü ilkel düşünce olarak tanımlayan Aydınlanmacı görüşün savunucusu olarak ortaya çıkmıştır (Akıner, Mencet, 2016: 175).

Avrupa'nın en popüler mizah dergisi Charlie Hebdo'da yayımlanan Peygamberle ilgili karikatür bütün dünyada yankı uyandırmıştır. Müslümanlara duyulan nefret ve korku, alay yoluyla üstünlük kurma tavrıyla örtüsüz olarak ortaya konulmuştur. Charlie Hebdo karikatüründen sonra Müslümanlar protesto yürüyüşleri düzenlemiştir. Batı'da bu durum İslam'ın ve Müslümanların farklı fikirlere tahammülü olmadığı şeklinde lanse edilerek düşünce hürriyeti kavramı vurgulanmıştır. Türkiye'de ise Uykusuz, Penguen ve Leman dergilerinin kapakları "Je Suis Charlie" diye hazırlanmıştır. Müslümanlara gösterilen aşağılamayı göz ardı ederek Batı yanlısı bir tutum sergilemişlerdir (Akıner, Mencet, 2016: 172). Adı geçen dergilerde yayımlanan İslam'ı aşağılama ve Müslüman bir insanın yaptığı kişisel bir yanlış bütün Müslümanlara mal etme karikatürlerine bakıldığında da aynı Aydınlanmacı geleneğin devamı olarak görülmesi mümkündür. Ortaya konulan bu tutum, Said'e göre Batı medyasına hâkim olan oryantalizm, İslam'ın onlarca ülkede toplumda ve gelenekteki insanlar tarafından yaşandığı yok sayılarak tek tip bir İslam temsili sunmaktadır. Dolayısıyla bu ülkelerin herhangi birinde yapılan bir yanlışlık doğrudan İslam'a atfedilmiştir (Said, 2008a: 17-33). Said ortaya koyduğu bu fikirlerle oryantalizm denince akla ilk gelen isimlerden olan Bernard Lewis'i örnek göstermiştir. Lewis'in Müslümanların hepsinin tıpatıp aynı olduğu çalışmalarını hedef almıştır.

Sonuç olarak toplumların görsel hafızası sayılan karikatür yayımlarında İslam'ı itibarsızlaştıran olumsuz bir algı görülmektedir. Batı'nın öteki üzerinden kendi kimliğini inşa etme geleneği, mizahta da devam etmektedir. Türkiye'deki mizah anlayışının da maalesef bu seküler çizgide devam etmesi yadsınamaz gerçeklerimizden biri olmuştur. Türkiye'de bu geleneğin Batılılaşma serüveniyle başladığı sadece günümüzle sınırlı kalmadığı da bir diğer gerçektir. Tanzimat döneminde Osmanlı'da ortaya konulan eserlerin ticari kaygılarla oryantalist çizgide verilmesi hususunda Osman Hamdi Bey'i örnek gösteren Arsal, daha iyi eserleri olmasını rağmen Kaplumbağa Terbiyecisi'nin daha ünlü olmasının içerdiği oryantalist mesaj dolayısıyla olduğunu vurgulamıştır (Arsal, 2000: 74-123). Medya, dünyanın herhangi bir yerinde herhangi bir Müslüman tarafından işlenen kabahatle bütün Müslümanları karalamaktadır. DAESH, El Kaide gibi terör örgütlerinin işlediği cinayetleri bütün hâlinde İslam'a mal etmesi de bu kanıyı destekler niteliktedir.

7. DİJİTAL OYUNLARDA İSLAMOFOBİ

Çocuklar İçin Bilgisayar Oyun Bağımlılığı Ölçeği kapsamında yapılan örneklem metotlu bir çalışmaya göre 500 kişiden oluşan bir grup seçilerek bilgisayar oyunlarının her geçen gün daha fazla bağımlılık yaptığı verilerle ortaya konulmuştur (Horzum, Ayas, Balta, ? : 1-83). Kirriemuir'e göre ise geçtiğimiz otuz yıl boyunca bilgisayar oyunları, 20 milyon YTL'lik büyük bir endüstri hâline gelmiştir (Kirriemuir, 2002). Bu alandaki yatırımların arz-talep doğrultusunda ciddi rakamlara ulaşmış olması göz önüne alındığında insanları özellikle gençleri oyuna iten sebepler başka bir sosyolojik araştırmanın konusudur. Ancak çalışmanın bu bölümünde özellikle 10-25 yaş aralığı kesimin oynadığı dijital oyunların içerisine yerleştirilmiş İslamofobik unsurlar ve bunların üstünden oluşturulan algı yönetimi açıklanmaya çalışılacaktır.

Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın 2016 yılında açmış olduğu oyunlardaislamofobi.com adlı siteye göre gençlerimizin günde ortalama 8 saatini geçirdiği bilgisayar oyunlarında İslam'a, Allah'a peygambere ayetlere ve hadislerle yapılan çirkin saldırılar ve hakaretler, bugün tertemiz beyinleri farkında olmadan İslam düşmanlığına ve Müslüman-terörist algısına itmektedir. Bahsi geçen oyunlardan biri olan Guitar Hero-3 adlı nota oyununda şarkıyı çalan ve söyleyenlerin üzerine bastığı zeminde Arapça Allah ibaresi yer almakta Allah adını ayaklar altına alan bir grubun temsiliyle İslamofobik mesajlardan biri gösterilmektedir. 1 Şubat 2005'te ABD'de geliştirilen Devil May Cry-3/ Dante's Awakening adlı bilgisayar oyununda ise Kâbe'nin kapısı, kötülüğün ve şeytanî türevlerin giriş kapısı olarak verilmektedir. Bu oyunda dikkat çeken bir başka nokta ise Dante'nin adının kullanılmış olmasıdır. İlahi Komedi'yi Batı dünyasının klasikleri arasında yer alan Dante, komedyasında Hz. Ali ve Peygamberi bozguncuların olduğu cehennem 8. katına koymasıyla İslamofobinin ilk teorisyenlerinden biri olarak kabul edilebilir.

27 Ekim 2008'de piyasaya Japonya'dan sürülen Resident Evil-4 adlı oyunda Peygamberin kabrinin kapısı (Mescidi Nebevi), zombilerin büyük giriş kapısı olarak tasvir edilmiştir. Bu oyunun bir yıl sonra çıkmış 5. versiyonunun (Resident Evil-5) kütüphanede geçen bir bölümünde ise bütün kitaplar raftayken Kur'an-ı Kerim yerde bırakılmıştır. Call Of Duty Modern Warfare adlı ABD yapımı bir oyunda Arapça, Allah güzeldir ("Allah güzeldir" şeklinde tırnak içinde yazılmalı) adlı bir hadisin bulunduğu çerçeve, kirli bir klozet kapağının üstünde

resmedilmiştir. Görsel hafızayı etkileyerek algı oluşturma metodu kullanılmış ve zihinler sinsice kirletilmeye çalışılmıştır. Oyunların büyük bir kısmı Türkiye’de çeşitli aralıklarla yılın oyunu seçilmiş, İslam korkusunun oluşturduğu zehir, toplumu her şekilde kuşatma altına almıştır.

8. KÜRTLER ARASINDA YAYILAN İSLAMOFOBİ

Çalışmanın bu bölümünün amacı, kentsel bazda Diyarbakır, etnik bazda ise Kürtlerin yaşadığı sosyal dönüşümün İslamofobi olarak yansımalarını, tarihî süreç içinde ortaya koymaya çalışmaktır. Kürtlerin dindar bir hayat yaşadıkları, dinî liderlere verilen büyük önemde görülebilir. Sırasıyla cumhuriyet rejiminin kurulması ve kurulan yeni sistemin laiklik ve milliyetçilik üzerine inşa edilmesi, 1980 darbesi, 1990’larda çatışma ve şiddet ortamı, Hizbullah ve PKK’nın etkinlik alanı ve son olarak 28 Şubat, Kürtlerde sosyal bir dönüşümün yaşanmasına neden olmuştur. Çalışmada bu sınırlar içinde tarihî gelişmelere bağlı kalınarak, belirtilen konu bazında incelenmeye çalışılmıştır.

Tarihî olarak birçok kültüre ev sahipliği yapan Diyarbakır, Osmanlı’nın son dönemlerine denk gelen gayrimüslimlerin göç etmeleriyle beraber Sünnî-İslam ağırlığının hissedildiği bir yer olmuştur (Bozan, 2012, Yanmış, Mehmet, 2015: 8). Zamanla yaşanan göç dalgalarıyla Şafilik önemli hâle gelmiş olsa da cumhuriyetin ilk yıllarında yaşanan Şeyh Sait hadisesiyle birlikte bölgede dinî kurumların etkinliğinin giderek zayıfladığını söylemek mümkündür. Öğrenciler arasında devlet hizmetlerinin aksaklığı bahane edilerek sol fikirlerin filizlenmesi ve dindar kesimlerin bu dönemlerde baskı altına alınması düşünüldüğünde 1978’de kurulan PKK’nın bu, arada kalmış kesimi etkisi altına almakta çok zorlanmadığını görmek mümkündür (Marcus, 2012).

1980’lerde PKK ve Hizbullah arasındaki hesaplaşma ve işlenen cinayetlerin merkezî konumuna gelen Diyarbakır (TBMM, 1995), etnisiteyi ön plana çıkararak sözde Kürt halkının haklarını savunan PKK, dinî değerleri ön plana çıkararak sözde din savunucusu Hizbullah ve bütün bunların önüne geçmek için bölgede yaptırımlar uygulayan devlet arasında kalmıştır. Şiddet olaylarının artmasıyla beraber dinî kurumlara önem verilememiş, Hizbullah’ın bu boşluğu doldurma çalışmaları PKK’yı harekete geçirmiş ve camiler kısa sürede çatışma ortamının ve korku yayan merkezlerin odağı olmuştur (Çakır, 2011). Sözü geçen dönemde yaşanan 28 Şubat (1997) süreci de dinî hayat üstünde hissedilen baskıyı arttırmış ve İslamofobik unsurların topluma yerleşmesine sebebiyet vermiştir.

9. SONUÇ

Batı’da Haçlı Seferleriyle net olarak görülmeye başlanan İslamofobi’nin tarihî kökeni İslamiyet’in ilk ortaya çıkışına kadar götürülebilir. Mekke’de İslamiyet’in ortaya çıkışıyla birlikte ekonomik olarak menfaatleri sarsılan putperestlerin saldırgan tutumundan bunu anlamak mümkündür. Günümüzde daha çok Batı’da yaygın olduğu düşünülen İslamofobi, farklı terör örgütlerinin barbarlıkları, cinayetleri ve yaptıkları her türlü sapkınlığın sözde İslam adına olmasından beslenmektedir. Bunun yanında Batı’nın özellikle 11 Eylül hadisesinden sonra net görülen İslam’ı ötekileştirerek kendi kimliğini oluşturma yani İslam canı, biz canı olmayan, İslam terörist, biz ise hürriyetçi diyerek oluşturduğu önyargılı tavırlarının da etkisi yadsınamaz bir gerçektir.

Türkiye’de ise Cumhuriyet’in ilan edilmesiyle başlayan ulus-devlet sürecinin kimlik arayışındaki Batılı yersiz özdeşleştirmeler, dindar kesimleri irtica ile yargılayan 28 Şubat süreci, dinî gelişimi ilkel toplumlara has gören medya ve siyasî söylemler, İslamofobinin ortaya çıkıp kendini anti-İslamist tavırlara dönüştürmesindeki sebeplerden sadece birkaçıdır.

Bu konuda Türkiye, meseleyi önce içerde çözmeye çalışıp İslam’ın istismar edilmesiyle mücadele etmelidir. İslam’ın temelinde güzel ahlak sahibi olmanın yattığı anlatılmalı, dinin ticarî saha hâline getirilmesinin önünü alacak yaptırımlar uygulanmalıdır. Özellikle son günlerde yaşadığımız Gülen hareketi gibi dini, siyasî bir oluşum hâline getirip ülkede yargının, eğitimin, güvenliğin ve bürokrasinin başbelası yapılmasına izin verilmemelidir. Topluma İslamiyet’i en doğru şekilde anlatacak uzmanların yetiştirilmesi sağlanmalı, İslam’ın rant alanı hâline getirilip istismar edilmesine fırsat verilmemelidir. Modernizm ile İslamiyet arasında oluşturulan karşıt algının kırılması ile ilgili çalışmalar yapılmalı, toplumun kendi içinde birleştirici unsurların varlığına dair kamuoyu oluşturulmalıdır.

Dışarıda ise İslamofobinin bir insan hakları ihlali meselesi olduğu her platformda altı çizilerek kavratılmalıdır. Bugün antisemitizm nasıl dünyaca insanlık suçu kabul edilmişse aynı şekilde İslamofobi, nefret suçu ve İslamofobik yaklaşımlar, insan hakları ihlali olarak benimselmemelidir. İnsan hakları ve evrensel hukuk ile olan

mevcut ilişkisi ayrıntılı bir şekilde ele alınmalı, mevcut yasal düzenlemelerin İslamofobi ile mücadelede etkin kullanılması sağlanmalıdır.

Bütün bu sayılanlara ilaveten bugün teknolojik olarak Batı'yla hiçbir şekilde kıyaslanamayacak durumda olan İslam ülkelerinde böyle fabrikasyon bir korku oluşturulmasının sebebi daha fazla düşünülmeli, bu konuda interdisipliner çalışmalara ağırlık verilmelidir.

KAYNAKÇA

AKINER, Nurdan & Mustafa MENCET (2016). "Mizah Dergilerinde İslam'ın Temsili", **Akademik İncelemeler Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 2, 169-196.

AKTAŞ, Murat (2014). "Avrupa'da Yükselen İslamofobi ve Medeniyetler Çatışması Tezi", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt: 13, Sayı: 1, 31-54.

ALLEN, Cristopher (2010). **İslamophobia**, Ashgate Publishing Limited, England.

ARSAL, Oğur (2000). "**Modern Osmanlı Rejiminin Sosyolojisi (1839-1924)**", Çev: T. Birkan, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

HORZUM, Mehmet Barış; Tuncay AYAS; Özlem Çakır BALTA (2016). "Çocuklar İçin Bilgisayar Oyun ve Bağımlılığı Ölçeği", **Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 30, 76-88.

CANATAN, Kadir (2007). "**Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm**", Ankara: Eskiyeni Yayınları, 1. Baskı.

ÇAKIR, Ruşen (2011). "**Derin Hizbullah- İslamcı Şiddetin Geleceği**", İstanbul: Metris Yayınları.

ÇARKOĞLU, Ali & Binnaz TOPRAK (2006), "**Değişen Türkiye'de Din, Toplum ve Siyaset**", İstanbul: TESEV Yayınları.

FAUREST, Caroline & Fiammetta VENNEN (2003). "**İslamophobie?**", Prochoix, No: 26-27, Automne-Hiver, Paris.

Gençlik ve Spor Bakanlığı (2016). "**Dijital Oyunlarda İslamofobi Kitapçığı**", <http://aa.com.tr/tr/turkiye/dijital-oyunlarda-islamofobi-tehlikesi/660381>

HALLIDAY, Fred (2008). " 'Islamophobia' Reconsidered" **Ethnic and Racial Studies**, Vol. 22, No. 5, 172-174.

HAFTACI, Vasfi (2014). "**Büyük Boşluk**", Kocaeli: Umuttepe Yayınları, 1. Baskı.

HIDIR, Özcan (2007). "**İslamofobi ve Anti-İslamizmin Farkı**", Ankara: Eskiyeni Yayınları.

KARAMAN, Hayreddin (2015), "Türkiye ve İslamiyet", İz Yayıncılık.

KIRRIEMUIR, John (2002). "Video Gaming Education and Digital Learning Technologies", D-Lib Magazine, Vol.8, No. 2, 1-12.

ÖNGÖREN, Ferit (1983). Cumhuriyet Dönemi Türk Mizahı ve Hicvi, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

ÖZTÜRK, Orhan (1992). "**Ruh Sağlığı Bozuklukları**", Ankara: Hekimler Yayın Birliği.

SAID, Edward, W. (2008). "**Medyada İslam: Gazeteciler ve Uzmanlar Dünya Bakışımızı Nasıl Belirliyor?**", Çev: A. Babacan, İstanbul: Metris Yayınları.

TBMM (1995). Cinayetler Konusunda Meclis Komisyonu Araştırma Raporu, Diyarbakır.

VALLADE, Jessalyn I.; Melanie Booth-Butterfield; Lori E. Vela (2013). "Taking Back Power: Using Superiority Theory to Predict Humor Use Following A Relational Transgression", **Western Journal of Communication**, 77 (2), 231-248.

YALÇIN, Ali (2016). "İslamofobiyle Mücadele Yöntemi; İnsan Ortak Kimliğinde Buluşma", **Kamuda Sosyal Politika Dergisi**, Yıl: 9, Sayı: 34.

YANMIŞ, Mehmet & Ahmet AKTAŞ (2015). "**Kürtlerde Dini Yaşam: Diyarbakır Örneği**", İstanbul: UKAM Yayınları.

AVRUPA BİRLİĞİ EKONOMİ POLİTİKASININ UYUMLAŞTIRILMASI**Metin AKSOY¹ Suat Hayri ŞENTÜRK²****ÖZET**

Uyumlaştırma kavramı herhangi bir aday ülkenin Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde AB tarafından kabul edilen tüm hukuksal işlemlerin, süreçlerin ve müzakerelerin kendi iç ulusal hukukuna aktarılmasını ifade etmektedir. Böylelikle her aday ülke üye devletlerle aynı müktesebata tabi olduğu gibi üye devletler de merkezi bir otoritenin bir parçası konumuna gelmektedirler. Avrupa Birliği'nin ulus üstü yapısı nedeniyle üye devletler kendilerine ait olan tarım, adalet ve finans gibi kimi yetkilerini bu üst otoriteye devretmekte ve bu otoritenin uygulayacağı politikalara tabi olmaktadır. Dolayısıyla devletlerin bu alandaki politikalarının ulusal özelliklerinde aşınma meydana gelmektedir. Avrupa Birliği bütünleşme süreci sonucunda 500 milyondan fazla tüketiciye ve yaklaşık 14 trilyon avroluk gayri safi milli hasılaya sahip dünyanın en büyük tek pazarına ulaşmıştır. Bu ortak pazarda emek gücü serbestçe hareket edebilmekte, şirketler diledikleri alanda faaliyet yapabilmekte, sermaye ve hizmetler ulusal sınırlardan herhangi bir engelle karşılaşmadan geçebilmekte, mallar kolaylıkla alınıp-satılabilir. AB, mal ve hizmetlerin kabulünü düzenleyebilmekte, asgari standartları belirleyebilmekte ve yapısal fonlarla yatırımları teşvik edebilmektedir. Ancak bu gelişmelerin temel şartı bunların hukuksal olarak tüm ülkeler tarafından oy birliğiyle karar altına alınmasından geçmektedir. Böylelikle üye devletlerin yapılan düzenlemelere yasal olarak uymaları zorunluluğu ortaya çıkmakta ve neticede uyumlu hale gelen ekonomi ve mali politikaların da uyumlulaşmasında söz edilebilmektedir. Bu çalışmanın konusunu Avrupa Birliği'ni oluşturan devletlerin ulusal ekonomi politikalarının uyumlulaştırılması oluşturmaktadır. Çalışmadaki amaç ise uyumlaştırma sürecinde yasal zemininin ve kullanılan enstrümanların açıklanmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Bütünleşme, Uyumlaştırma, Yetki Devri.**Jel Kodları:** A19, H30, H50.**THE HARMONIZATION OF THE EUROPEAN UNION'S ECONOMIC POLICY****ABSTRACT**

The concept of "harmonization" refers to the transposition of any legal acts, processes and negotiations that have been adopted by the EU to the candidate country's national law throughout the process of harmonization. Thus, just as each candidate country is subject to the same *acquis* as the member states; the member states also become a part of a central authority. Due to the supra-national structure of the European Union, member states are delegating some of their own powers concerning agriculture, justice, finance etc. to this superior authority and depend on the policy this authority will apply. Therefore, in the national characteristics of the state policy regarding these titles suffer erosion. In consequence of the integration process, the European Union has reached the largest single market in the world with over 500 million consumers and a gross national product of about 14 trillion Euros. In this common market, the labor force can move freely, companies can operate on any field they wish, capital and services can cross borders without facing any obstructions, and goods can easily be purchased and sold. The EU can regulate the acceptance of goods and services, set minimum standards and encourage investments with structural funds. However, the essential condition for these advances is that they require unanimous vote. Herewith, a legal obligation for member states to comply with the regulations made, and consequently the harmonization of harmonious economic and financial policies can be talked about. The focus of this study is the harmonization of the national policies of the states constituting the European Union regarding economy. The purpose of the study is to explain the legal ground and the tools used in the harmonization process.

Keywords: European Union, Integration, Harmonization, Subsidiarity.**Jel Codes:** A19, H30, H50.

¹ Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi SBKY Öğretim Üyesi, metinaksoy@hotmail.de

² Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi Maliye Bölümü Öğretim Üyesi, suathayrisenturk@yahoo.com

1. GİRİŞ

Tarihsel olarak Avrupa’da ekonomik ve parasal birlik sağlanması düşüncesi Avrupa Birliği (AB) entegrasyon sürecinin en zor ve en iddialı projelerinden biridir. Parasal birliğin yürürlüğe sokulup ekonomik birliğin tamamlanması ile ilgili olarak risklerin ve fırsatların neler olabileceği hususunda çok sayıda tartışma yürütülmüştür. Söz konusu tartışmalar, parasal birlik (Avro Bölgesi) için henüz gerekli şartların oluşmadığı konusunda güçlü bir kanaat ortaya çıkarmasının yanında hedeflenen birliğin düşünsel alt yapısının oluşması hususunda çok önemli katkılar sunmuştur.

Avrupa bütünleşme sürecinin ekonomik olarak ana gövdesini küresel düzeyde 500 milyondan fazla tüketiciye sahip iç pazarı ve 14 trilyon dolar civarındaki gayri safi milli hasılasıyla AB oluşturmaktadır. Bu pazarda, işgücünün serbest dolaşımı ve işverenlerin her yerde faaliyet göstermelerinin yanında mallar (ticaret), para ve hizmet dolaşımı hiçbir sınırlamaya tabi olmadığı gibi, dolaşımın önünde ulusal sınırların etkisi yoktur. Birlik içerisinde malların dolaşımı ve gümrük duvarlarından bağımsız bir ticaret söz konusudur. Bu noktada, AB mal ve hizmetlerin kabulünü düzenleyebilir, geçerli olabilecek standartları belirleyebilir, yapısal fonlarla yatırımları teşvik edebilir. Fakat, üye ülkelerin bir çoğunun ortak para birimi uygulamasına dahil olması (parasal birlik) ve ekonomik olarak ortak hareket etmelerine karşın, ulusal ekonomi politikalarının özellikle de maliye politikasının bağımsız devletlerce devam ettirilmesi nedeniyle, AB açısından tam bir ekonomik entegrasyondan söz etmek de olanaksızdır.

Birlik politikalarının dışında kalma Avrupa Birliği hedefini hem düşünsel hem de ekonomik sürdürülebilirlik açısından zorlayan bir durumdur ve tek tek politikaların maliyetini birliğe yüklemektedir. Kaçınılmaz olarak, Avrupa ekonomisinin uyumlulaşma/koordinasyon ihtiyacından söz etmek mümkündür. Nitekim AB’nin işleyişine ilişkin düzenlemelerin yer aldığı Avrupa Birliği İşleyiş Kanunu’nun 121. Maddesinde³; “Üye ülkeler ekonomik politikalarını ortak çıkar meselesi olarak görür ve onları koordine eder...” (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DE/TXT/?uri=CELEX:12012E/TXT>) ifadesi uyumlaştırmanın önemine vurgu yapmaktadır. Bu durum serbest ve rekabetçi piyasanın temel kurallarını dikkate alma zorunluluğunu ortadan kaldırmadığı gibi, üye ülkelerin kendi ulusal ekonomi politikalarını belirleme konusundaki egemenliklerini de bütün olarak ortadan kaldırmamakta yalnızca ortaklaşmanın ve politika uyumlaştırılmasının gerekliliğine daha fazla önem atfetmektedir.

Ulusal ekonomi politikalarının belirlenmesi ve uygulanması açısından üye ülkelerin farklı politika gelenekleri vardır. Söz konusu farklılıkların varlığı AB açısından önemli ve belli ölçüde temel problemlere işaret etse de aşamayacak düzeyde değildir. Ortak Avrupa Ekonomik Bölgesi varlığını devam ettirdiği sürece ortak para birliği ve politikasının uyumlaştırılması da kalıcı olacaktır. Bu nedenle Avrupa ekonomik birliği parasal birliğin zorunlu tamamlayıcısı niteliğindedir. Bu çalışmanın amacı Avrupa Birliği ekonomi politikalarının uyumlaştırılmasının gereğini ve önemini ortaya koymaktır.

2. AVRUPA EKONOMİ POLİTİKASININ GEREKLİLİĞİ

Maastricht Antlaşması’nın 1993 yılında yürürlüğe girmesiyle; AB ülkelerinin para ve maliye politikalarında yakınsamayı sağlamak için bazı uyumlaştırma kriterleri belirlenmiş, üye ülkelerin ekonomi ve mali politikaları konusunda sıkı bir koordinasyon sağlanması kuralı karara bağlanmıştır. Antlaşmayla, Birlik ölçeğinde parasal birlik sağlanmış, Euro yürürlüğe girmiş ve para politikasının uygulanmasından sorumlu Avrupa Merkez Bankası tesis edilmiştir. Ancak maliye politikalarının yürütülmesi (özellikle vergilendirme yetkisinin kullanımı) konusunda üye ülkelerin özerkliklerinin (vergilendirme yetkilerinin) yani hareket alanlarının korunduğu söylenebilir. Sadece “Maastricht kriterleri” (bütçe açığı/GSYH ve kamu borcu/GSYH) ve “Büyüme ve İstikrar Paketi” ile belirlenen sınırlamalar söz konusudur (Şanlıoğlu ve Bilginoğlu, 2010:150; Bakar ve Tokathoğlu, 2012:484).

Küresel kriz, üye ülkelerin bağımsız (birbirinden farklı) maliye politikaları izlemelerinin Birlik genelinde krize karşı alınacak önlemlerde ortak çözüm üretilmesini güçleştirmiş, maliye politikası alanında daha güçlü bir koordinasyonun gerekliliğine işaret etmiştir (Bakar ve Tokathoğlu, 2012:485). Nitekim Avrupa’da ekonomik krizlerin istihdam ve sosyal politika gibi alanlarda güçlü hissedilmesinin nedenleri arasında Maastricht Antlaşmasıyla düzenlenen Avrupa Ekonomik ve Para Birliği’nin (AEPB) oluşturulmasında tasarım hatasının olduğu öne sürülmektedir (Enderlein, 2010:7). Ancak, bir tasarım hatası olmakla birlikte Avrupa Para Birliği’nin Avrupa Ekonomik Birliği’ni ileri bir noktaya taşıdığı söylenebilir (European Economy 2/2008). Bununla birlikte, Birlik üyesi ülkeler arasındaki cari işlemler dengesi ve birim işçilik maliyetlerinde olduğu

³ İlgili düzenleme için bkz. The Functioning of the European Union (TFEU); Die Arbeitsweise der Europäischen Union (AEUV).

gibi makroekonomik dengesizlikler artmıştır. Bunun için Avrupa Merkez Bankasının para ve faiz kararlarını her zaman Avro Bölgesi'ndeki ortalama değerlere dayandırması gerektiği ileri sürülerek olası bir ekonomik döngüde ekonominin mevcut durumuna uyarlanabilecek özel önlemler alınmasına gerek kalmayacağı belirtilmektedir (Enderlein, 2008). Böylece kriz dönemlerine Avrupa Merkez Bankası para politikasına uygun davranabilir (Schwarzer, 2009:32). Ancak Birliğin, Avrupa Ekonomik ve Para Birliği'nin yürürlüğe girişinden itibaren karşılaşılabilecek ekonomik krizlere karşı hazırlığının istenilen düzeyde olmadığı, bunun yanında ekonomik şoklardan kaynaklanan arz ve talep dengesini sağlayacak otomatik dengeleyicilerden yoksun olduğu ifade edilmektedir (Mayer ve Scharrer, 1998).

Fakat, Avro'nun tedavüle girmesinin üzerinden uzun zaman geçmesine rağmen parasal birliğin hala optimal düzeye gelemediği (Heinemann, 1998) hatta heterojen Avrupa ekonomik bölgesinde deney aşamasında olduğu ileri sürülmektedir (Streeck, 2013:237). AEPB'nin yürürlüğe girmesiyle birlikte entegre iç pazar içindeki ülkeler arasında, ülkelerin birbirlerine karşı aldıkları ulusal ekonomik önlemler kaldırılarak bir çok devletin buna katılımı sağlanmıştır (Glomb, 1999). Bununla birlikte, ortak para birimi siyasal birlik temelinde özellikle mali ve ekonomik uyuma ihtiyaç duymaktadır (Fröhlich, 1994). 1988 yılındaki Maastrich antlaşması öncesinde Avrupa Ekonomik ve Para Birliği kurulması ile ilgili yoğun ve tartışmalı müzakereler yürütülürken tek para birimin işleyişi ve istikrarı için ulusal ekonomi politikalarının koordinasyonun hangi ölçülerde derinleşmeye gidilmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur (Schönfelder ve Thiel, 1996). 1970'lerin başlarındaki Werner Planı'nda olduğu gibi (<http://www.bpb.de/nachschlagen/lexika/das-europalexikon/177363/werner-plan>), Delors Raporunda da ekonomik ve parasal birliğin "bir bütünün iki bileşeni" olduğu ve bu nedenle "paralel olarak gerçekleşmesi gerektiği" vurgulanmıştır (Delors-Bericht, 1989). Ancak Ekonomik ve Parasal Birliğinin Avrupa'nın entegrasyon sürecinde geri dönüşü olmayan bir süreci başlattığı (Deutsche Bundesbank, 1990) tartışmasız bir adım olduğu ve bunun gerçekleşmesi için katılan herkesten en üst düzeydeki politik ve ekonomik disipline uyum sağlaması talep edilmiştir (Bericht zur Wirtschafts- und Währungsunion in der Europäischen Gemeinschaft, 1989). Çünkü Ekonomik ve parasal bir birlik, ancak tüm üye ülkelerdeki hükümetlerin ve diğer ekonomik aktörlerin davranışlarının tutarlı ve makul olduğu durumlarda işe yarayabilirdi.

3. AVRUPA EKONOMİ POLİTİKASININ ÖNÜNDEKİ KISITLAMALAR

Maastricht Antlaşması, öncelikli olarak Avro bölgesinde, fiyat istikrarı hedefi doğrultusunda ve parasal bütünlükten yola çıkarak, ekonomik entegrasyonda ilerleme sağlamayı hedeflemekle birlikte bu durum üye ülkelerin maliye politikalarında da bir etkileşime neden olmuştur. Ancak maliye politikasında para politikasında olduğu gibi bir merkezleşme, tek bir otorite tarafından belirlenmesi ve uygulanması söz konusu değildir. Para politikasının Avrupa Merkez Bankası tarafından yürütülmesine karşın, her üye ülkenin kendi ulusal maliye politikalarını belirleyebiliyor olması, Avro Bölgesi maliye politikalarında koordinasyon sorunlarını ortaya çıkarmıştır (Şanlıoğlu ve Bilginöğlu, 2010: 151).

Örneğin, vergi politikasının kararlaştırılması konusunda, hizmet ve işgücü piyasalarının açılması veya 27 AB ülkesini kapsayan ve etkileyen ekonomi politik alanların koordinasyonu ile ilgili kararlar kural olarak Avro grubu içinde kısıtlama ve kurallara tabidir. Avro bölgesiyle sınırlı mevzuatlara yol açabilecek bağlayıcı kararlar Avro ülkeleri arasında işlevsel olarak daha yoğun bir koordinasyona yol açabileceği gibi diğer AB üyelerinde bundan etkilenebileceği her zaman hesaba katılmalıdır (Zeppernick, 2002: 27).

Tek para biriminin devreye girmesiyle, Avro bölgesi üyeleri para politikası ve maliye politikası alanındaki kimi faaliyetleri belirleme serbestisinden vazgeçmek zorunda kalmışlardır. Örneğin, üye ülkeler kendi bütçelerine belirleme serbestisi devam etmesine karşın bütüncül bir maliye politikası belirleme yetkileri söz konusu değildir. Bu açık biçimde tarım alanında görülebilir. Dolayısıyla ilke olarak bu ülkelerin ekonomi politik seçenekleri temel olarak iki seçenekle sınırlanmaktadır. Ya Birliğin kabul ettiği çerçevesini çizdiği Avro Bölgesine katılarak bu konuda sahip oldukları ulusal yetkileri ulus üstü bir organa devredecekler ya da Avro Bölgesinin dışında kalacaklardır (Becker ve Fülcher, 2015: 26).

Bu noktada, İngiltere'nin AB'den ayrılmak için verdiği karar Avro Bölgesinin öngörülebilir bir sürecin içinde olduğu senaryosunu kötümserleştirmektedir. Birlik ile Avro bölgesi arasındaki farklılaşma eğilimi bir yandan tek para biriminin parasal birliğin üyeleri arasında daha sıkı ve daha bağlayıcı bir ekonomik politika koordinasyonu gerektirmesi, ancak diğer yandan Avrupa Birliği'ne ilave ulusal egemenlik ve yeterliliklerden vazgeçme isteğinin olmaması görüş ayrılıklarını derinleştirmektedir. Avro bölgesi üyeleri arasındaki ekonomik dengesizlikler, esnek bir döviz kuru ile düzeltilemediğinden, ancak sadece ortak pazar mekanizmalarıyla ve sınırlı olan ekonomi politikası ve istihdam politikaları kaçınılmaz olarak tek pazara yönelik olmalıdır.

4. EKONOMİK UYUMLULAŞMANIN ARAÇLARI

Avrupa Birliği aktüel olarak üye ülkelerin ulusal ekonomilerini birbiriyle koordineli hale getirecek birçok enstrümana sahiptir. Bu enstrümanları birkaç başlık altında sıralamak mümkündür: (Detaylı bilgi için bkz. <https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/what-horizon-2020>)

İlk enstrüman Avrupa Birliğinin ekonomi politikasının merkezinde bulunan Avrupa Ortak Pazarıdır. AB sahip olduğu hukuk mevzuatı gereği iletişim alanındaki gibi yeni pazarlar açıp kapatabilir veya tarım sektöründe olduğu biçimde tarım pazarlarını koruyabilir. Her şeyden önce sosyal ve çevre politikasında olduğu gibi asgari güvenlik standartları konusunda piyasaları düzenleyebilir (Lohse, 2017, 35-39)

İkinci enstrüman ekonomik birliğin sağlanması açısından özel bir öneme sahip olan Avrupa Rekabet Politikasıdır. Birlik tarafından sıkıca uyulan rekabet kuralları ve prensip olarak sübvansiyonların yasaklanması iç pazardaki rekabetçi piyasayı garanti etmektedir. Avrupa Komisyonu bu durumda pazarın korunmasını üstlenen kurum olarak ortaya çıkmaktadır. Avrupa 2020 ve Lizbon antlaşmasının öncülleri 2000’li yıllardan beri AB, ulusal ekonomik politikaları yönlendirmek için ortak ekonomik, istihdam, iklim değişikliği, sosyal ve eğitimsel hedefler tanımlamıştır. Hedeflerin gerçekleştirilebilmesi Avrupa kriterleri ile ölçülmekte, Avrupa Komisyonu tarafından yıllık olarak gözden geçirilip değerlendirilmektedir. Buna göre işgücü piyasasında çalışanların %75’i 20 ile 64 yaşları arasındaki kişilerden oluşmasının yanında, karbondioksit salınımı azaltılmalı, araştırma ve geliştirme harcamaları AB bütçesinin %3’üne yükseltilmeli, eğitim iyileştirilmeli, düşük gelirli grupların toplum içindeki yüzdelik oranının ise 20 milyon civarlarına indirilmesi gerekmektedir. Bu ortak hedefler öncelikle koordinasyonu iyileştirecek ve ulusal ekonomik politikaların birbirlerine yaklaşmasına uzun dönemde katkı sağlayacaktır.

Üçüncü enstrüman çok uzun zamandan beri Avrupa Komisyonu tarafından yayımlanan “Avrupa Büyüme Raporu”dur. Bu raporda, Birlik içerisinde ekonominin durumu analiz edilerek topluluk ve üye ülkelere gerekli ekonomi politik öneriler sunulmakta, böylelikle yüksek ekonomik büyüme hedefi yönünde adımlar atılmaktadır. Ayrıca, Komisyon, üye ülkelerin yeni Makroekonomik Dengesizlik Prosedürü*, Avro Artı Paketi** ile ekonomik politikalarını ve rekabet edebilirliğini izlemektedir. Reform, İstikrar, Büyüme Paketi ve Mali Müktesebat uyarınca ulusal mali politikaları da gözden geçirip değerlendirmektedir.

* AB’nin ekonomik ve finansal krizle mücadele etmek ve yeni krizlerin oluşmasını önlemek amacıyla 2011’de geliştirdiği bir mekanizmadır. Bu mekanizma, Altılı Paket adıyla anılan makroekonomik politikaların izlenmesi ve denetlenmesini güçlendirmek amacıyla oluşturulan mevzuat düzenlemesi ve Avrupa Sömestri’nin bir parçasıdır. İki tüzükle düzenlenmiştir. 1176/2011 Sayılı Tüzük, denetim prosedürünün detaylarını ortaya koymakta ve 28 üye ülkeyi kapsamaktadır. 1174/2011 Sayılı Tüzük ise yaptırımlar da dâhil olmak üzere uygulamaya ilişkindir ve Avro Alanı ülkelerine uygulanmaktadır. MIP, potansiyel risklerin önceden tespit edilmesini, zarar verici makroekonomik dengesizliklerin çıkmasını önlemeyi ve meydana gelmiş olan dengesizlikleri düzeltmeyi amaçlayan bir denetim mekanizmasıdır. MIP’nin yıllık başlangıç noktası Uyarı Mekanizması’dır. Çeşitli makroekonomik verilerden oluşan bir puan tahtasına dayanan bir incelemeyle, ilgili üye ülke hakkında daha derin bir araştırmaya ihtiyacı olup olmadığına karar verilir. Derinlemesine gözden geçirmelerin sonucu, MIP’de ikinci aşamayı oluşturur. Makroekonomik dengesizliğin derecesine göre aşamalı bir yaklaşım uygulanır. MIP’nin önleyici ve düzeltici ayağı vardır. Düzeltici ayak, Aşırı Dengesizlik Prosedürü ile uygulanır ve bunun sonucunda Avro Alanı ülkeleri, taahhütlerini yerine getirmedikleri takdirde ceza yaptırımına tabi olurlar (<http://esozluk.ikv.org.tr/icerik.asp?id=470>).

** Yönetişime ilişkin reformlara ivme kazandırmak adına, AB’nin 23 Üye Devleti, Avro Alanı’nın Üye Devletleri ve Avro Alanı dışında kalan altı ülke dâhil (Bulgaristan, Danimarka, Letonya, Litvanya, Polonya ve Romanya), 11 Mart 2011 tarihinde Avro Artı Paketi’ni imzalamışlardır. Çek Cumhuriyeti, Macaristan, İsveç ve İngiltere ise söz konusu Pakte dâhil olmamışlardır. Bu Pakt, imzacı ülkelerin rekabet ve uyum için daha güçlü ekonomik iş birliği taahhüdünü içermektedir. Ayrıca ulusal yetki alanına giren hususlarda her yıl Devlet veya Hükümet Başkanları tarafından gözden geçirilecek hedefler öngörülmüştür. Avro Alanı Devlet Başkanları, Avro Paketi’ni kabul ederek, parasal birliğin ekonomik ayağını güçlendirmeyi, Avro Alanı’nda daha iyi bir ekonomi politikası koordinasyonuna ulaşmayı, rekabet gücünü artırmayı ve böylelikle Üye Devletler arasında daha iyi bir uyum yakalamayı amaçlamışlardır. Bu hedeflere ulaşmak için, dört temel kurala uyulması talep edilmektedir.

Bu dört temel kural, sırasıyla şunlardır:

1. Alınacak yeni önlemlerin, AB’de mevcut olan ekonomik yönetişimi güçlendirme çabaları ile uyumlu olunması,
2. Rekabet ve ekonomik uyumu öncelikli olarak teşvik eden alanları kapsayacak eylemlere odaklanılması,
3. Her yıl üye ülkenin Devlet ve Hükümet Başkanları tarafından bu hedefleri gerçekleştirmeye yönelik somut ulusal taahhütlerin belirlenmesi,
4. Tek Pazar’ın bütünlüğünün korunması.

Avro Artı Pakt ile dört ana stratejik hat belirlenmiştir. Bunlar, rekabet gücünün artırılması, istihdamın artırılması, kamu maliyesinde sürdürülebilirliğin sağlanması ve finansal istikrarın güçlendirilmesidir. Bunlara ilaveten, vergi politikası konusunda daha fazla koordinasyon sağlanması da öngörülmektedir (<http://esozluk.ikv.org.tr/icerik.asp?id=384>).

Dördüncü enstrüman AB tarafından, üye ülkelerin ekonomi politikalarını destekleyip denetlediği fon ve programlardır (Deutscher Gewerkschaftsbund, Ein Marshallplan für Europa, 2012). Bunlar arasında Trans-Avrupa taşımacılığı, Enerji ve Dijital Ağları gibi Avrupa'yı birleştirme mekanizması (Connecting Europe) ve UFUK 2020 (Horizon 2020) gibi araştırma ve yeniliği destekleyip teşvik eden programlar sayılabilir. Belirlenen programlar sayesinde araştırma ve yenileştirme sürekli hale getirilmek istenmektedir (<https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/what-horizon-2020>).

Bu tür programlara AB Komisyonu tarafından rekabet gücünü arttırmak için büyüme ile istihdam başlığı çerçevesinde 2014-2020 yıllarına arasında toplam 125 milyar Avro tahsis edilecektir.

Uzun vadeli bölgesel yatırım ve yapısal reform programları için AB mali çerçevesi, önemli ölçüde daha yüksek bir mali hacim öngörmektedir. Üye ülkeler ve kendi bölgeleri geniş tabanlı altyapı, ekonomik kalkınma ve istihdam programları için Avrupa Yapısal ve Uyum Fonlarını kullanmaktadır. Bu fonlara 2020 yılına kadar toplam 325 milyar Avro tahsis edilmiştir.⁴ Buradaki amaç farklı ulusal ve bölgesel bütçelerle birlikte finanse edilmesidir. Bu fona ek olarak tahmini 450 milyar Avro'luk daha büyük bir yatırım hacmi bekleniyor. Üye ülkeler ve bölgeler programları yöneten aktörler olmasına rağmen destekleme finansmanının öncelikleri büyük oranda Komisyon tarafından belirlenir ve programların değerlendirilmesi yapılır.

Beşinci enstrüman ise, üye ülkeler ile birlikte bir Avrupa sanayi politikasının takip edilmesi sorumluluğunun AB'de olmasıdır. Bu amaçla Komisyon, otomotiv endüstrisi için Cars 2020 Eylem Planı (https://ec.europa.eu/growth/sectors/automotive/policy-strategy_en) veya Dijital Tek Pazar Stratejisi gibi belirli sektörleri tanıtmak için özel programlar başlatır. Ortak Ticaret Politikasının bir parçası olarak, AB uluslararası ticaret ve yatırım anlaşmalarını yapabilir. Bu yönüyle AB'nin ulusal ekonomiler üzerinde büyük bir etkisi vardır.

5. AVRUPA EKONOMİ POLİTİKASININ TAMAMLAYICISI AVRUPA SÖMESTRİ

Avrupa ekonomi politikası aynı zamanda Avrupa 2020 hedeflerine ulaşmak için strateji de geliştirmiştir. (Europäische Kommission, 2010) Bu stratejinin, Avrupa 2020 stratejisinin, yalnızca siyasi referans noktası bulunmaktadır. İlave olarak; biri AB bütçesi çerçevesinde harcama politikaları ve harcama ilkeleri ile oluşturulan stratejiye, diğeri ise hem mali politika açısından anlamlı bir temele hem de ulusal ekonomi politikalarının reform sürecine işaret eden mali referans noktaları da bulunmaktadır. Ön aşama olan ve hukuksal olarak nihai bağlayıcılık temeli bulunan Avrupa Ekonomi Politikasının amacı ekonomi politiğin AB tarafından koordine edilmesidir. Bu aynı zamanda yıllardır uygulanan Avrupa Birliğinin İşleyişi ile ilgili 121. Madde ve 148. Madde belirtilen ekonomik koordinasyon ve istihdam politikasıdır.⁵ Bu politikaların yerine getirilmesindeki tüm sorumluk yine üye ülkelere aittir. Eğer ulusal istihdam politikalarıyla AB istihdam politikaları birbirleri ile ortak hedefe sıkı biçimde yönlendirilebilirse ortak amaç olan yüksek istihdam seviyesi AB içinde de gerçekleştirilebilir.

Bugüne kadarki uygulamalarda ekonomi, istihdam veya sosyo-politik konularda yetki devrindeki sorumlulukların Avrupa Birliği'ne aktarılması konusunda ulusal karar vericiler çekingen davranmış, böylece ortak politikaların uyumlaştırılması ve hatta merkezileştirilmesi çoğu zaman reddedilmiştir. Ancak Avrupa'da istihdam ve sosyal politika alanlarında yaşanan sorunlar ulusal egemenlik ile AB politikalarının gerekliliği arasındaki çelişkinin daha yumuşak politika koordinasyon yöntemi ile çözülmesi gerektiğine işaret etmektedir (Schäfer, 2005).

Avrupa ekonomilerinin birbiriyle koordineli hale getirilmesi AB'nin ekonomi politikası araçlarının merkezinde bulunan Avrupa Sömestri (European Semester) (<https://ec.europa.eu>) vasıtasıyla gerçekleştirilir. Bu yönlendirme süreci ile AB, ulusal ekonomi ve mali politikalarını izlemeyi, koordine etmeyi ve birbiriyle iç içe geçirmeyi amaçlamaktadır. Becker, Bu sayede bölgelerarası aşırı makro dengesizliklerin engellenmesi ve güçlü kamu maliyesi oluşturulması istenmektedir. Bu süreç bir yıllık periyod içerisinde altı etaptan oluşmaktadır. Süreç AB yıllık büyüme raporunun sunumuyla başlar, yıllık olarak Haziran ayında toplanan Avrupa Konseyi'nin ulusal programları onaylanması diğer bir deyişle Ülkeye Özel Tavsiyelerin (Country-specific Recommendations) (<https://ec.europa.eu>) kabul edilmesiyle son bulur.

⁴ Jean-Claude Juncker, Ein neuer Start für Europa: Meine Agenda für Jobs, Wachstum, Fairness und demokratischen Wandel, Straßburg, 15.7.2014.

⁵ Avrupa Birliği'nin İşleyişine İlişkin Antlaşmanın 121. Maddesi Avrupa Ekonomi Politikasının koordinasyonunu ve aşamalarını detaylı biçimde açıklamaktadır.

Ülkeye Özel Tavsiyeler, her üye devlet için ayrı ayrı geliştirilmiş kapsamlı ve eşgüdümlü bir reform paketidir. Bunlar ülkelere özgü ekonomik, mali ve istihdam politika önerilerinin yanı sıra bunları karşılamaya yönelik reform önerilerinin bir listesini içerir. Bu öneriler ulusal yapısal reformların yönelimini, koordinasyonunu, etkinliğini ve yapılması gerekenlerin ilerletilebilmesi için açık, kesin ve iyi formüle edilmiş olması gerekmektedir. Avrupa Sömestri önceleri bir biri ile yan yana yürütülen ekonomik, parasal ve istihdam politikası alanındaki birçok koordinasyon ve izleme sürecinin organizasyonel ve idari bağlantısını oluşturmaktaydı. Bununla birlikte yine iki ek döngü koordinasyon sürecine dahil edilmiştir. Uzun dönemli döngü Lizbon Antlaşmasında yazıldığı gibi bir birine bağlı on yönergeden oluşup ulusal çıkarları gözetilen ulusal ekonomik ve istihdam politikalarını koordine etmeyi ve yönetmeyi amaçlamaktadır. Yönergeler en geç dört yılda bir yenilenmektedir. Orta vadeli döngü “Avrupa 2020”nin ara dönem değerlendirmesi Ekim 2014’te kamuoyuna ilan edilmiştir (Europäisches Parlament, 2014).

6. AVRUPA POLİTİKASININ ORTAYA ÇIKIŞI

Tek pazarın faydalarının tam olarak görülebilmesi için Maastricht Antlaşması müzakerelerinde kararlaştırılan tek para biriminin oluşturulmasının gerekli olduğu görüşü dile getiriliyordu. Bu yaklaşım bugün kısmen tersinden okumaya dönmüş durumdadır. Yani, Avro’yu kalıcı olarak koruyup, istikrarlı hale getirmek için daha yakın ekonomik koordinasyonun ve tek pazarın gelişmesinin gerekliliği ifade edilmektedir. Bu anlayışa göre ekonomik birlik olmadan işleyen sağlıklı bir parasal birlik kurulamayacaktır. Bu bağlamda, ortak çıkarlar doğrultusunda ulusal ekonomi politikalarını koordine etmek için kullanılan mekanizmalar ve buna uygun olarak geliştirilen araçlar daha somutlaştırılmış ve etkin hale getirilmiştir.

Zikredilen araç ve mekanizmalardan oluşan formun uygulandığı ortak politika alanları sosyal politika, emeklilik politikası ve/veya eğitim politikası gibi ekonomik politika alanlarına doğru genişlemiştir.

Her şeyden önce, Avro’nun sürdürülebilir istikrarı ve aynı zamanda Avrupa iç pazarının büyüme politikasının merkezinde yer almaya devam edebilmesi için şimdiye kadar geçerli olan ulusal politikaların uyumlaştırılması bir zorunluluktur. Bu zorunluluğa karşın, AB’nin kurumsal araçları mevcut ekonomik politikanın arz tarafına yoğunlaşmaktadır. Ancak, yapısal reformlar yoluyla ekonomik ortamın iyileştirilmesine öncelik verilmesi neticesinde AB ekonomilerinin rekabet gücü ve üretkenliği artırılmalıdır (Europäische Kommission, 2013). Böylelikle özerk ulusal ekonomi politikalarının kapsamı daralırken Avrupa ortak politikasının alanı ve etkinliği artacaktır.

Bu çerçevede, Avrupa Komisyonu gerekli olan enstrümanlar, önlemler, kontrol ve izleme politikaları ile diğer alanlarla ilgili bağlantılar aracılığıyla AB ekonomi politikalarının koordinasyonun kaçınılmaz olarak merkezine konumlanmıştır. Bu yüzden Avrupa ekonomi politikasını klasik alanlarda biçimlendirici bir rol oynayarak iç pazarın düzenlenmesi, Avrupa rekabet hukuku ve mali kuralların izlenmesinde belirleyici olmuştur. Ayrıca, Komisyon, Avrupa destek programları ve ulusal politikalarla sağlanacak ortak hedefleri nihai olarak biçimlendirmek için önerilerde bulunmaktadır. Bunun yanında hangi somut uygulama önlemlerinin belirlenen hedeflere ulaşmalarına yardımcı olabileceği konusunda üye ülkelere tavsiyelerde bulunmaktadır. Komisyon, makroekonomik dengesizlikler prosedürü veya İyileştirme, İstikrar ve Büyüme Paketi gibi araçlarla yeni krizlere karşı ön alma ve çözüm sağlama imkânı geliştirerek mali ve politik egemenlik alanını genişleterek ortak ekonomi politikasını geliştirme yönünde esaslı bir adım atmıştır.

Avrupa Komisyonu bugün geliştirdiği mekanizmalar aracılığıyla ekonomik politika koordinasyonunun izlenmesinde önemli bir rol oynamakta ve bu durum giderek Komisyon’un önemini artırmaktadır. Komisyon, tek para birimini istikrarlı hale getirebilmek için ortaklaşa kararlaştırılan kurallar ile tavsiyelerin hangileri olduğunu; büyüme odaklı, iş ve istihdam yaratan, sürdürülebilir, sosyal açıdan eşit bir ekonomik politikanın üye devletler tarafından ne şekilde yerine getirilmesi gerektiğini değerlendirecektir (Europäische Kommission, 2013). Bu gelişmelerle birlikte, Komisyon’un mevcut rolü de değişecektir. Gelecekte Komisyon, müdahaleci rolü ve inisiyatif tekelleri aracılığıyla Avrupa mevzuatını teklif etmeden daha ziyade kendisi doğrudan politika belirleyen tarafsız ve denetleyici bir kurum niteliğine kavuşacaktır. Bu davranış biçimi Avrupa Komisyonunu ekonomiyi koordine eden bağımsız, tek kurum haline getirecektir.

Ekonominin politik koordinasyonu bugüne kadar geleneksel olarak hükümetler arası işbirliği ile yönetilirken, günümüzde artık ulus üstü AB kurumlarının faaliyetleri her şeyden önce Komisyon’un müdahale alanı haline gelmektedir. Ulusal ekonomik politikalarla Komisyon kendi tedbirleriyle müdahale ederek bunların ortak Avrupa politikası haline gelmesini sağlamaktadır. Üye ülkelerin ulusal ekonomi politikaları üzerindeki yetkisi devredilmeye doğru evrilirken Avrupa Komisyon’unun üye ülkelerin politikalarını koordine ediyor olması, Komisyon’un fiilen karar alma mekanizmasında tek yetkili konumuna yükselmesi yavaş ve küçük adımlarla da olsa sonuçta ortak bir Avrupa ekonomik politikası ortaya çıkarabilecektir.

7. SONUÇ

Avrupa Ekonomik ve Para Birliğinin gerçek anlamıyla Avrupa ekonomik politikası içine eklenmesi görüldüğü gibi mali ve kurumsal açıdan kimi sorunları da beraberinde getirmektedir. Avrupa Birliği'nde uygulanacak olan ekonomi politikası üzerinde uzlaşımın sağlanması ve bütçenin konsolide edilmesinde hangi enstrümanların kullanılacağı ile ilgili tartışmalar devam etmektedir.

Avrupa politikası çerçevesinde yürütülen kurumsal yapı tartışmalarında belirgin iki sorun ortaya çıkmaktadır. Bunlardan biri, AB ve AEPB için iyi ve doğru ekonomi politikaların oluşturulmasıdır diğeri ise bu politikaları kimin oluşturacağı ve buna kimin karar vereceğidir. Geleneksel olarak AB'nin organları arasında ekonomik kriz, siyasi uzlaşma, karar alma yetkileri, borç krizleri karşısında tutumlar, sorumluluk ile meşruiyet gibi konularda zaman zaman tartışmalar yaşanmaktadır. Öte yandan, parasal birlik ve parasal politikaları desteklemeyi amaçlayan doğru ekonomi politikası oluşturulması meselesinde, sorumlulukların hangi düzeyde kullanılması ayrı bir tartışma konusudur. Yani ulusal yapılar politikaları belirlemede etkinliklerini sürdürecekler midir? Yoksa ulus üstü yapıya yetki devri gerçekleşecek midir?

Avrupa ekonomi politikasının uyumlulaştırılması görev ve yetki karmaşasını ortadan kaldırdığı gibi sürdürülebilir etkin mekanizmaların kurulmasını da sağlayacaktır. Bu mekanizmalarla gerekli sorumluluğu alacak AB kurumlarının oluşturulmasıyla gerek Avrupa Ekonomi Politikasının oluşturulması gerekse de AB'nin kurumsallaşması da ileri bir noktaya taşınmış olacaktır.

KAYNAKÇA

BAKAR, Feride ve TOKATLIOĞLU, Mircan Yıldız (2012). Küresel Finansal Kriz Sürecinde Avrupa Birliği Vergi Politikaları, Maliye Dergisi, 163 (Temmuz-Aralık), 481-504.

BECKER, Marco ve Kathrin FÜLSCHER (2015). Von der Euro-Krise zur Griechenland-Krise, Books on Demand, Norderstedt.

ENDERLEIN, Henrik (2010). "Die Krise im Euro-Raum: Auslöser, Antworten, Ausblick", İç: Aus Politik und Zeitgeschichte, 7-12.

ENDERLEIN, Henrik (2008). "Wandel durch den Euro: Wie die Währungsunion die nationale Fiskal- und Lohnpolitik verändert", in: Martin Höpner/Armin Schäfer (Ed.), Die Politische Ökonomie der europäischen Integration, Frankfurt A. M., 415-448.

FRIEDRICH, Heinemann (1998). "Die Theorie der optimalen Währungsräume und die politische Reformfähigkeit – ein vernachlässigtes Kriterium", Mannheim, Zentrum für Europäische Wirtschaftsforschung (ZEW), Januar, 98-102.

FRÖHLICH, Hans-Peter (1994). "Das Verhältnis von Währungsunion und Politischer Union", in: Rolf Caesar/Hans-Eckart Scharrer (Ed.), Maastricht: Königsweg oder Irrweg zur Wirtschafts- und Währungsunion?, 125-146.

GLOMB, Wolfgang (1999). "Bedarf die WWU einer gemeinsamen Wirtschaftsregierung?", in: Caesar/Scharrer, Die Europäische Wirtschafts- und Währungsunion, 15-24.

LOHSE, Eva Julia (2017). Rechtsangleichungsprozesse in der Europäischen Union: Instrumente, Funktionsmechanismen und Wirkparameter effektiver Harmonisierung Mohr Siebeck, Tübingen.

MAYER, Otto G./SCHARRER, Hans-Eckart (Ed.) (1998). "Schocks und Schockverarbeitung in der Europäischen Währungsunion", HWWA-Studien, Bd. 38. Rolf Caesar, Wirtschafts- und Währungsunion und inner-europäischer Finanzausgleich, in: Rolf Caesar/Hans-Eckart Scharrer (Ed.), "Die Europäische Wirtschafts- und Währungsunion. Regionale und Globale Herausforderungen", Bonn, 124-146.

SCHÖNFELDER, Wilhelm / THIEL, Elke (1996). Ein Markt–Eine Währung, Die Verhandlungen zur Europäischen Wirtschafts- und Währungsunion, Baden-Baden.

SCHÄFER, Armin (2005). Die neue Unverbindlichkeit. Wirtschaftspolitische Koordinierung in Europa, Frankfurt A. M.

SCHWARZER, Daniela (2009). "Zehn Jahre Governance der Eurozone: ökonomische Bilanz und institutionelle Dynamiken jenseits der Vertragsrevisionen", iç: Integration, 17-32.

STREECK, Wolfgang (2013). Gekaufte Zeit, Die vertagte Krise des demokratischen Kapitalismus, Berlin.

ŞANLIOĞLU, Ömer ve Mehmet Ali BİLGİNOĞLU (2010). Euro Bölgesi'nde Yaşanan Mali Sorunlar ve Maliye Politikalarında Uyum Arayışları, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 35 (Ocak-Temmuz), 149-173.

ZEPERNICK, Ralf (2002). Die Bedeutung des Euro für Europa und die Weltwirtschaft, Broschürenreihe herausgegeben von der Konrad-Adenauer-Stiftung e.V. Sankt Augustin, Nr. 42, 1-30

RAPORLAR

Bericht zur Wirtschafts- und Währungsunion in der Europäischen Gemeinschaft (Delors-Bericht), Luxemburg 1989, Ziffer 21, 30.

Deutsche Bundesbank, Stellungnahme der Deutschen Bundesbank zur Errichtung der Wirtschafts- und Währungsunion in Europa, in: Monatsberichte der Deutschen Bundesbank, Oktober 1990, Frankfurt a. M. 1990, 41-45

Bericht der Europäischen Kommission, (European Economy 2/2008, EMU@10. Successes and Challenges after Ten Years of Economic and Monetary Union, Luxemburg 2008

Deutscher Gewerkschaftsbund, Ein Marshallplan für Europa, Berlin, Dezember 2012.

Jean-Claude Juncker, Ein neuer Start für Europa: Meine Agenda für Jobs, Wachstum, Fairness und demokratischen Wandel, Straßburg, 15.7.2014.

Europäisches Parlament, Bericht über das Europäische Semester für die Koordinierung der Wirtschaftspolitik: Jahreswachstumsbericht 2014, A7-0084/2014, Straßburg/Brüssel, 3.2.2014.

Europäische Kommission, Stärkung der wirtschaftspolitischen Koordinierung für Stabilität, Wachstum und Beschäftigung-Instrumente für bessere wirtschaftspolitische Steuerung der EU, KOM (2010) 367 endg., 30.6.2010.

Europäische Kommission, Auf dem Weg zu einer vertieften und echten Wirtschafts- und Währungsunion. Einführung eines Instruments für Konvergenz und Wettbewerbsfähigkeit, KOM (2013) 165 endg., Brüssel, 20.3.2013.

Europäische Kommission, Stärkung der sozialen Dimension der Wirtschafts- und Währungsunion, KOM (2013) 690 endg., Brüssel, 2.10.2013.

İNTERNET KAYNAKLARI

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DE/TXT/?uri=CELEX:12012E/TXT> (Erişim Tarihi: 23.05.2018)

https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/eueconomic-governance-monitoring-prevention-correction/european-semester_en (Erişim Tarihi: 02.06.2018)

https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/eu-economic-governance-monitoring-prevention-correction/european-semester/european-semester-timeline/eu-country-specific-recommendations_de (Erişim Tarihi: 23.04.2018)

<http://esozluk.ikv.org.tr/icerik.asp?id=470> (Erişim Tarihi: 22.05.2018)

<http://www.bpb.de/nachschlagen/lexika/das-europalexikon/177363/werner-plan> (Erişim Tarihi: 03.05.2018)

<https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/what-horizon-2020> (Erişim Tarihi: 06.07.2018)

CEB
IND